

KUOPIO

Kuopion maaseutukatsaus 2021

Sisällys

Lukijalle	2
Tiivistelmä	3
1 Johdanto	4
1.1 Kaupunki-maaseutuluokitus	4
1.2 Kuopion maaseutualueet	6
2 Väestönmuutos	8
2.1 Muutokset eri alueilla	8
2.2 Asuntotuotannon vaikutus väestönkehitykseen	12
2.3 Ikärakenne ja huoltosuhde	13
3 Työpaikat ja työvoima	16
3.1 Työpaikkaomavaraisuus	16
3.2 Vertailu toimialoittain	18
4 Eri toimialojen kehitys	22
4.1 Alkutuotanto	22
4.2 Jalostus	24
4.3 Palvelut	25
4.3.1 Alueelliset erot	25
4.3.2 Lähipalvelut	27
4.3.3 Kyläkaupat	27
4.3.4 Posti- ja pankkipalvelut	28
4.3.5 Sosiaali- ja terveystalvet	28
4.3.6 Vapaa-ajan asuminen ja matkailu	29
4.3.7 Kouluverkko	30
4.3.8 Liikkuminen ja joukkoliikenne	33
4.4 Paikallinen kehittäminen	38
4.5 Yhteenveto: alueiden välinen vertailu	40
5 Maaseudun toimintaympäristön muutostekijät	42
5.1 Keskeiset näkökulmat	42
5.2 Trendit	43
5.3 Epävarmuudet	47

Lukijalle

Käsillä oleva Kuopion maaseutukatsaus 2021 on laadittu päätöksenteon ja kehittämistyön pohjaksi. Sitä voivat lukea myös kaikki maaseudun kehityksestä ja kehittämisestä kiinnostuneet. Tämän katsauksen lähtökohtana on ollut tuottaa tausta-aineistoa ennen kaikkea Kuopion maaseutuohjelman laatimista varten. Edellinen Kuopion maaseutuohjelma 2014–2018 valmistui monissa suhteissa toisenlaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa kuin missä elämme nyt 2020-luvun alussa.

Viime vuosina Kuopion väkiluku on kasvanut edelleen ja pinta-ala laajentunut paljolti kuntaliitosten vuoksi. Kuopiosta on tullut yhä selvemmin maaseutukaupunki, jonka maaseutualueet ovat entistä moni-ilmeisempiä. Kaupunkiseudun levittäytyminen on heijastunut myös sitä ympäröiville maaseutualueille, mutta kääntöpuolena on ollut syrjäisimpien alueiden väestökadon jatkuminen. Keväällä 2020 alkanut maailmanlaajuinen koronapandemia on johtanut merkittäviin rajoitustoimiin monilla elämäalueilla Suomessakin. Samalla kiinnostus maaseutua kohtaan on herännyt uudella tavalla, minkä on arvioitu lisäävän kiinnostusta myös maaseudulla asumiseen.

Maaseutu on ollut viime vuosina paljon esillä mediassa ja saanut samalla myönteistä julkisuutta. Mielikuvien ja mielipiteiden lisäksi tarvitaan myös faktatietoa maaseudusta. Tähän katsaukseen on koottu yhteen uusinta tilastotietoa, jonka avulla pyritään luomaan poikkileikkaus Kuopion maaseudulla tapahtuneista muutoksista, alueiden kehityspiirteistä ja sisäisestä erilaistumisesta.

Maaseutukatsauksen painopiste on väestö- ja elinkeinorakenteen sekä palvelutarjonnan muutosten ja nykytilan kuvauksessa ja analyysissa. Teksti on pyritty tekemään lukijaystävälliseksi siten, että tuloksia havainnollistetaan lukuisten karttojen ja graafisten esitysten avulla. Raportissa esitetään myös kirjallisuuskatsaus maaseudun toimintaympäristöön vaikuttavista muutostekijöistä. Jari Kosonen on kirjoittanut osan lukujen 2.2, 4.1 ja 4.2 teksteistä.

Kuopiossa 5.2.2021

Ilkka Lehtola
suunnittelija, yhteiskuntatieteiden tohtori
katsauksen tekijä

Tiivistelmä

Kuopiosta on tullut kuntaliitosten vuoksi merkittävä maaseutukunta, jonka maa-alasta 93 prosenttia sijoittuu maaseutualueille. Kaupungin kolmella maaseutualueella (kaupungin läheisellä maaseudulla, ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla) asui vuonna 2019 yhteensä 24 403 asukasta eli joka viides kuopiolainen. Väestön määrä oli vähentynyt 10,3 prosentilla vuodesta 2010.

Viime vuosina Kuopion kaupunkialue on kasvanut edelleen väestöltään, vaihtumisyvyöhyke on säilyttänyt väestösuutensa ja kaupunkialueen vaikutusalueen ulkopuolinen maaseutu on menettänyt väestöään. Keskimääräistä paremmin ovat menestyneet erityisesti Kuopion eteläinen ja läntinen maaseutu, jotka ovat toiminnallisesti pitkälti kaupunkialueen vaikutuspiirissä. Näillä alueilla on vähän omia työpaikkoja, mutta pendelöinti kaupunkialueelle on laajaa.

Sen sijaan keskimääräistä heikompaa kehitys on ollut Juankoskella, Nilsiässä ja osin myös Vehmersalmella, joissa väestön määrä on supistunut selvästi sekä taloudellinen huoltosuhde ja väestön ikärakenne ollut epäedullinen. Myös Maaningan ja Karttulan väestönkehitys on ollut negatiivinen. Työpaikkaomavaraisuus on ollut keskimääräistä korkeampi etenkin Juankoskella ja Nilsiässä, ja pendelöinti Kuopion keskustaan on ollut vähäisempää kuin keskustaa lähempänä olevilta maaseutualueilta.

Vuonna 2018 Kuopion maaseudulla oli 5 033 työpaikkaa, mikä oli 848 työpaikkaa vähemmän kuin vuonna 2010. Työllistä työvoimaa on Kuopion maaseudulla kaksi kertaa niin paljon kuin siellä on työpaikkoja. Vuonna 2018 julkisissa palveluissa työskenteli 35,3 prosenttia työllisestä työvoimasta ja yksityisissä palveluissa 30,8 prosenttia. Jalostuksessa työskenteli puolestaan 21,1 prosenttia työllisistä ja alkutuotannossa 10,9 prosenttia.

Kuopiosta on tullut maan johtava maitokaupunki. Vuonna 2020 Kuopiossa oli 176 maitotilaa, joissa tuotettiin 73,3 miljoonaa litraa maitoa, eniten koko maassa. Kuopio on myös maan suurin mökkipaikkakunta, sillä vuonna 2019 sen alueella oli 10 874 kesämökkiä. Eniten mökkejä oli Nilsiässä (2150), Vehmersalmella (1520) ja Karttulassa (1379). Vehmersalmella ja itäisellä maaseudulla mökkejä on jopa enemmän kuin alueilla on vakituisesti asuttuja asuinrakennuksia.

Maaseutualueilla palvelut ovat pitkälti keskittyneet entisiin kuntakeskuksiin, mutta niiden ulkopuolisella maaseudulla palveluja on niukasti. Syksyllä 2020 Kuopion maaseudun peruskouluisa oli 2 595 oppilasta, mikä oli 391 oppilasta vähemmän kuin vuonna 2013. Maaseudun kehityksen erilaistuminen näkyy koulujen oppilasmäärissä: Vehmasmäen, Rytlyn, Kaislastenlahden, Pihkainmäen ja Vehmersalmen kouluissa oppilasmäärät kasvoivat, mutta lähes kaikissa muissa kouluissa ne supistuivat. Koulukuljetuksen piirissä on noin joka toinen maaseudun peruskoululainen.

Maaseudulla asuvat liikkuvat enimmäkseen omalla autolla. Linja-autolla kulkee joka kolmas asukas, mutta asiointiliikenteen palveluja käyttää ani harva. Oma autoa pidetään välttämättömänä kulkuvälineenä, koska joukkoliikenteen palveluja ei ole riittävästi tarjolla tai ne eivät palvele asukkaiden liikkumistarpeita. Joukkoliikenne onkin yksi keskeisistä kehittämiskohteista Kuopion maaseudulla.

1 Johdanto

Suomi on pikkukaupunkien, kirkonkylien ja monimuotoisen maaseudun maa, yksi Euroopan maaseutumaisimmista maista. Yhtä ja yhtenäistä määritelmää maaseudusta ei voida esittää, koska maaseudun eri osat ovat erilaisia niin sosio-ekonomisesti, kulttuurisesti kuin maisemallistikin. Myöskään yksiselitteistä rajaa maaseudun ja kaupungin välillä ei ole, koska ne ovat toiminnallisesti kietoutuneet toisiinsa ja niiden välinen vuorovaikutussuhde on koko ajan muuttoksessa.

Myös tässä katsauksessa keskeisinä lähtökohtina ovat maaseudun moninaisuus ja eri maaseutualueiden väliset erot. Kun ei ole olemassa yhtä suomalaista maaseutua, ei ole myöskään olemassa yhtä kuopiolaista maaseutua, vaan useita erilaisia maaseutualueita. Tämän vuoksi tilastoihin perustuvat havainnot ja tulkinnat esitetään tässä katsauksessa eri aluetytologioiden mukaisesti.

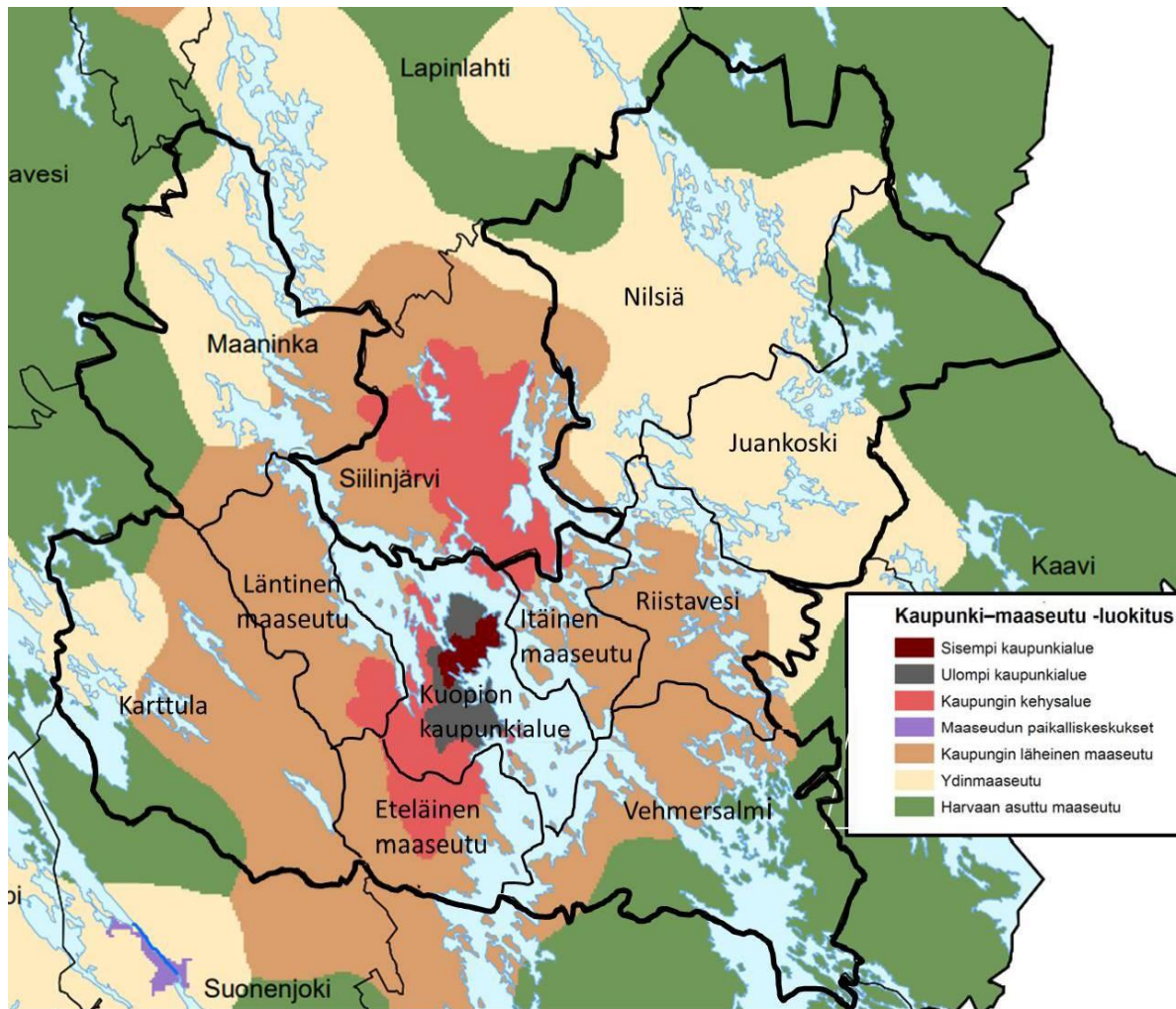
1.1 Kaupunki–maaseutuluokitus

Suomen ympäristökeskus on julkaissut vuoden 2018 paikkatietoaineistolla päivitetyn kaupunki–maaseutuluokituksen, josta kuvassa 1 on esimerkki Kuopion maaseutualueilta (kuvaan on lisätty Kuopion maaseudun suunnittelualueiden rajat). Valtakunnallisessa luokituksessa alueet on jaettu seitsemään kaupunki- ja maaseutualueluokkaan. Kaupunkialueet jakautuvat sisempään ja ulompaan kaupunkialueeseen sekä kaupungin kehysalueeseen. Maaseutua ovat maaseudun paikalliskeskukset, kaupungin läheinen maaseutu, ydinmaaseutu ja harvaan asuttu maaseutu.

Maaseudun paikalliskeskukset ovat suurimpien kaupunkialueiden ulkopuolella olevia taajamakeskuksia, pikkukaupunkeja ja isoja kirkonkyliä. Kaupungin läheinen maaseutu on maaseutumaista aluetta, joka on toiminnallisesti ja fyysisesti lähellä kaupunkialuetta. Ydinmaaseudulla on intensiivistä maankäyttöä. Sen elinkeinorakenne on monipuolinen, ja se on varsin tiiviisti asuttua. Harvaan asuttu maaseutu on nimensä mukaisesti harvaan asuttua tai asumaton aluetta, paikoin metsää ja suota. Siellä on usein yksipuolinen elinkeinorakenne ja väestö ikääntynyt. (Helminen ym. 2020, 12.)

Kaupunki–maaseutuluokitus ei sovellu kovin hyvin yksittäisten kuntien sisäiseen tarkasteluun, koska se on yleistetty valtakunnalliseen mittakaavaan yksityiskohdat häivyttäen. Luokituksen tarkoituksena on erotella Suomesta erityyppisiä aluekokonaisuuksia (Helminen ym. 2020; Helminen ym. 2014). Aluetyyppien sisälläkin on lukuisia paikallisesti erilaisia alueita, joiden ominaispiirteitä on tarkasteltava erikseen pienipiirteisemmässä mittakaavassa. Maaseudun eri luokissa voi olla taajamia ja haja-asutusta rinnakkain. Luokkien rajat ovat todellisuudessa liukuvia.

Tyypittelyn yleispiirteisyyden vuoksi luokituksen käyttö edellyttää harkintaa paikallistason tarkastelussa. Siksi tässä aluerakennepolyyssissä käytetään maaseututypologian rinnalla myös suunnittelu- ja pienalueittaista tarkastelua, joiden avulla voidaan nostaa esille maaseututyyppien sisällä olevia yksityiskohtia ja alueellisia eroja. Väestömäärät poikkeavat eri luokittelutyyppien välillä. Väestömuutoksia tarkastellaan myös maaseututaajamien näkökulmasta.

Kuva 1. Paikkatietopohjainen kaupunki–maaseutuluokitus Kuopion maaseutualueilla. Kartta: Suomen ympäristökeskus 2020, jota täydennetty Kuopion ja suunnittelualueiden rajoilla.

Kuopion maaseudun suuralueet eli suunnittelualueet eivät noudattele kaikilta osin kaupunki–maaseutuluokituksen aluejakoa (kuva 1). Eteläinen maaseutu (Kurkimäki, Pellesmäki ja Puutossalmi) sijoittuu osittain kaupungin kehysalueelle ja osittain kaupungin läheiselle maaseudulle. Lantinen maaseutu (Hirvilahti ja Haminalahti), itäinen maaseutu (Ranta-Toivala, Jännevirta ja Kurkiharju) sekä Riistavesi sijoittuvat lähes kokonaan kaupungin läheiselle maaseudulle. Noin puolet Vehmersalmen maa-alasta on kaupungin läheistä maaseutua, mutta sen järvialtainen kaakkoisosaa on luokiteltu harvaan asututuksi maaseuduksi. Nilsia ja Juankoski ovat valtaosin ydinmaaseutua, mutta niiden muutamat reuna-alueet (mm. Säyneinen) luetaan harvaan asuttuun maaseutuun. Karttula ja Maaninka sijoittuvat pääosin kaupungin läheiselle maaseudulle ja ydinmaaseudulle, pieni osa myös harvaan asutulle maaseudulle. Maaseudun paikalliskeskuksia ei tämän luokituksen mukaan Kuopion maaseutualueilla ole, vaan myös entiset kuntakeskukset luetaan muihin maaseutualueisiin.

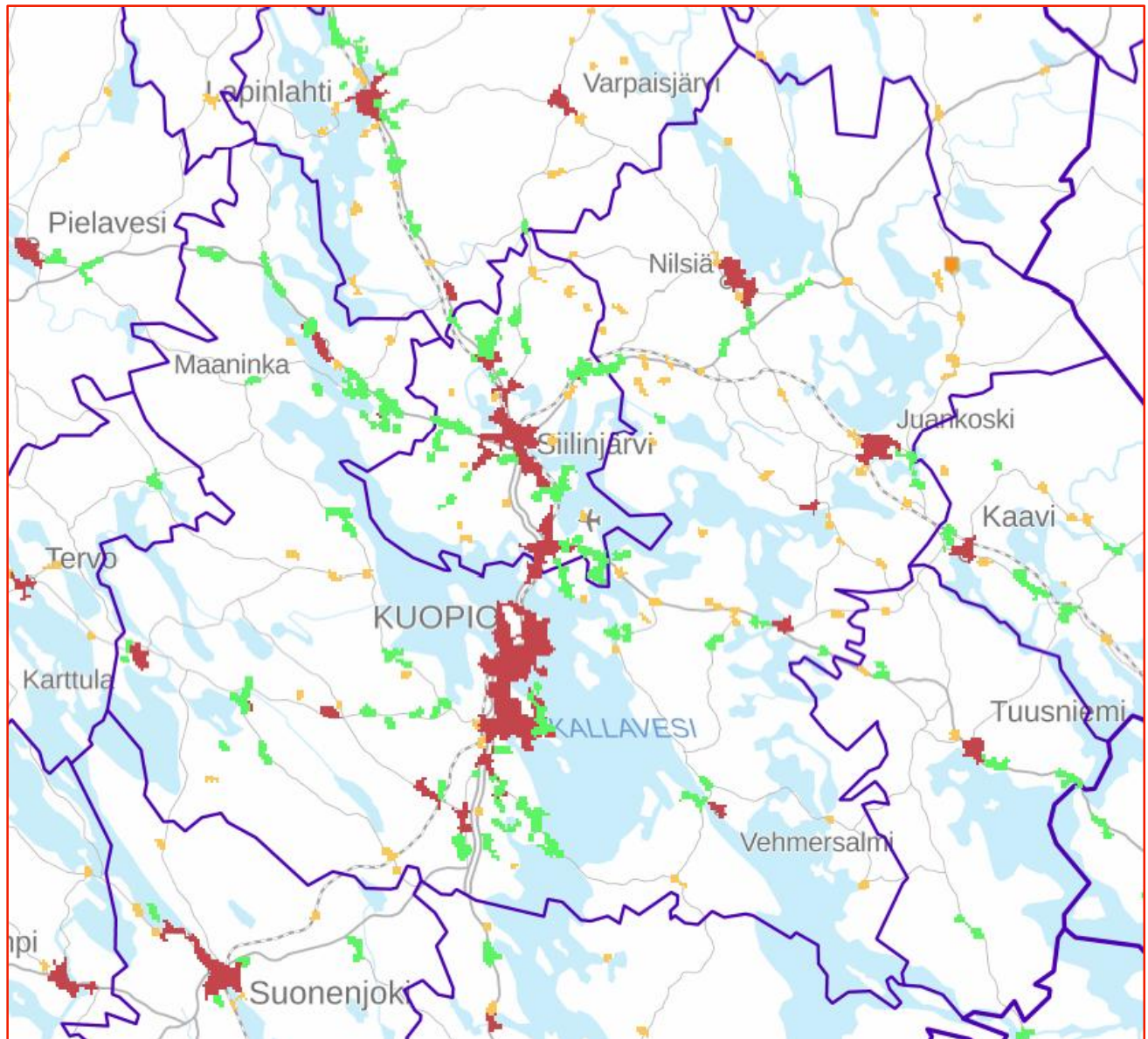
1.2 Kuopion maaseutualueet

Kuopiosta on viime vuosien kuntaliitosten vuoksi syntynyt merkittävä maaseutukunta, jonka maa-alasta 93 prosenttia sijoittuu maaseutualueille. Kuopion kaupunkiseudun kehysalue kattaa lähes 50 kilometrin mittaisen vyöhykkeen Siilinjärven keskustaajamasta miltei Kuopion kaupungin etelärajalle saakka. Kaupungin kehysalueen ulkopuolella olevalla kolmella maaseutualueella asui vuonna 2019 yhteensä 24 403 asukasta, joka viides kuopiolainen. Luku on pienempi kuin Kuopion suunnittelualuejaon mukaan laskettu asukasmäärä (26 474 henkeä vuonna 2019), koska siinä maaseuduksi luetaan myös sellaisia alueita (eteläinen ja läntinen maaseutu), jotka Suomen ympäristökeskuksen maaseutuluokituksessa kuuluvat osittain kaupungin kehysalueeseen.

Asutusrakenteellisesti ja maisemallisesti Kuopion maaseutualue on varsin moni-ilmeinen ja sen alueelliset erot ovat suuret. Maaseutua luonnehtivat kirkonkyläiden, pienten taajamien ja kylien verkosto, peltomaisemat, lähes asumattomat metsät sekä vesistöinen ja mäkinen luonto, joka tarjoaa hyvät puitteet vapaa-ajan asutukselle, retkeilylle, kalastuksella, marjastuksella ja metsästykselle. Läntisellä maaseudulla, Karttulassa ja Maaningalla on vahvoja kyläkeskittymiä, joissa vanha ja uudempi asutus limittyvät keskenään. Eteläisellä maaseudulla uudisasutus on levinnyt nauhamaisesti tieverkostoa seuraillen. Kallaveden itäpuolella vanha asutus levittäytyy melko tasaisena ja harvana lähes joka paikkaan. Omat erityispiirteensä tuovat Juankosken ruukkimiljö ja Nilsiässä Tahkon matkailukeskus.

Kuopion kaupunkialue on vesistöjen saartama, mikä lisää maanteitse kuljettaessa fyysistä etäisyyttä kantakaupungin ja useimpien maaseutualueiden välille (kuva 2). Sisäiset etäisyydet ovat muutenkin pitkät. Kuopion syrjäisimmät maaseutualueet ovat runsaan tunnin ajomatkan päässä Kuopion torilta. Kuntaliitosten vuoksi alueella on kahdeksan entistä kuntakeskusta (Melalahti, Nilsiä, Nilsiä, Nilsiä, Nilsiä, Nilsiä, Nilsiä, Nilsiä) ja kuusi muuta taajamaa.

Kuopion seudun kehitys noudattelee pitkälti valtakunnallisia trendejä. Ydinkaupunkialue on kasvanut, vaihettumisvyöhyke on säilyttänyt väestösuutensa ja kaupunkialueen vaikutusalueen ulkopuolinen maaseutu on menettänyt väestöään. Kaupungistuminen ulottuu myös yhä kauemmas ympäröiville alueille (Helminen ym. 2020, 16–19). Siilinjärven keskustaajama luokiteltiin aiemmin maaseudun paikalliskeskukseksi, mutta taajama-alueiden laajentuminen Kuopion ja Siilinjärven välillä on kiinnittänyt Siilinjärven keskustaajaman osaksi Kuopion kaupunkiseutua. Kaupungin läheinen maaseutu on Vehmersalmella levittäytynyt kirkonkylän alueelle, joka aiemmin luokiteltiin harvaan asutuksi maaseuduksi. Kaupungin läheisen maaseudun levittäytyminen yhä laajemmalle alueelle johtuu osittain siitä, että kaupungin työssäkäyntialue on kasvanut. Vastaavasti Karttulassa ja Maaningalla harvaan asuttu maaseutu on muuttunut ydinmaaseuduksi. Seurauksena tästä on ollut, että harvaan asutun maaseudun pinta-ala on entisestään pienentynyt Kuopion alueella.

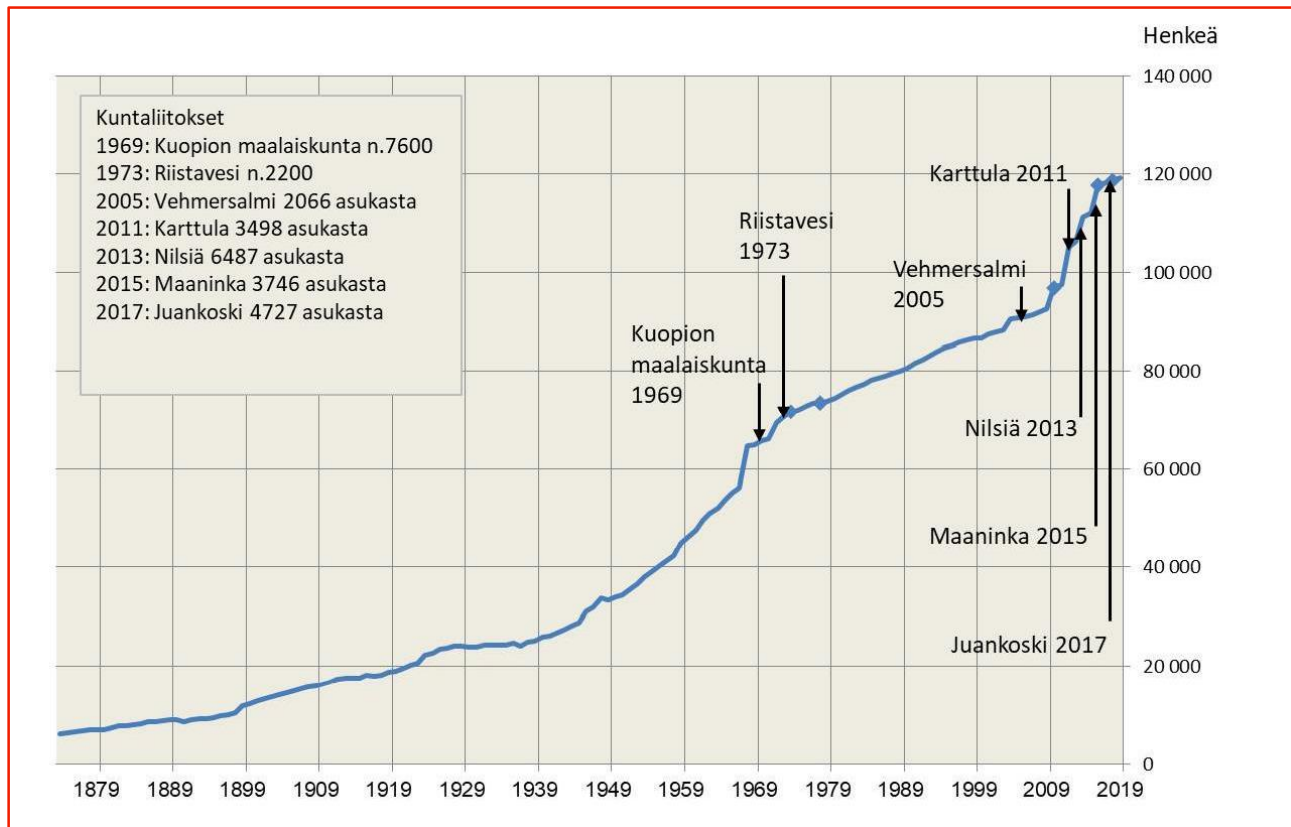
Kuva 2. Kuopion taajamat ja kylät. Kartta: Maanmittauslaitos, paikkatietoikkuna.

Suurin osa Kuopion maaseudun asukkaista, 12 036 henkeä (10,1 % kaikista kuopiolaisista), asui ydinmaaseudulla vuonna 2019, kun taas kaupungin läheisellä maaseudulla asui 10 507 henkeä (8,8 %). Kaupungin reuna-alueille sijoittuvalla harvaan asutulla maaseudulla asui vain 1 860 henkeä, alle kaksi prosenttia kuopiolaisista.

2 Väestönmuutos

2.1 Muutokset eri alueilla

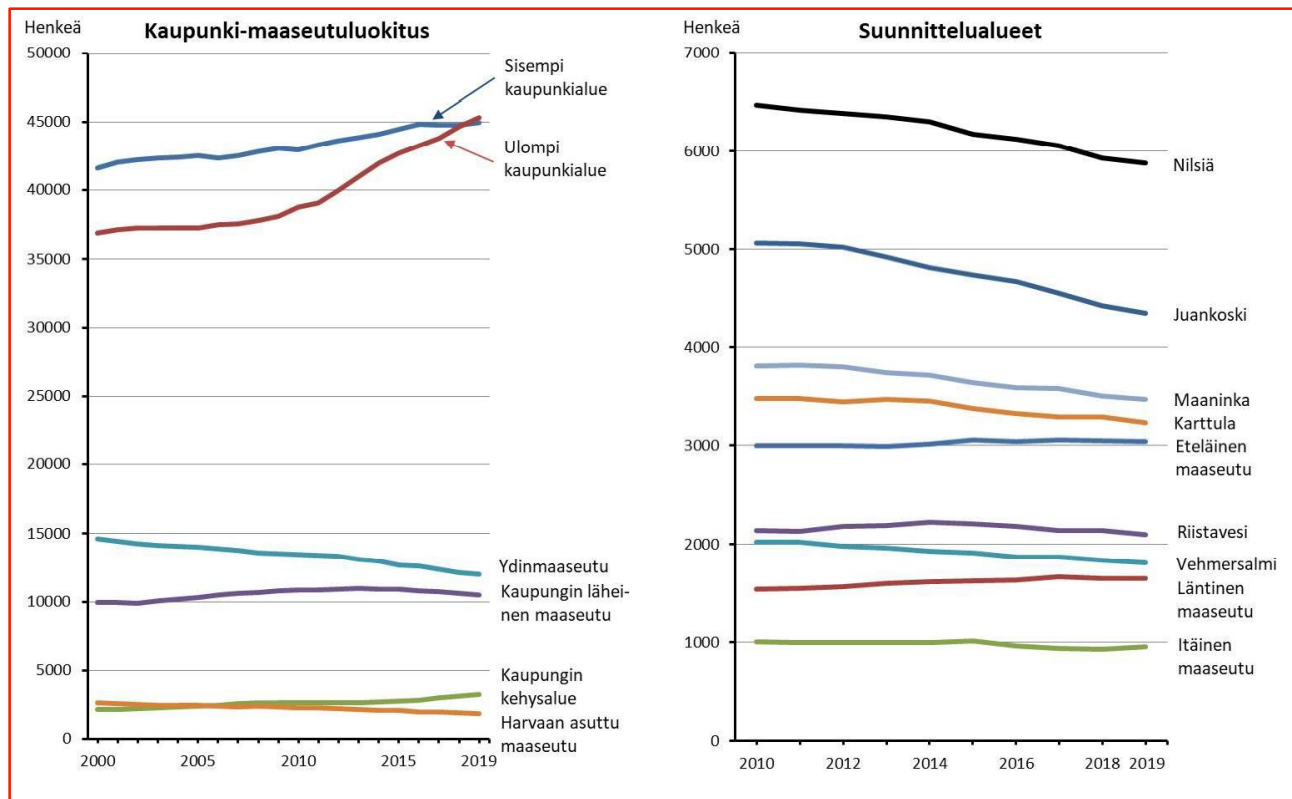
Kuopion väkiluvun kasvu on ollut viimeisen 15 vuoden ajan erityisen voimakasta, mikä johtuu pitkälti kuntaliitoksista. Vuodesta 2005 lähtien Kuopioon on liitetty viisi kuntaa, joiden ansiota kaupungin väkiluku on kasvanut runsaalla 20 000 hengellä (kuva 3). Vuoden 2019 lopussa Kuopion väkiluku oli 119 282 henkeä, ja sen ennakoidaan Tilastokeskuksen väestöennusteen mukaan vielä kasvavan hieman, mutta kehityksen kääntyvän 2030-luvulla negatiiviseksi.

Kuva 3. Kuopion väestönmuutos vuosina 1782–2019. Lähde: kuopio.fi/tilastotietoa.

Kuopion väestönkasvu on kohdistunut kaupunkialueille, mutta ulommalla kaupunkialueella kasvu on ollut 2010-luvulla selvästi voimakkaampaa kuin tiiviisti ja tehokkaasti rakennetulla sisemmällä kaupunkialueella (kuva 4). Maaseutualueiden väestön kokonaismäärä on supistunut pitkään. Vuonna 2019 maaseudulla asui yhteensä 24 403 henkeä. Väestönmäärä oli vähentynyt 2 789 hengellä (10,3 %) vuodesta 2010.

Vuosina 2000–2019 Kuopion maaseutualueet olivat eri kehitysvaiheissa. Kaupungin läheisen maaseudun väestönmäärä kasvoi aina vuoteen 2013 saakka, jonka jälkeen väestönmäärä alkoi supistua. Yksittäisistä suunnittelualueista väestönmäärä on kasvanut ainoastaan eteläisellä ja läntisellä maaseudulla (vuosina 2010–2019), mutta kaikilla muilla kaupungin läheisen maaseudun alueilla se on vähentynyt. Suhteellisesti voimakkaaimmin väestönmäärä on supistunut Maaningan (–8,9 %), Nilsian (–9,2 %), Vehmersalmen (–10,6 %) ja Juankosken (–14,3 %) alueilla.

Kuva 4. Kuopion väestönkehitys kaupunki-maaseutuluokituksella vuosina 2000–2019 ja suunnittelualueittain vuosina 2010–2019. Lähteet: Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat, Kuopio.fi/tilastotietoa.

Nykyinen yhteen kotikuntaan perustuva väestötilastointi ei ota huomioon kausiväestön synnyttämää monipaikkaista asumista, joka ilmenee vapaa-ajan asuntolina tai kakkosasuntolina, päivittäisen asiantuntijaympäristön ja työssäkäyntialueen ulkopuolella harrastamisena, opiskeluna toisella paikkakunnalla tai uusperheiden useampana kotina. Kausittainen asuminen Suomen sisällä koskee arviolta 2,4 miljoonaa asukasta. (Huovari ym. 2020, 1–2.)

Maaseudulla monipaikkainen elämä tarkoittaa erityisesti vapaa-aikaan ja kausi- tai etätöyöhön liittyvää monipaikkaista asumista. Suomessa oli vuonna 2019 kaikkiaan 511 901 kesämökkiä (Tilastokeskus). Kesämökkivaltaisinkin kunta oli Kuopio, jossa oli 10 847 mökkiä. Osa vapaa-ajan asunnon omistajista asuu vakituisesti Kuopiossa, osa muualla. Voidaan olettaa, että kausittain Kuopion maaseudulla väestönmäärä kasvaa useilla tuhansilla henkilöillä. Tämä tuo myös lisää asiakkaita maaseudun palveluihin.

Kuopion maaseudun 13 taajamasta¹ seitsemän on entisiä kuntakeskuksia². Vuonna 2018 näissä taajamissa asui yhteensä 10 787 henkeä, mikä oli 40,3 prosenttia Kuopion maaseutualueiden väestö määrästä³. Haja-asutusalueella⁴ asui 59,7 prosenttia maaseutualueiden väestöstä. Maaseutualueiden taajamien kehityssuunnat ovat erkaantuneet. Mitä etäämpänä taajama sijaitsee kaupungin keskustasta, sitä negatiivisempi on ollut väestönkehitys viime vuosina (kuva 5). Väestö- ja työpaikkakehitykseen ovat vaikuttaneet myös viime vuosina tehty kuntaliitokset. Alle 50 kilometrin etäisyydellä Kuopion torilta sijaitsevista taajamissa väestönmäärä on

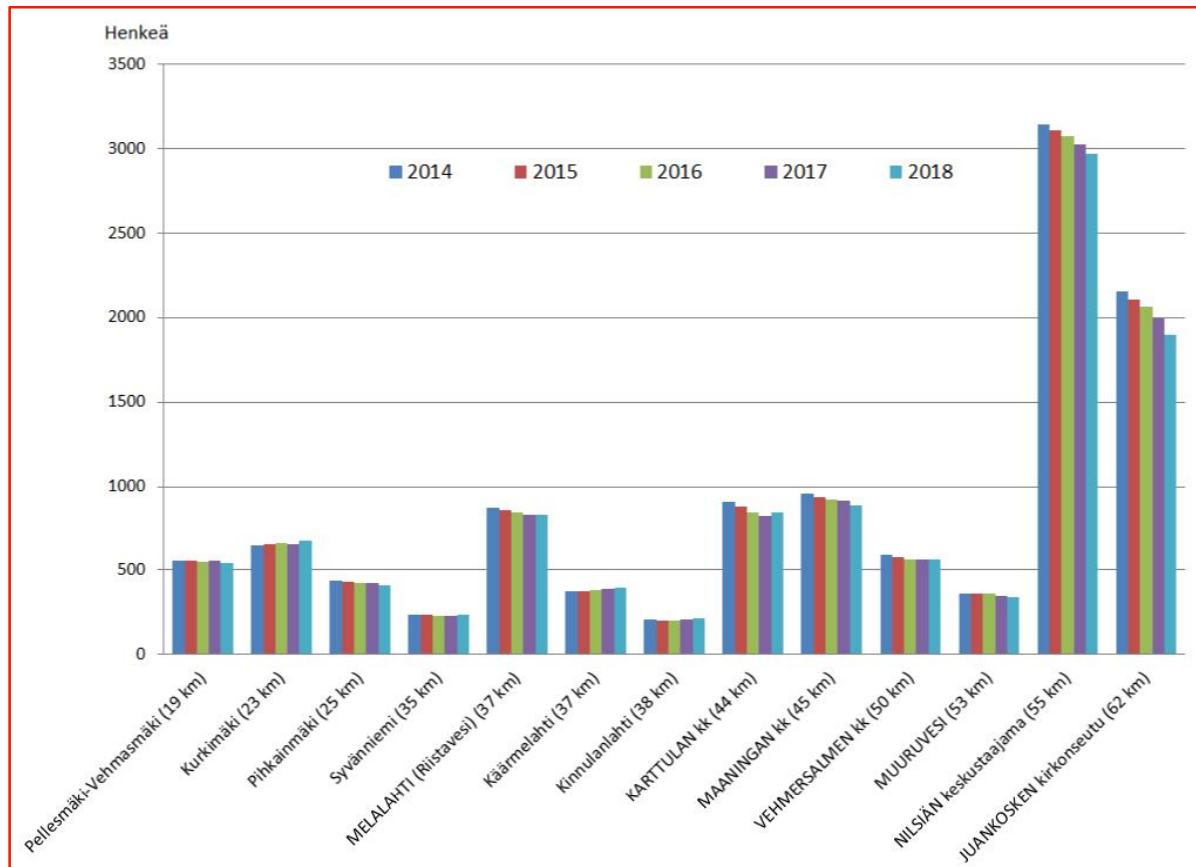
¹ Tilastokeskus määrittelee taajaman rakennustihentymäksi, jossa on vähintään 200 asukasta.

² Luvussa ei ole mukana Säyneisen kirkonkylää, joka oli Säyneisen kunnan kuntakeskus vuoden 1970 loppuun saakka. Säyneisen kirkonkylän asukasluvu on laskenut alle 200 hengen, joten sitä ei enää laske taajamaksi.

³ Prosenttiluvut on laskettu suunnittelualueiden väestötilastojen perusteella.

⁴ Haja-asutuksella tarkoitetaan taajamien ulkopuolisia alueita, joissa on alle 200 asukkaan rakennusryhmiä ja asumattomia alueita.

Kurkimäkeä ja Käärmelahtea lukuun ottamatta pysynyt samana tai hieman supistunut viime vuosina. Kiinnostavaksi tarkastelun tekee se, että entisten kuntakeskusten väestönmäärä on supistunut, erityisesti Nilsin keskustaaajamassa (–5,4 % vuosina 2014–2018) ja Juankosken kirkonseudulla (–11,7 %). Nämä taajamat sijaitsevat sen verran etäällä Kuopion kantakaupungista, ettei kaupunkiseudun kasvu ole vaikuttanut niiden kehitykseen merkittävästi.

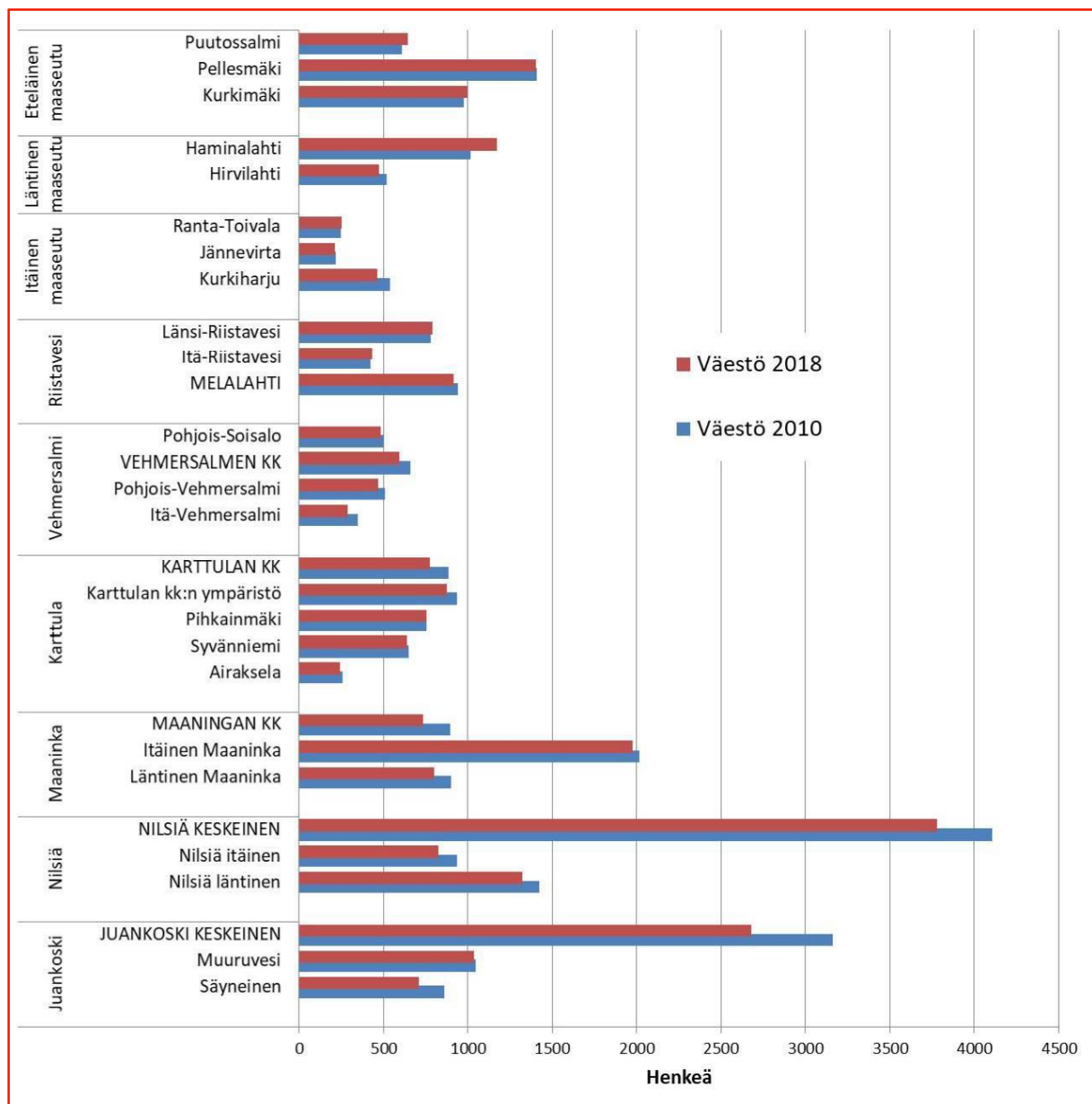

Kuva 5. Kuopion maaseutualueiden taajamien väestönkehitys vuosina 2014–2018⁵. Lähde: Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat.

Tilastollisten pienalueiden keskinäinen vertailu osoittaa sen, että myös suunnittelualueiden sisäinen kehitys on erilaistumassa (kuva 6). Eteläisellä maaseudulla, jossa on kaksi taajamaa (Pellessmäki-Vehmasmäki ja Kurkimäki), väestönmäärä on kaikilla pienalueilla kasvanut tai pysynyt samana vuosina 2010–2018.

Kuopion kaupunkialue on työntynyt yhä syvemmälle myös läntiselle ja itäiselle maaseudulle. Läntisellä maaseudulla Haminalahdessa (osittain kaupungin kehysaluetta) väestönmäärä on kasvanut huomattavasti, kun taas etäämmällä Hirvilahdessa se on vähentynyt. Samankaltainen kehitys on nähtävissä myös itäisellä maaseudulla, jossa Ranta-Toivalan väestönmäärä (kaupungin kehysaluetta) ei ole juuri muuttunut, kun taas Kurkiharjussa (kaupungin läheistä maaseutua) se on voimakkaasti vähentynyt. Riistavedellä alueen sisäiset erot väestönkehityksessä ovat vähäiset. Muilla maaseutualueilla väestönmäärät ovat supistuneet kaikilla pienalueilla.

⁵ Kuviossa taajaman nimen perässä sulussa oleva luku on taajaman etäisyys Kuopion torilta maantietä pitkin mitattuna

Kuva 6. Kuopion maaseutualueiden väestö pienalueittain vuosina 2010 ja 2018. Lähde: Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat.

Taajama- ja pienalueiden väestömäärän keskinäinen vertailu kertoo väestön keskittymisestä maaseutualueiden sisällä. Esimerkiksi Juankosken kahdessa taajamassa (Kirkonseutu ja Muuruvesi) asui vuonna 2018 puolet (50,7 %) alueen väestöstä, Karttulan kolmessa taajamassa (Karttulan kirkonkylä, Pihkainmäki, Syvänniemi) lähes puolet (45,1 %) alueen väestöstä ja Maaningan kolmessa taajamassa (Maanigan kirkonkylä, Käärmelahti ja Kinnulanlahti) lähes yhtä suuri osuus (42,7 %). Voimakkaimmin väestö oli keskittynyt Nilsissä, jonka ainoassa taajamassa, keskustaaajamassa asui lähes yhtä paljon väestöä kuin haja-asutusalueella. Tahkon matkailukeskus ei täytä asukasmäärän osalta taajamalle asetettuja kriteereitä, joten se luetaan haja-asutusalueeksi.

2.2 Asuntotuotannon vaikutus väestönkehitykseen

Väestönkehitykseen maaseutualueilla vaikuttavat syntyneisyyden, kuolleisuuden ja muuttoliikkeen lisäksi myös asuntotuotanto ja tonttitarjonta. Kuopion kaupungin vuonna 2015 laatiman väestöennusteen mukaan vuosina 2015–2025 ennustettiin valmistuvan noin 7 600 asuntoa kaupunkialueelle ja noin 750 asuntoa (keskimäärin 75 asuntoa vuodessa) entisiin kuntakeskuksiin (Vehmersalmi, Karttula, Nilsä ja Maaninka), muihin maaseututaajamiin ja haja-asutusalueille. Juankoski ei ollut laskelmissa mukana.

Alueiden alentuneesta elinvoimasta kertoo se, mikäli alueille ei rakenneta juuri lainkaan uusia asuntoja. Toteutunut asuntotuotanto Kuopion maaseutualueilla on ollut alueellisesti epätasais- ta ja ennustettua vähäisempää. Vähäiseen rakentamiseen on osaltaan vaikuttanut myös se, että maaseututaajamissa omakotitonttien kysyntä on ollut vähäistä. Poikkeuksena ovat olleet Kurkimäki ja Käärmelahti, joissa kaupungin haettavina oleviin tontteihin on kohdistunut muita maaseututaajamia enemmän kysyntää (Maaseututonttiselvitys 2020).

Vuosina 2014–2019 Kuopion maaseutualueilla valmistui 292 asuntoa, mikä oli keskimäärin 49 asuntoa vuodessa (Kuopion väestö, työpaikat ja asuminen 2020). Vuonna 2019 valmistui 55 asuntoa, joista lähes kaikki (52 asuntoa) olivat omakotitaloja. Valmistuneet asunnot keskittyivät voimakkaimmin eteläiselle maaseudulle (14 asuntoa) ja läntiselle maaseudulle (11 asuntoa). Muilla maaseutualueilla valmistui yhteensä 30 asuntoa.

Kuopion maaseutualueet on jaettu edullisuusvyöhykkeisiin. Edullisuusvyöhykkeet ovat yksi rakentamisen ohjauksen keinoista, joilla pyritään palvelujen saatavuuden, infrastruktuurin, julkisen liikenteen, rakentamiskelpoisuuden, maiseman ja luonnonolosuhteiden, vakinaisen asutuksen määrän ja yleiskaavamerkintöjen mukaan jakamaan alueita edullisempiin ja vähemmän edullisiin alueisiin. Pyrkimyksenä on ohjata rakentamista suotuisille alueille ja päinvastoin. Kaupunki ohjaa rakentamista mitoittamalla enemmän rakennuspaikkoja edullisemmille vyöhykkeille, kuten kyläkeskuksiin haja-asutusalueiden sijaan. (Kuopion kaupunki, Maaseuturakentamisen periaatteet 2016)

Kuopion alueella edullisuusvyöhykkeitä on nykyhetkellä kuusi, ja vertailut eri aikaperiodien välillä on tehty uusimpia edullisuusvyöhykkeitä peilaten (kuva 7). Vyöhykkeistä ensimmäiset tulivat vuonna 2007, jonka jälkeen niitä laajennettiin vielä kuntaliitosten jälkeen vuonna 2017. Viimeisimmässä päivityksessä vyöhykkeisiin lisättiin VI-vyöhyke, joka käsittää nykyisellään asumattomat alueet sekä erityisten maankäyttöpaineiden alueet, joille ei vahvisteta lainkaan rakennuspaikkoja.

Kuva 7. Edullisuusvyöhykkeille rakennetut pientalot prosentuaalisesti eri kausilla.

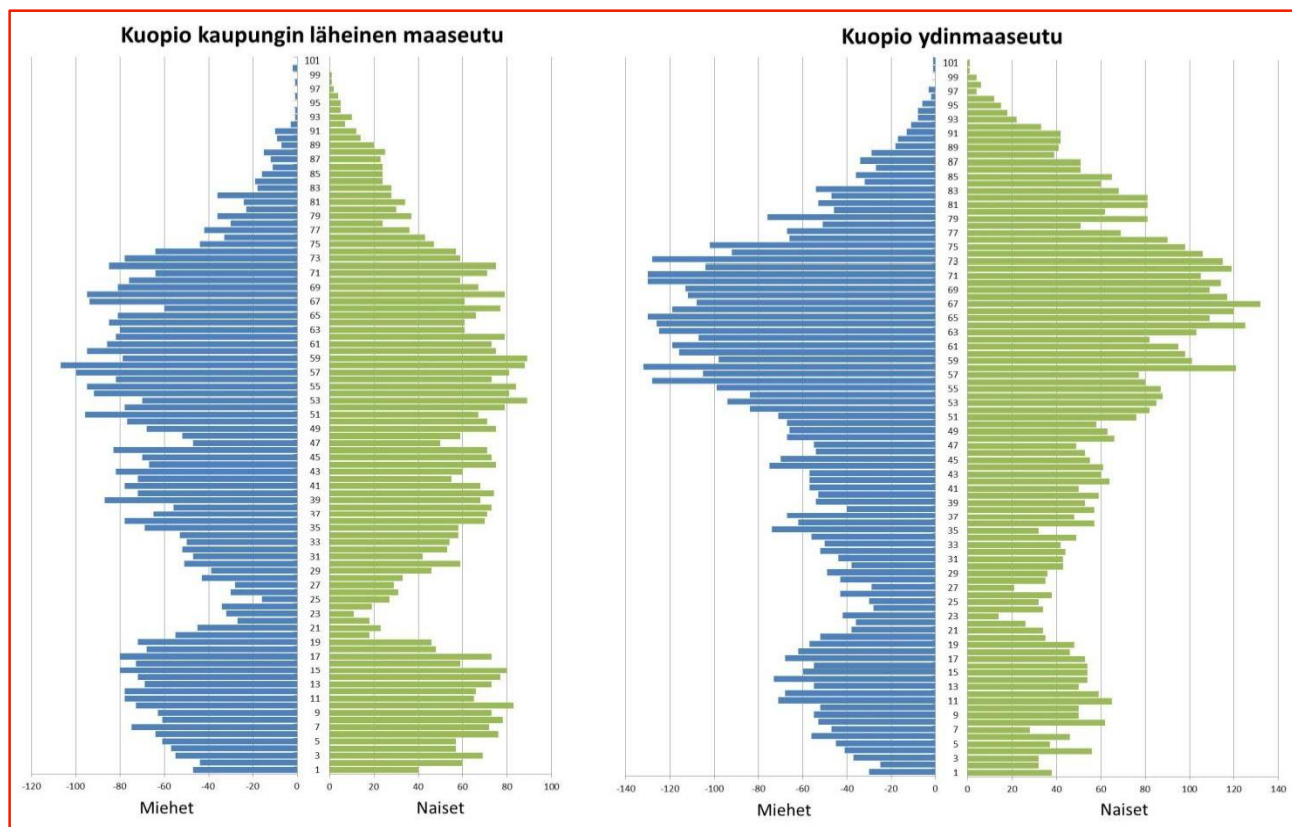
Rakentamisen ohjaamisen näkökulmasta Kuopion alueella edullisuusvyöhykkeet ovat vaikuttaneet vaihtelevasti rakennuskantaan. Ensimmäisellä tarkastelujaksolla ennen edullisuusvyöhykkeitä 2000–2006 rakentaminen on painottunut eniten prosentuaalisesti suotuisimmille edullisuusvyöhykealueille I ja II. Edullisuusvyöhykkeiden voimaan astumisen jälkeen 2007–2016 välisellä ajalla prosentuaalisesti tarkasteltuna erityisesti I–II-vyöhykkeiden osalta rakentaminen on vähentynyt neljällä prosentilla kummallakin vyöhykkeellä aikaisempaan verrattuna. Vastaavasti III- ja IV-vyöhykkeiden osalta määrät ovat kasvaneet samaisen verran. Eli ennalta suosituimpien vyöhykkeiden osalta ohjausvaikutusta ei ole havaittavissa, mutta III- ja IV-vyöhykkeiden osalta rakentaminen on noussut. Tähän varmasti vaikuttaa osittain jo melko tiiviisti rakennetut kyläkeskukset, joiden laajentumisalueet eivät ole luokiteltu edullisimpiin vyöhykkeisiin.

Viimeisimpien edullisuusvyöhykkeiden astuessa voimaan vuonna 2017, voidaan edelleen havaita samanlaista jatkumoa I–II-vyöhykkeiden laskun ja III–IV-vyöhykkeiden nousun osalta. III- ja IV-vyöhykkeiden rakentamisen prosentuaaliseen nousuun vaikuttaa osaltaan se, että rakentaminen on painottunut suurimmalta osalta Kurkimäen–Hiltulanlahden väliselle alueelle, jotka ovat luokiteltu III-vyöhykkeeseen. IV-vyöhyke kattaa kaiken muun maaseutualueen pois lukien muut vyöhykkeet, ja näin ollen vastaa myös suurimmasta prosentuaalisesta sijoittautumisesta. Tämän vyöhykkeen osalta prosentuaaliseen nousuun vaikuttaa varmasti rantarakennusten prosentuaalinen kasvu, joista suurin osa lukeutuu IV-vyöhykkeille. Rakentaminen näyttäisi noudattaneen edullisuusvyöhykkeitä parhaiten III- ja IV-vyöhykkeiden osalta, joka viittaisi asutuksen laajenemiseen kyläkeskusten läheisyydessä. Tämä voi johtua jo valmiiksi tiiviisti rakennettujen kyläkeskusten rakennuspaikkojen vähäisyydestä. (Kuopion kaupunki, Rakentamisen seuranta maaseutualueilla vuosina 2005–2019).

2.3 Ikärakenne ja huoltosuhde

Väestönmuutokset kohdistuvat maaseutualueilla eri tavoin eri ikäluokkiin. Vaikka Kuopion kaupungin läheisellä maaseudulla väestönmäärä on kasvanut (+5,9 % vuosina 2000–2019), on kasvu kohdistunut lähinnä 45–74-vuotiaisiin. Lasten ja nuorten aikuisten määrissä ei ole tapahtunut oleellisia muutoksia. Ydinmaaseudulla väestönmäärä on supistunut (–18,0 %), ja se on kohdistunut voimakkaimmin lapsiin ja nuoriin aikuisiin, lievemmin myös 25–64-vuotiaisiin. Eläkeikäisten määrät ovat kasvaneet. Harvaan asutulla maaseudulla (–29,2 %) muutokset eri ikäryhmissä ovat olleet paljolti samankaltaiset kuin ydinmaaseudulla.

Väestönkehityksen alueellinen erilaistuminen näkyy ikärakennetta kuvaavista ikäpyramideista (kuva 8). Kuopion kaupungin läheisen maaseudun ja ydinmaaseudun ikäpyramidit poikkeavat hieman toisistaan, joskin molemmat edustavat pienenevää ikäpyramidia, jossa korostuu väestön ikääntyminen. Kuopion ydinmaaseudulla keski-ikäisten kohdalla oleva pullistuma on suurempi kuin kaupungin läheisellä maaseudulla. Myös lasten osuus ydinmaaseudulla on pienempi kuin kaupungin läheisellä maaseudulla. Yhteistä molemmille ikäpyramideille on nuorten aikuisten vähäinen osuus. Harvaan asutun maaseudun ikäpyramidin muoto muistuttaa kärjellään seisovaa kolmiota, koska ikääntyneitä on paljon ja lapsia ja nuoria vähän.

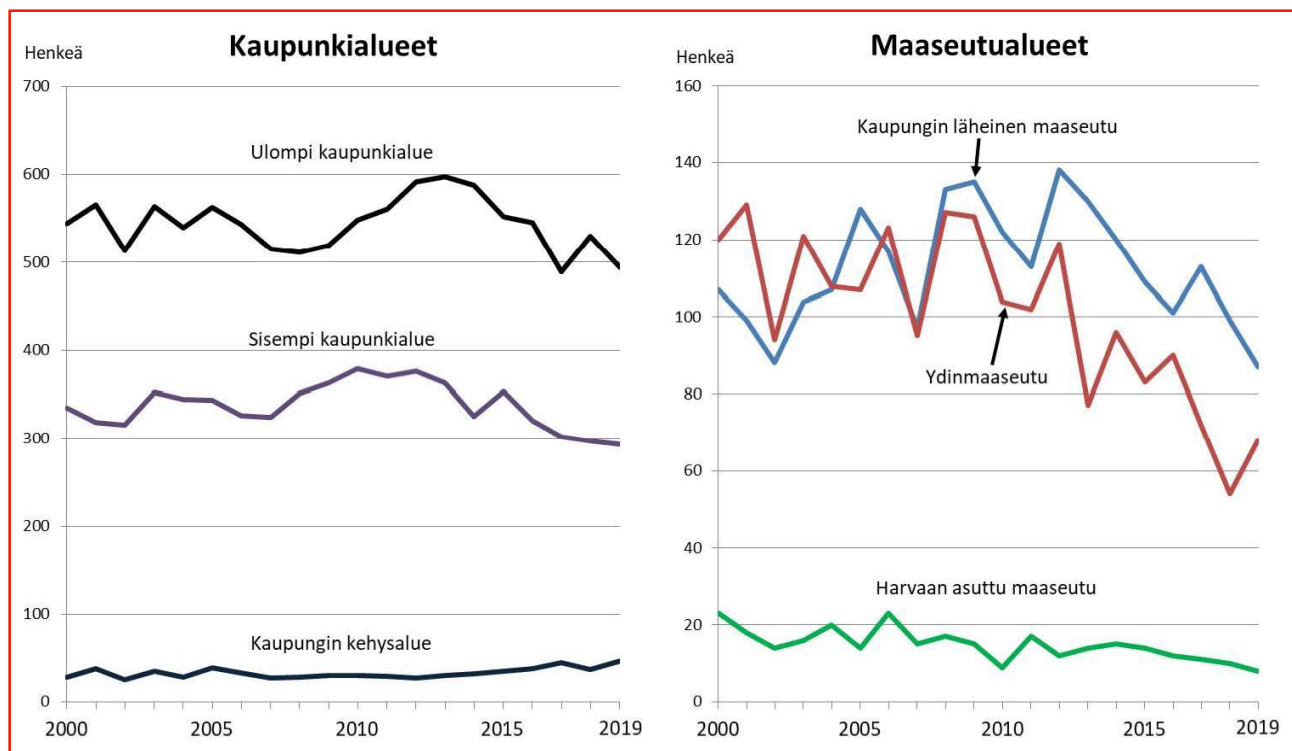

Kuva 8. Kuopion maaseutualueiden ikärakenne vuonna 2019. Lähde: Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat.

Maaseutualueiden syntyvyys on ollut aiemmin kaupunkialueita selvästi korkeampaa naisten ja miesten kokonaishedelmällisyydellä⁶ mitattuna, mutta se on laskenut kaupungistumisen vuoksi. Ikäluokkien pientyminen kohdistuu nykyisin kaikenkokoisiin kuntiin Suomessa, joskin vaikein tilanne on taantuvilla alueilla. Esimerkiksi Pohjois-Savossa kokonaishedelmällisyysluku (1,305) oli vuonna 2019 maan keskitasoa (1,347) alempi. Kuopio ei ole tästä poikkeus. Kuopion kaupunki- ja maaseutualueilla syntyneiden määrissä on ollut viime vuosina pieniä vuotuisia vaihteluita, mutta suunta on ollut laskeva. Vuonna 2012 Kuopiossa syntyi elävänä yhteensä 1 274 lasta, kun vuonna 2019 elävänä syntyneitä oli 987. (Tilastokeskus.)

Syntyvyyden lasku koskee Kuopiossa myös väestöltään kasvavia alueita. Vuoden 2012 jälkeen alle yksivuotiaiden määrät ovat pienentyneet kaupungin kehysaluetta lukuun ottamatta kaikissa aluetyypeissä (kuva 9). Vuonna 2019 Kuopiossa oli alle yksivuotiaita 21,3 prosenttia vähemmän kuin vuonna 2012. Suhteellisesti voimakkaimmin syntyvyyden lasku on kohdistunut maaseutualueille. Kaupungin läheisellä maaseudulla alle yksivuotiaiden määrä väheni 37,0 prosenttia ja ydinmaaseudulla lähes puolittui eli väheni 42,9 prosenttia vuosina 2012–2019. Syntyneiden painopiste on yhä selvemmin kaupunkialueilla, jonne väestö on muutoinkin keskittynyt. Kun kaikista alle yksivuotiaista kuopiolaisista asui maaseudulla 21,3 prosenttia vuonna 2000, oli osuus supistunut 16,3 prosenttiin vuonna 2019.

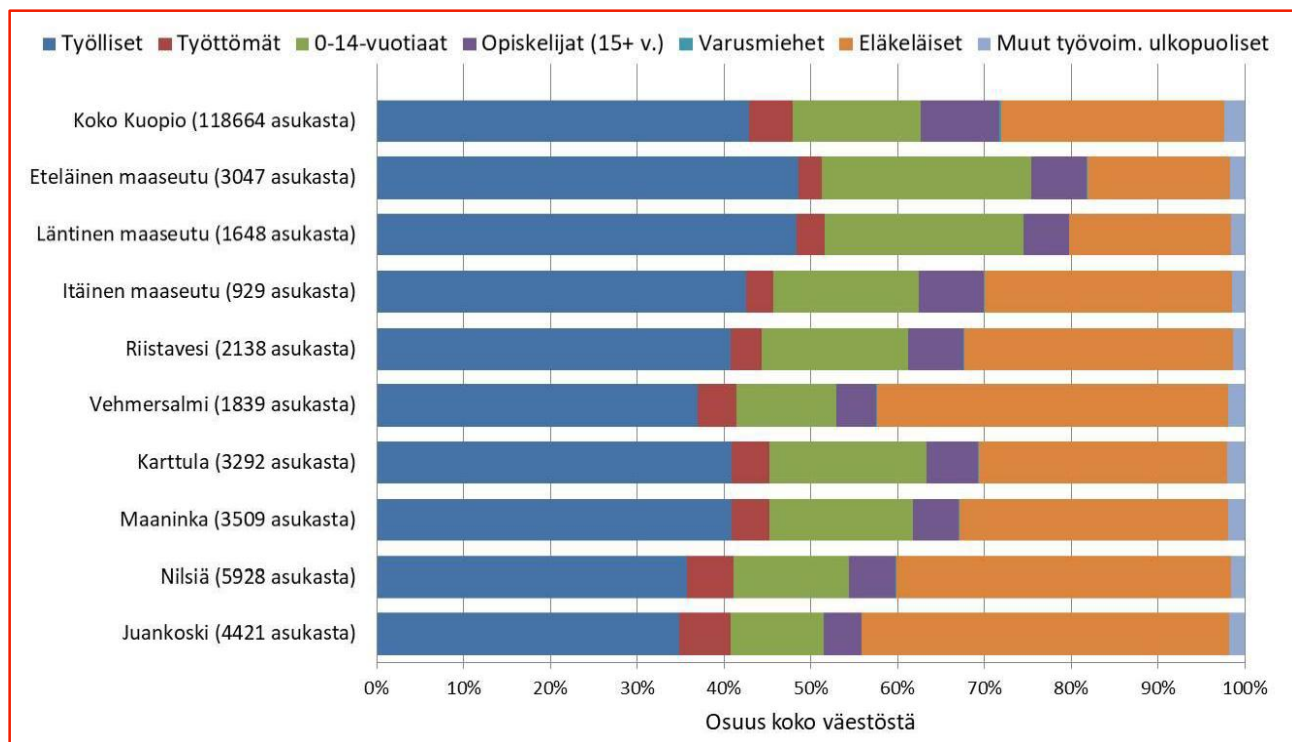
⁶ Syntyvyyttä mitataan yleisesti kokonaishedelmällisyydellä, joka kertoo, kuinka monta lasta nainen synnyttäisi elämänsä aikana, jos syntyvyys pysyisi laskentavuoden tasolla (Tilastokeskus).

Kuva 9. Alle yksivuotiaiden määrät Kuopion kaupunki- ja maaseutualueilla vuosina 2000–2019. Lähde: Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat.

Väestön ikärakenteessa tapahtuvat muutokset vaikuttavat oleellisesti väestön huoltosuhteeseen. Taloudellinen huoltosuhde mittaa sitä, kuinka monta työvoiman ulkopuolella olevaa ja työtöntä on yhtä työllistä kohti. Tilastokeskuksen työssäkäyntitilaston tietojen mukaan koko maassa oli vuonna 2018 sataa työssäkäyvää henkilöä kohti 132 ei-työssäkäyvää henkilöä eli taloudellinen huoltosuhde oli 132. Kuopio oli maan keskitasoa (suhdeluku 133), mutta sen maaseutualueilla alueelliset erot olivat suuret. Keskimääräistä parempi huoltosuhde oli vuonna 2018 eteläisellä maaseudulla (106) ja läntisellä maaseudulla (107), kun taas heikoin se oli Nilsiässä (180) ja Juankoskella (187).

Koko Kuopiossa työllisten osuus koko väestöstä oli 42,9 prosenttia vuonna 2018 (kuva 10). Enemmistö asukkaista oli työvoiman ulkopuolista väestöä eli lapsia (0–14-vuotiaat), opiskelijoita (vähintään 15-vuotiaat), varusmiehiä tai siviilipalvelumiehiä, eläkeläisiä sekä muita työvoiman ulkopuolella olevia. Joka neljäs kuopiolainen (25,7 %) oli eläkeläinen. Hyvän huoltosuhteen maaseutualueilla (erityisesti eteläisellä ja läntisellä maaseudulla) työllisten ja alle 15-vuotiaiden suhteellinen osuus oli keskimäärästä suurempi ja vastaavasti eläkeläisten osuus keskimääräistä pienempi. Heikon huoltosuhteen alueilla (kuten Vehmersalmella, Juankoskella ja Nilsiässä) työllisiä oli vain kolmannes väestöstä. Eläkeläisiäkin oli enemmän kuin työssä olevia.

Kuva 10. Väestö pääasiallisen toiminnan mukaan Kuopion maaseutualueilla vuonna 2018 (prosentteina koko väestöstä). Lähde: Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat.

Väestön ikääntymisestä johtuva huoltosuhteen vinoutuminen vaikuttaa maaseudun työllisyyskehitykseen siten, ettei esimerkiksi osaavaa työvoimaa ole välttämättä riittävästi saatavissa omalta alueelta. Ikääntyminen ja eläkeläisväestön määrän kasvu näkyvät lisääntyvänä sairastavuutena ja kasvattavat hoito- ja hoivapalvelujen kysyntää ja kustannuksia.

3 Työpaikat ja työvoima

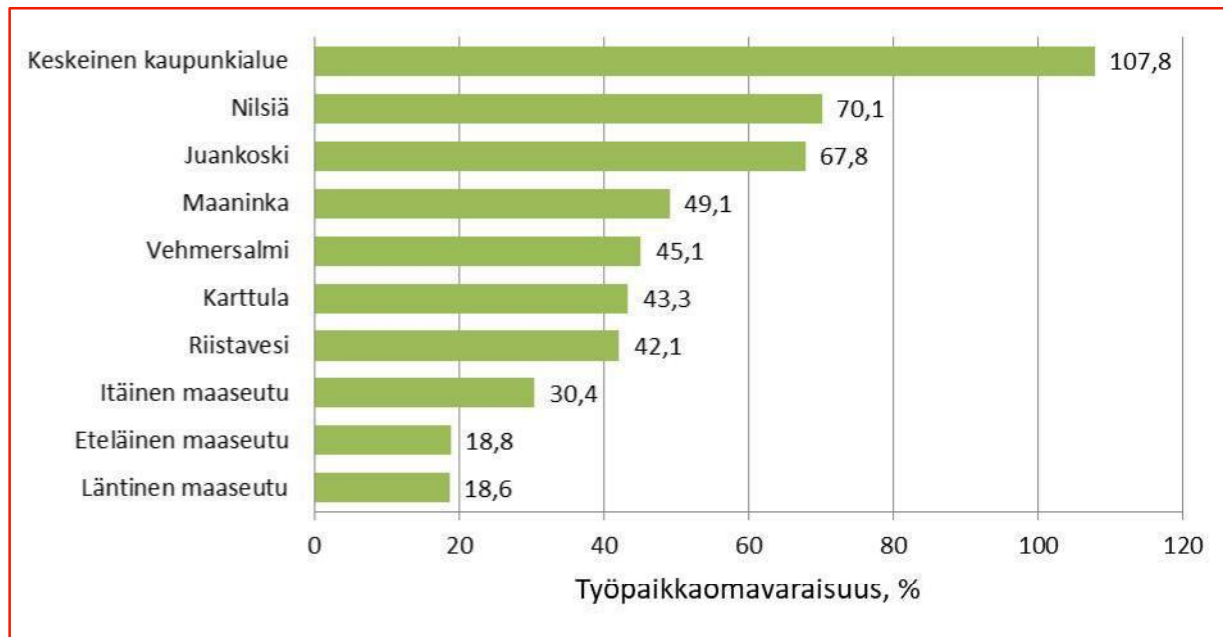
3.1 Työpaikkaomavaraisuus

Tilastojen tarkastelussa on syytä huomioida, että tiedot perustuvat pääasiassa hallinnollisiin rekistereihin ja tilastollisiin aineistoihin. Lähtötietojen puutteellisuudet voivat vääristää työpaikkamääriä ja alueellista sijoittumista. Esimerkiksi monitoimipaikkaisen yrityksen palveluksessa olevan henkilön työpaikka on tarkemman tiedon puuttuessa kiinnitetty asuinkuntaan tai henkilöt ovat voineet kasaantua yrityksen päätoimipaikkoihin (Tilastokeskus).

Kuopiossa, kuten muillakin kaupunkiseuduilla, työpaikat ovat keskittyneet kaupungin keskustaan, johon suuntautuu liikennettä ympäröiviltä maaseutualueilta ja lähikunnista. Keskittymistä kuvaa se, että vuonna 2018 Kuopion kaikista työpaikoista oli keskeisellä kaupunkialueella 81,3 prosenttia, kun taas työllisestä työvoimasta alueella asui 78,4 prosenttia. Työpaikkojen keskittymistä mitataan työpaikkaomavaraisuudella, mikä ilmaisee alueella työssäkäyvien ja alueella asuvan työllisen työvoiman määrän välistä suhdetta. Jos työpaikkaomavaraisuus on yli 100 prosenttia, on alueen työpaikkojen lukumäärä suurempi kuin alueella asuvan työllisen työvoiman lukumäärä. Kuopion keskeisellä kaupunkialueella työpaikkaomavaraisuus oli 107,8 prosenttia vuonna 2018.

Kuopioon on liitetty kuntia, jotka ovat luontaisesti samaa työssäkäyntialuetta Kuopion kanssa. Kuopion maaseutualueet ovat kuitenkin elinkeinorakenteeltaan hyvin erilaisia, mikä näkyy myös niiden työpaikkaomavaraisuudessa (kuva 11). Maaseutualueilla, joissa alkutuotannon ja

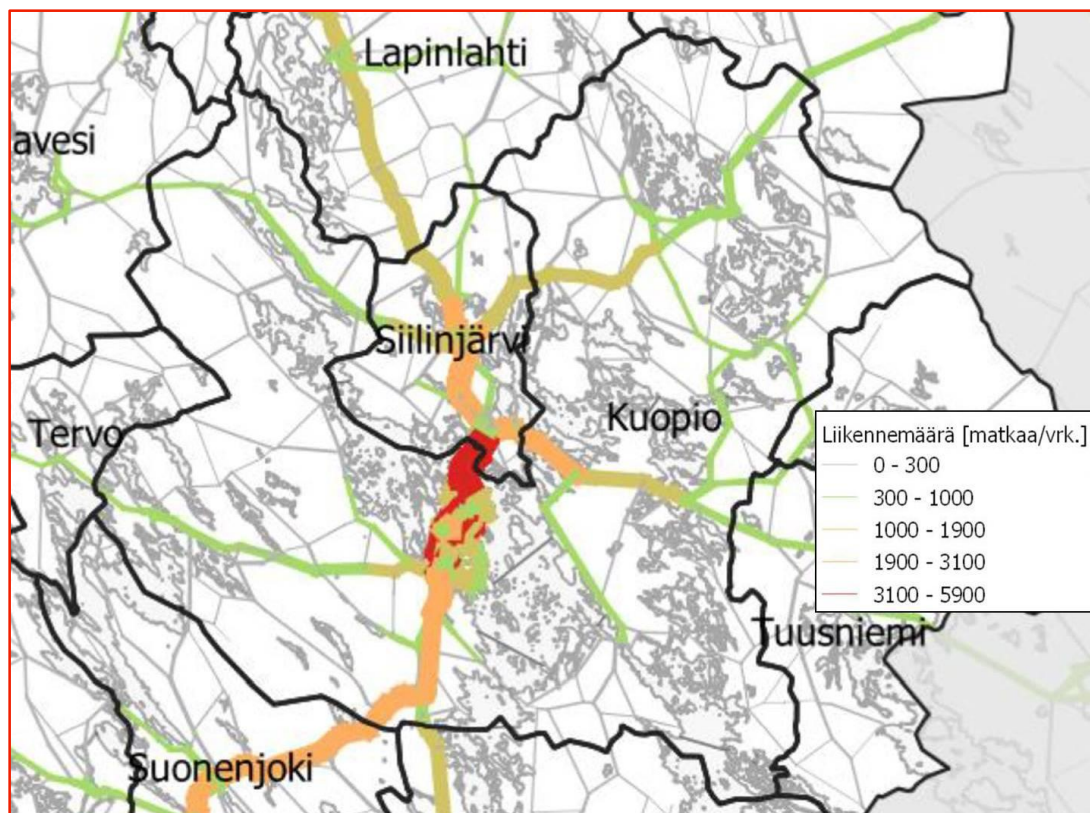
teollisuuden työpaikkoja on runsaasti, on myös työpaikkaomavaraisuus muita maaseutualueita korkeampi. Maatalous ja teollisuus ovat kiinteästi sidoksissa omaan lähielinpiiriin: tehtaaseen, peltoon tai navettaan (Huhta 2014). Maataloudessa työmatkat ovat yleensä hyvin lyhyitä.

Kuva 11. Kuopion keskeisen kaupunkialueen ja maaseutualueiden työpaikkaomavaraisuus vuonna 2018. Lähde: Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat.

Suurin työpaikkaomavaraisuus on Kuopion kaupunkialueesta kauimpana olevilla alueilla: Nilsiässä työpaikkaomavaraisuus oli 70,1 prosenttia ja Juankoskella 67,8 prosenttia vuonna 2018. Nilsiässä työpaikkaomavaraisuutta nostaa osaltaan Tahkon matkailukeskuksen työpaikat, Juankoskella on puolestaan teollisia työpaikkoja. Mitä pienempi työpaikkaomavaraisuus on, sitä enemmän käydään oman alueen ulkopuolella töissä. Työpaikkaomavaraisuus on matalin eteläisellä maaseudulla (18,8 %) ja läntisellä maaseudulla (18,6 %), jotka sijaitsevat lähellä Kuopion kaupunkialuetta.

Merkittävin työssäkäynnin kohde on Kuopion kaupunkialue. Kuvassa 12 on havainnollistettu vuonna 2014 Kuopiossa kotoa käsin tehdyt työmatkat sillä oletuksella, että työntekijä käy päivittäin tilastossa ilmoitetussa toimipaikassa. Matkat on esitetty henkilömatkoina. Työssäkäyntimatkoissa korostuu Iisalmi–Siilinjärvi–Kuopio–Suonenjoki-akseli sekä entisistä ja nykyisistä kuntakeskuksista Kuopion keskustaan kohdistuva työmatkaliikenne. Kuopion keskustaan pendelöidään myös syrjäiseltä maaseudulta, mutta osa maaseudun työmatkoista suuntautuu myös entisiin kuntakeskuksiin. Työmatkoja tehdään ristiin rastiin ja kuntarajojen yli ja myös keskuksesta maaseudulle päin.

Kuva 12. Päivittäiset työmatkat Kuopiossa vuonna 2014. Kartta: Pohjois-Savon MaaS-pilotti/YKR-tömatkatilasto 2014.

Tätä raporttia varten ei ole ollut käytettävissä Kuopion maaseutualueita koskevia pendelöintitilastoja. Valtakunnallisten tilastojen mukaan kaupungeista tai niiden kehysalueilta maaseudulle suuntautuvien työmatkojen määrä kasvoi kaksinkertaiseksi vuosina 1995–2012 (Antikainen ym. 2017, 18). Syynä kehitykseen on ollut luultavasti se, että maaseudulla sijaitseviin teollisuuslaitoksiin, kaivoksiin ja julkisen hallinnon työpaikkoihin ei ole ollut saatavilla riittävästi osaavaa työvoimaa maaseudulta.

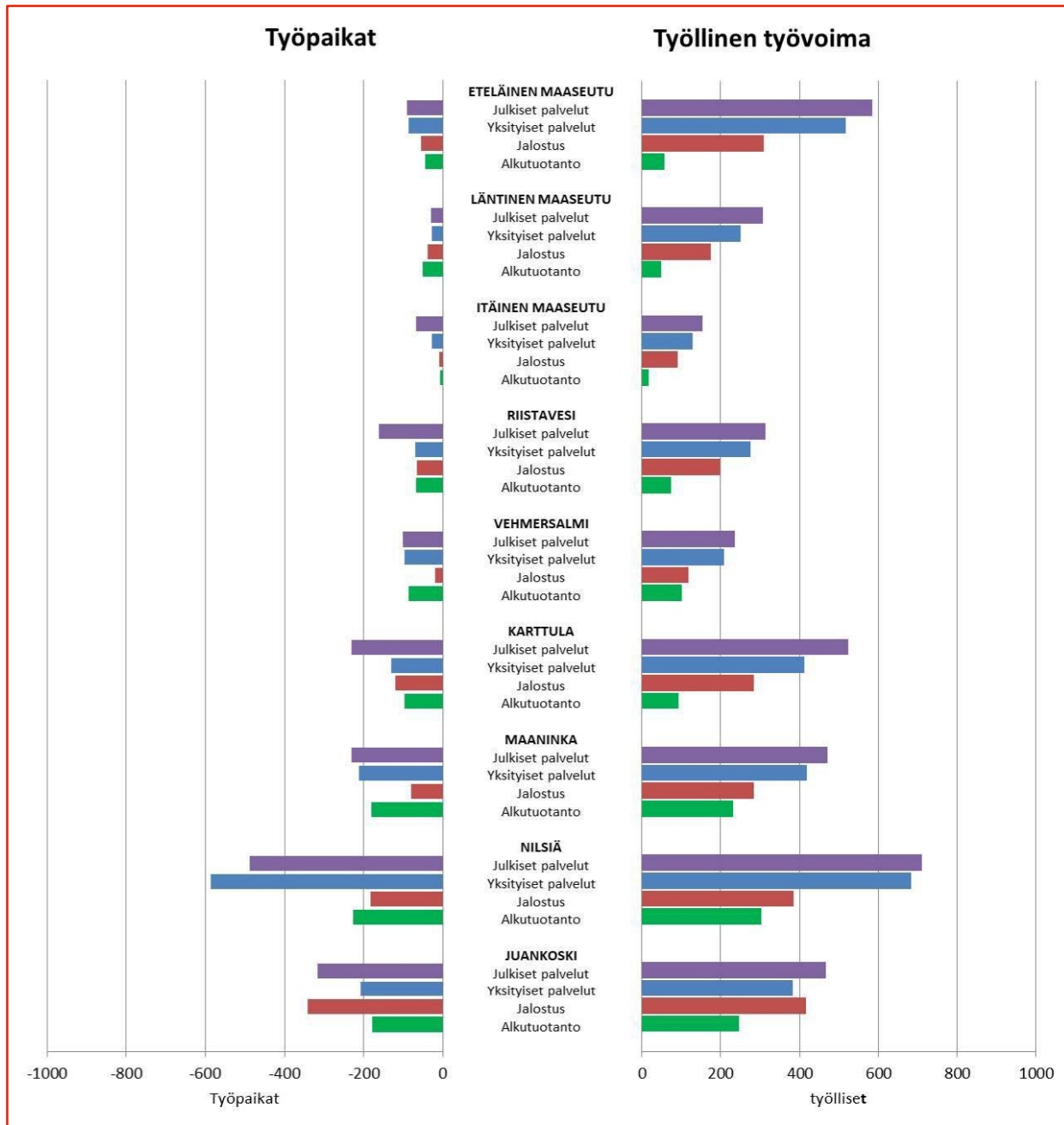
3.2 Vertailu toimialoittain

Kuopion maaseutualueilla on alueella työssäkäyviä eli työpaikkoja huomattavasti vähemmän kuin työllistä työvoimaa, joskin alueelliset erot ovat huomattavat (kuva 13). Vuonna 2018 Kuopion maaseutualueilla oli 10 655 työllistä henkilöä, mikä oli noin kaksi kertaa niin paljon kuin maaseutualueilla oli työpaikkoja.

Alueittain tarkasteltuna eniten työpaikkoja oli julkisissa palveluissa Nilsiä ja Juankoskea lukuun ottamatta. Nilsiässä yksityisissä palveluissa oli vuonna 2018 enemmän työpaikkoja kuin julkisissa palveluissa. Tämä selittyy osittain Tahkon matkailukeskuksen työpaikkatarjonnalla. Juankoskella kuntaliitos vuoden 2017 alussa vaikutti siihen, että julkisten palvelutyöpaikkojen määrä on supistunut ja sen osuus on pienempi kuin jalostuksessa, jossa (erityisesti kaivostuominnan, teollisuuden ja rakentamisen) työpaikkoja (341 työpaikkaa) oli vuonna 2018 määrällisesti eniten. Juankoskella on perinteisesti ollut vahvaa teollista toimintaa.

Työpaikkojen määrä ei kuitenkaan kerro kovin paljon alueiden elinvoimasta ja väestön toimeentulon lähteistä. Kuopion maaseutualueilla asuvat työlliset saavat toimeentulonsa ennen kaikkea palveluista: vuonna 2018 yksityisissä palveluissa työskenteli 30,8 prosenttia työllisestä

työvoimasta ja julkisissa palveluissa 35,3 prosenttia⁷. Jalostuksessa työskenteli puolestaan 21,2 prosenttia työllisistä ja alkutuotannossa (maa-, metsä- ja kalatalous) 10,9 prosenttia. Mitä lähempänä maaseutualueet sijaitsevat Kuopion kaupunkialuetta, sitä vähemmän niissä on omia työpaikkoja. Eteläisellä maaseudulla epäsuhta on suurin, sillä vuonna 2018 tällä alueella työllisen työvoiman määrä oli noin viisinkertainen alueen omien työpaikkojen määrään verrattuna. Poikkeuksena olivat alkutuotannon ammatit, joissa työpaikkoja oli lähes yhtä paljon kuin niissä on työllistä työvoimaa. Toimialoittain tarkasteltuna eniten työpaikkoja on terveys- ja sosiaalipalveluissa sekä alkutuotannon ammattiteissa (kuva 14). Alkutuotannon työpaikkoja on määrällisesti eniten Maaningan, Nilsin ja Juankosken alueilla.

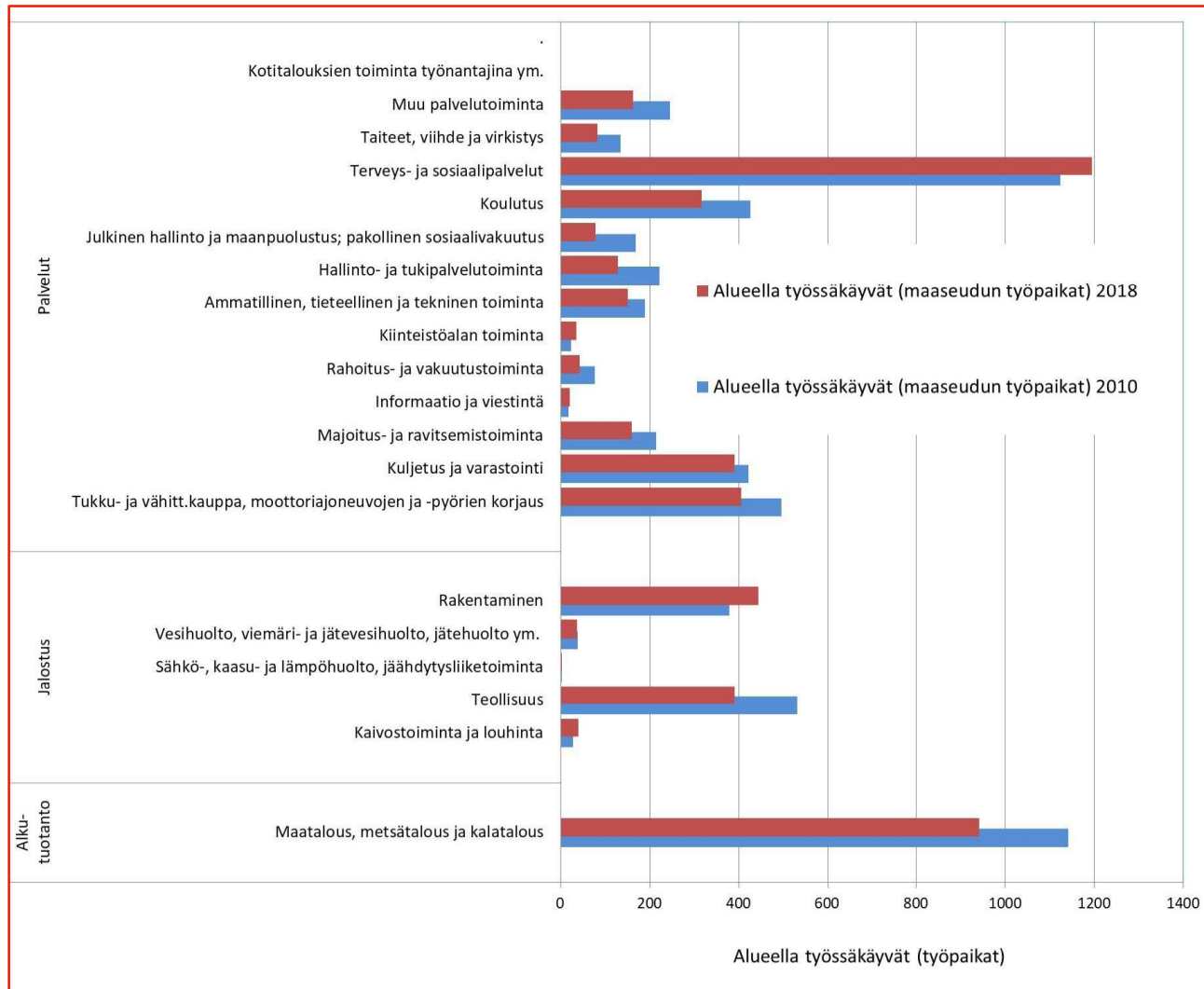

Kuva 13. Alueella työssäkäyvät (työpaikat) ja työllinen työvoima toimialoittain Kuopion maaseutualueilla vuonna 2018⁸. Lähde: Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat.

⁷ Julkisiin palveluihin luetaan tässä hallinto- ja tukipalvelut, julkinen hallinto ja maanpuolustus, koulutus sekä terveys- ja sosiaalipalvelut.

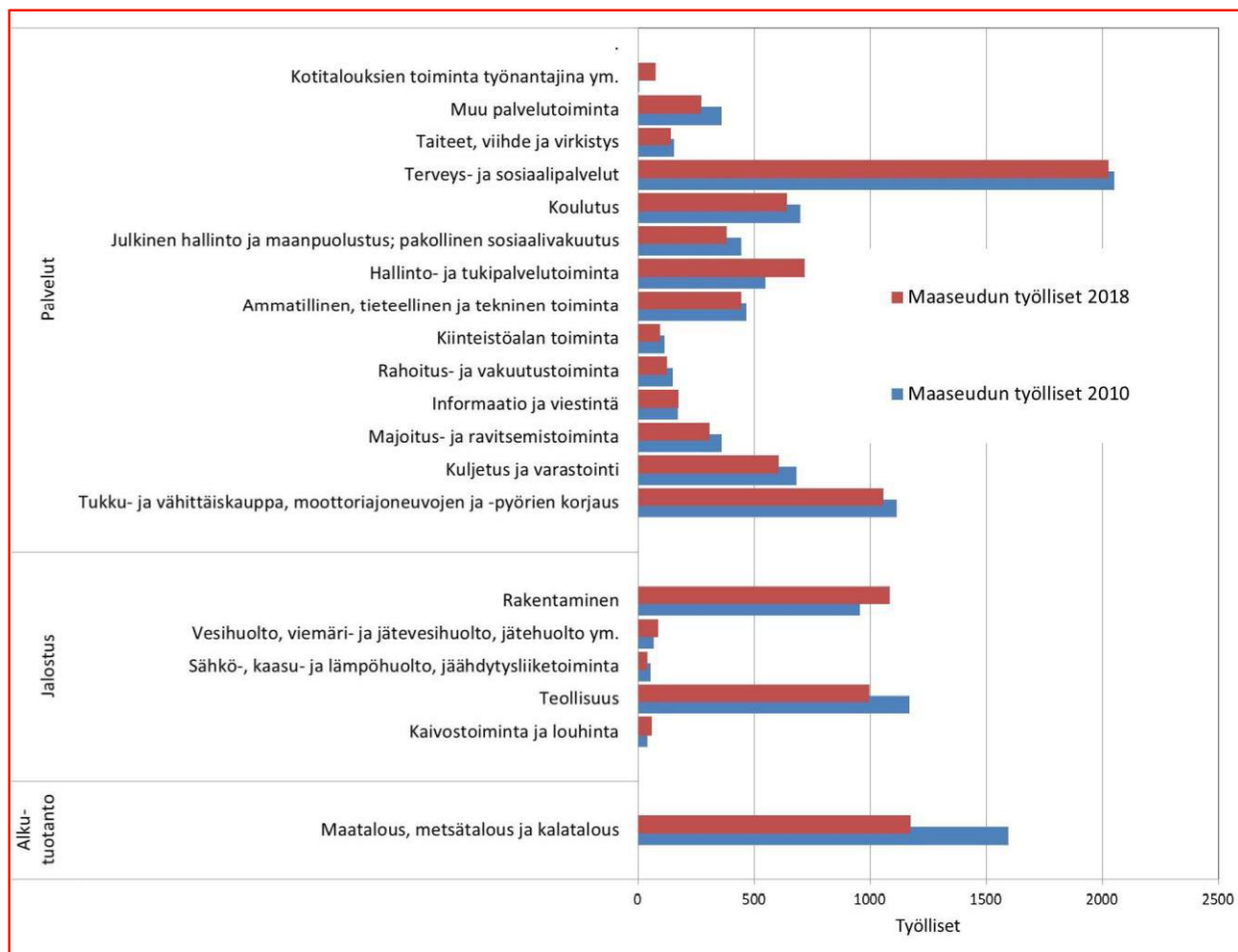
⁸ Itäisen maaseudun alueella työssäkäyvien (työpaikkojen) tiedot ovat tässä todellisia lukuja pienemmät, koska Tilastokeskuksen tilastoista puuttuvat Ranta-Toivalan pienalueen tiedot.

Maaseutualueilla sijaitsevien työpaikkojen määrä on vähentynyt myös viime vuosina: vuonna 2018 Kuopion maaseutualueilla oli kaikkiaan 5 033 työpaikkaa, mikä oli 848 työpaikkaa vähemmän kuin vuonna 2010. Työpaikkojen määrä supistui lähes kaikilla toimialoilla, mutta määrällisesti eniten alkutuotannon (–200 työpaikkaa), teollisuuden (–141), koulutuksen (–111) sekä tukku- ja vähittäiskaupan (–90) toimialoilla (kuva 14). Julkisen hallinnon sekä hallinto- ja tukipalvelujen työpaikkojen huomattava väheneminen johtuu osittain kuntaliitoksista.

Kuva 14. Alueella työssäkäyvät (työpaikat) toimialoittain Kuopion maaseutualueilla vuosina 2010 ja 2018. Lähde: Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat.

Eniten työllistä työvoimaa oli vuonna 2018 terveys- ja sosiaalipalveluissa (19,0 % työllisistä), alkutuotannon ammateissa (10,9 %), rakentamisessa (10,2 %) sekä tukku- ja vähittäiskau-passa (9,9 %). Kun väestönmäärä on maaseutualueilla vähentynyt pitkään, on myös työllisten määrä supistunut, joskin hitaammin kuin alueella olevien työpaikkojen määrä. Vuosina 2010–2018 työllisen työvoiman määrä supistui Kuopion maaseutualueilla 681 henkilöllä. Työllisten määrä supistui useissa ammattiryhmissä, määrällisesti eniten alkutuotannon (–422 työllistä) ja teollisuuden (–174) ammateissa (kuva 15). Poikkeuksena olivat hallinto- ja tukipalvelutoiminta sekä rakentaminen, joissa työllisten määrä kasvoi selvästi.

Kuva 15. Työllinen työvoima toimialoittain Kuopion maaseutualueilla vuosina 2010 ja 2018.
Lähde: Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat.

Kuopion maaseudun väestön toimeentulo perustuu voimakkaammin yrittäjyyteen kuin Kuopiossa keskimäärin. Vuonna 2017 Kuopion maaseudulla oli 1 869 yrittäjää, mikä oli 17,5 prosenttia työllisestä työvoimasta. Osuus oli kaksi kertaa niin paljon kuin Kuopion kaupungissa (8,6 %) keskimäärin. Tilastokeskus määrittelee yrittäjäksi henkilön, joka harjoittaa taloudellista toimintaa omaan laskuun ja omalla vastuulla. Yrittäjä voi olla työnantajayrittäjä tai yksinäisyrittäjä, kuten ammatinharjoittaja tai freelancer.

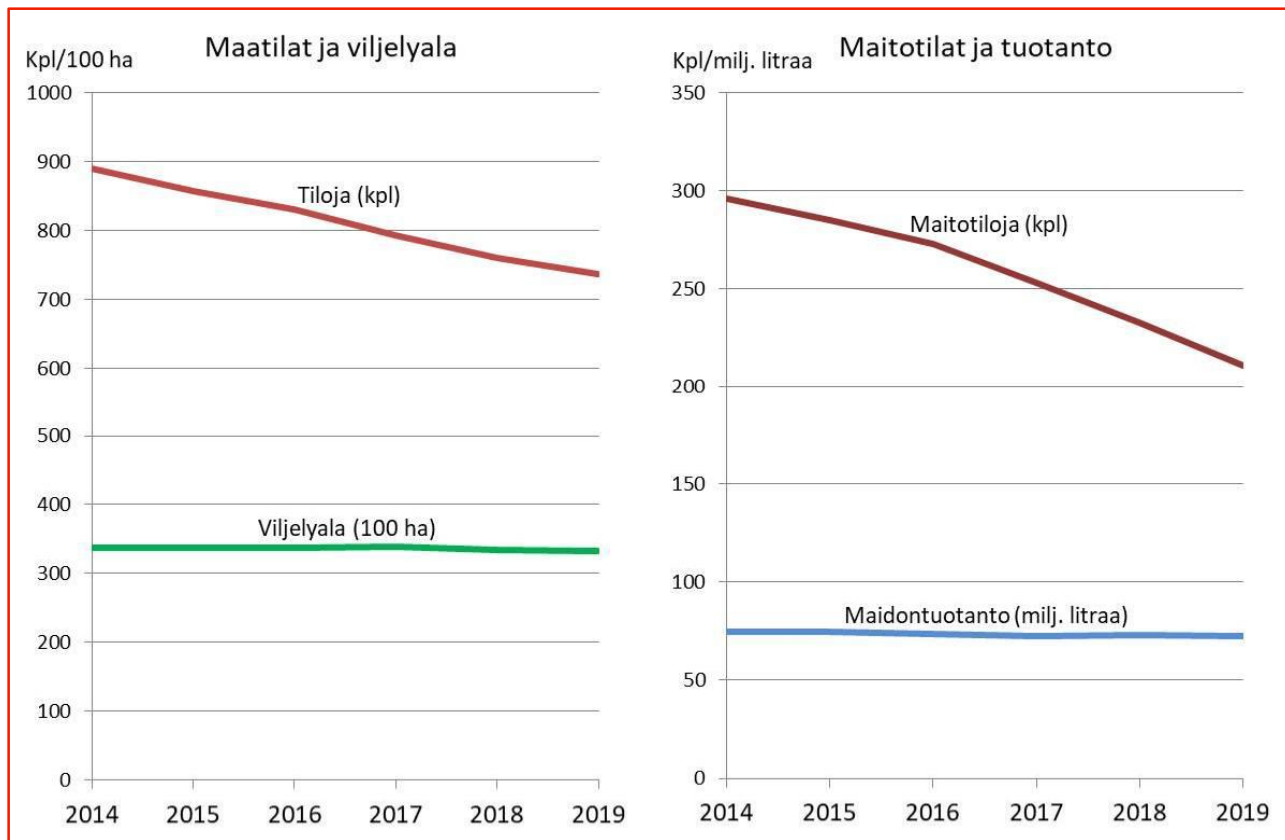
4 Eri toimialojen kehitys

4.1 Alkutuotanto

Kuopio on maan merkittävimpiä alkutuottajia, vaikka sen työllistävä merkitys on supistunut pitkään. Vuonna 2018 Kuopion maaseutualueilla maa-, metsä- ja kalataloudessa oli 1 171 työllistä henkilöä, mikä oli 10,9 prosenttia maaseutualueiden koko työllisestä työvoimasta. Työllisten määrä alkutuotannossa oli vähentynyt 422 hengellä vuoteen 2010 verrattuna.

Käytössä olevaa maatalousmaata oli Kuopiossa 33 310 hehtaaria vuonna 2019, mikä oli 1,5 prosenttia koko maan maatalousmaasta. Hehtaarimäärä on pysynyt Kuopiossa viime vuosina lähes samansuuruisena, vaikka tilojen määrä on supistunut voimakkaasti. Vuonna 2019 Kuopiossa oli 737 tilaa, mikä oli 152 tilaa vähemmän kuin vuonna 2014 (kuva 16).

Maidontuotanto on merkittävä yksittäinen maatalouden elinkeino. Kuntaliitosten vuoksi Kuopiosta on tullut maan johtava maitokaupunki. Vuonna 2020 Kuopiossa oli 176 maitotilaa, joissa tuotettiin 73,3 miljoonaa litraa maitoa, eniten koko maassa. Tilakoon kasvusta ja tuotannon tehostumisesta ja keskittymisestä kertoo se, että vuosina 2014–2019 tuotettujen maitolitrojen määrä väheni Kuopiossa 2,6 prosentilla, vaikka samaan aikaan maitotilojen määrä väheni 28,7 prosentilla (85 tilalla) (kuva 16). Maitotiloista suurin osa (62,4 %) oli alle 38 lehmän tiloja vuonna 2019. Suuria, vähintään 151 lehmän tiloja oli viisi.

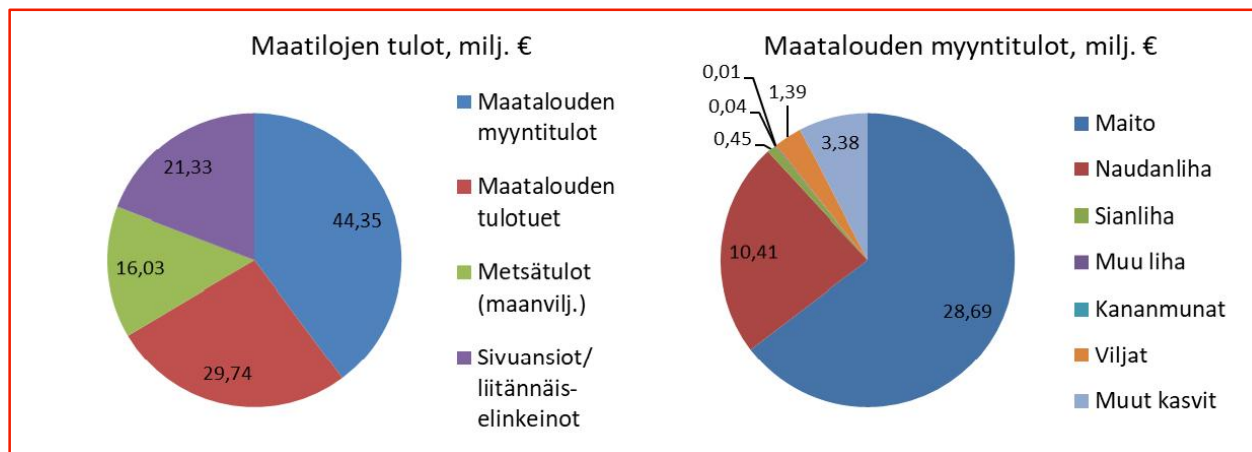

Kuva 16. Kuopiossa käytössä oleva maatalousmaa ja maidontuotanto vuosina 2014–2019. Lähde: Luonnonvarakeskus, tilastotietokanta.

Kaupungin lähellä on maatalous- ja maaseutuyrittäjillä monipuoliset lähimarkkinat. Suurten erikoistuvien maatilojen lisäksi on syntynyt monialaisia maatiloja, joissa harjoitetaan maatalouden ohella muuta yritystoimintaa, kuten koneurakointia ja matkailu- ym. palveluja. Maatalouden lisäksi muuta yritystoimintaa harjoittaa yli kolmasosa tiloista, ja urakointia on lähes viidesosalla tiloista.

Maatilojen tulot vuonna 2019 olivat Kuopiossa Pohjois-Savon suurimmat, yhteensä 111,5 miljoonaa euroa. Toiseksi eniten tuloja oli Kiuruvedellä 72,37 miljoonaa euroa ja kolmanneksi Lapinlahdella 50,43 miljoonaa euroa. Kuopion maatilojen myyntitulot kertyivät maataloudesta (39,8 %), maatalouden tulotuista (26,7 %), metsätaloudesta (14,4 %) sekä sivuansioista ja liitännäiselinkeinoista (19,1 %). Maatalouden myyntituloista (44,4 milj. €) lähes kaksi kolmasosaa (64,7 %) oli maidon osuutta ja lähes neljännes (23,5 %) naudanlihan osuutta (kuva 17).

Maidon ja naudanlihan suhteellinen osuus maatalouden myyntituloista oli vuonna 2019 Kuopiossa selvästi maan keskitasoa suurempi. Maatilojen tulot ovat Kuopiossa pienentyneet vuosikymmenien saatossa: vuosina 1995–2019 ne laskivat reaalisin hinnoin ansiotasoindeksillä muutettuna 83,9 miljoonalla eurolla (–42,9 %). (Kantar TNS Agri Oy.)

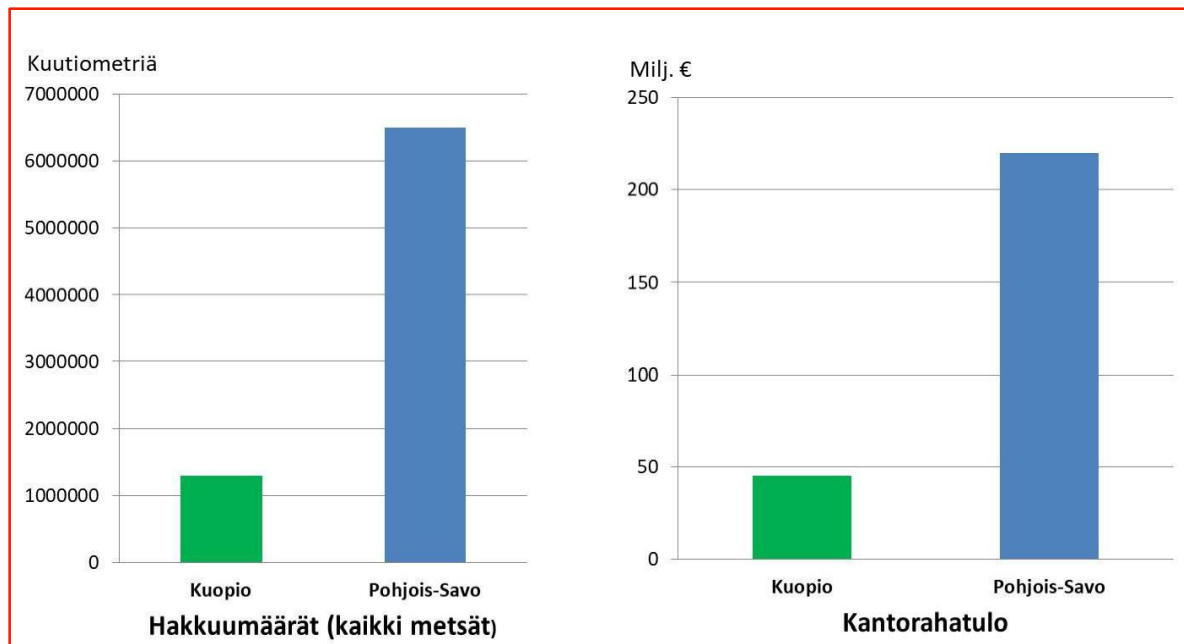
Kuva 17. Maatilojen ja maatalouden tulot Kuopiossa vuonna 2019 (brutto, ei sis. ALV). Lähde: Kantar TNS Agri Oy.

Kuopio on myös merkittävä lihantuottaja. Vuonna 2019 Kuopio tuotti 3,2 miljoonaa kiloa naudanlihaa, mikä oli toiseksi eniten Suomessa. Sianlihaa Kuopio tuotti 273 178 kiloa ja lampaanlihaa 11 311 kiloa. (Luonnonvarakeskus, tilastotietokanta.)

Suomen maapinta-alasta metsätalousmaa kattaa 86 prosenttia (26,2 milj. hehtaaria). Pohjois-Savossa on metsätalousmaata 1,4 miljoonaa hehtaaria, 79 prosenttia maapinta-alasta. Metsätalousmaasta Pohjois-Savossa lähes kaikki (95 %) on metsämaata, ja loput ovat huonokasvuista kitumaata ja lähes tai täysin puutonta joutomaata sekä metsäautoteitä ja muuta metsätalouden tarvitsemaa huoltoalaa. (Suomen metsätilastot 2018, taulu 1.2.)

Kuopio on Pohjois-Savossa merkittävä metsätalousalue. Kuopiossa metsätalousmaan kokonaismäärä (yksityismetsät) on 202 836 hehtaaria ja muiden osuus (yhteisöt, yhtiöt ja valtio) on 55 652 hehtaaria. (Metsänhoitoyhdistys Pohjois-Savo.)

Teollisuuden käyttöön hakatut puumäärät ovat valtakunnallisesti kasvaneet viime vuosina. Vuonna 2017 teollisuuspuuta hakattiin koko maassa ennätysmäärä, kaikkiaan 62,9 miljoonaa kuutiometriä (Suomen metsätilastot 2018, kuva 5.5). Pohjois-Savon metsätalouden vahvuuksia ovat runsaat ja monipuoliset metsävarat. Hakkuumäärät Pohjois-Savossa ovat yhteensä arviolta 6–6,5 miljoonaa kuutiometriä (kuva 18). Kuopiossa hakkuumäärät yksityismetsissä ovat yhteensä noin yksi miljoonaa kuutiometriä ja kaikissa Kuopion metsissä yhteensä noin 1,3 miljoonaa kuutiometriä. (Metsänhoitoyhdistys Pohjois-Savo.)

Kuva 18. Hakkuumäärät ja puusta saatava kantotuloraha Kuopiossa ja Pohjois-Savossa vuonna 2020 (arviot). Lähde: Metsänhoitoyhdistys Pohjois-Savo

Kokonaishakkuumäärä Pohjois-Savossa poltto- ja kotitarvepuuhakkuut huomioiden on lähes seitsemän miljoonaa kuutiometriä. Pohjois-Savon koko puuston kasvu on 9,7 miljoonaa kuutiometriä vuodessa. Hakkuumäärät perustuvat arvioon, joka pohjautuu tiettyihin metsänkäyttöilmoituksiin. (Metsänhoitoyhdistys Pohjois-Savo.)

Metsien taloudellista merkitystä voidaan arvioida puusta saatavan kantorahatulon kautta, joka Kuopiossa on noin 46 miljoonaa euroa vuodessa (kuva 18). Hakkuuarvion perusteella laskettu tulo niin sanottuna kantorahatulona tuo yksityisille metsänomistajille Pohjois-Savossa 170 miljoonaa euroa ja kaikille metsänomistajille yhteensä 220 miljoonaa euroa. Puunkorjuun ja kuljetuksen urakointi tuo tuloja arvioilta noin 130 miljoonaa euroa. (Metsänhoitoyhdistys Pohjois-Savo.)

4.2 Jalostus

Elintarviketeollisuuden kuuluvista aloista suurimmat toimialat Pohjois-Savossa ovat lihanjalostus, meijeriteollisuus ja juomateollisuus. Pohjois-Savossa elintarviketeollisuuden työpaikkoja on noin 1 400. Maakunnassa on runsaat 100 alan yritystä, joista Kuopiossa sijaitsee noin 50 (Nieminen 2020). Kärkiyrityksiä ovat muun muassa Lignell & Piispanen, FK Trube, Escamar Seafood Oy (entinen Apetit Oyj), Kalavapriikki Oy, Refresco, Malviala Oy ja Tuoreverkko Oy. Tuotteisiin kuuluvat alkoholijuomat, leivonnaiset, kala- ja lihajalosteet, avomaakasvikset, marjat ja mehut. Lisäksi Kasvis Galleria Oy:llä (osa Juustoportti-konsernia) on juuret maaseudulla. Pohjois-Savossa ja Kuopiossa on erityisesti vahvaa maidontuotannon ja jalostuksen sekä marjantuotannon osaamista. Kuopio on Suomen suurin maidontuottajakunta, ja maakunnassa toimii useita merkittäviä maitoteollisuusyrityksiä kuten Valio ja Maitomaa.

Vuonna 2017 Pohjois-Savossa oli runsaat 200 marjantuotannon yritystä, jotka tuottivat koko maan sadosta 25 prosenttia. Marjanviljely on siksi Kuopion alueen elintarviketuotannossa merkittävä tuotantosuunta, ja useat eri toimijat kehittävät innovatiivisia ratkaisuja uusien marja- ja villiruokapohjaisten tuotteiden ja modernien marjantuotantomenetelmien kehittämiseksi. (Nieminen 2020)

Pohjois-Savon vahvuutena ovat kehittyneet puunjalostusyrietykset, metsäkoneiden valmistus, metsäpuiden laadukas taimituotanto ja metsäntutkimus. Metsäala käy läpi suurta rakennemuutosta ja ala muuttuu perinteisestä, mekaanisesta ja kemiallisesta metsäteollisuudesta, yhä monimuotoisemmaksi. Sellu, bioenergia, biokaasu ja kemikaalit ovat tärkeimpiä alueella tuotettavia biopohjaisia tuotteita.

Kuopiossa on noin 200 puunjalostuksen yritystä, joista merkittävimmät ovat aallotuskartonkia valmistava Mondi Powerflute Oy (entinen Savon Sellu Oy), ovivalmistaja JELD-WEN Suomi Oy, julkiteilakalustaja Kuopion Woodi Oy ja kalustevalmistaja Ergo -kalusteet Oy.

Juankoskella oli vuonna 2018 runsas kolmannes (37,3 %) kaikista Kuopion maaseudun jalostuksen työpaikoista. Juankosken suurimpiin työnantajiin kuuluu Valmet Technologies Oy, jossa valmistetaan paperi-, kartonki- ja pehmopaperikoneiden markkaviiroja. Tehtaassa on noin 215 työntekijää.

Biotalousden tuomista mahdollisuuksista on puhuttu jo vuosia, mutta biotalouden uusien innovaatioiden käyttöönotto on Pohjois-Savossa ollut toistaiseksi vähäistä. Mahdollisuuksia biotalouden uusiksi tuotteiksi ja prosesseiksi on kuitenkin paljon, kuten esimerkiksi kiertolannoitteiden kehittäminen teollisuuden jätteistä, biokaasun ja polttoaineiden tuotanto maatalouden lietteistä, teollisuuden ja ruuantuotannon sivuvirroista ja jätteistä sekä puurakentamisen osuuden kasvattaminen kerrostaloissa ja julkisissa rakennuksissa. (Jääskeläinen 2021.)

4.3 Palvelut

Maaseudun palvelutarjonta on supistunut vuosikymmeniä. Taustalla on väestöranteen muutos, sillä työikäinen väestö supistuu, ikääntyneiden määrä kasvaa ja muuttoliike pienentää väestömäärää. Tämä on johtanut kirkonkyläiden ja muiden maaseututaajamien palvelutarjonnan vähenemiseen. Ensimmäisenä ovat monet erikoistavaraliikkeet ja kahvilat lopettaneet toimintansa, sen jälkeen on päivittäistavaraliikkeiden verkosto alkanut harventua. Lukioita on lakkautettu ja pieniä kouluyksiköitä yhdistelty. Muutokset koskevat myös yhteiskunnallisia palveluja, mikä johtuu osin julkisen sektorin rahoituskriisistä ja toimintojen rationalisointipaineista. Myös kuntaliitokset ovat vauhdittaneet toimintojen keskittämistä. Entisiä kunnanvirastoja on jäänyt vajaakäytölle tai kokonaan tyhjiksi.

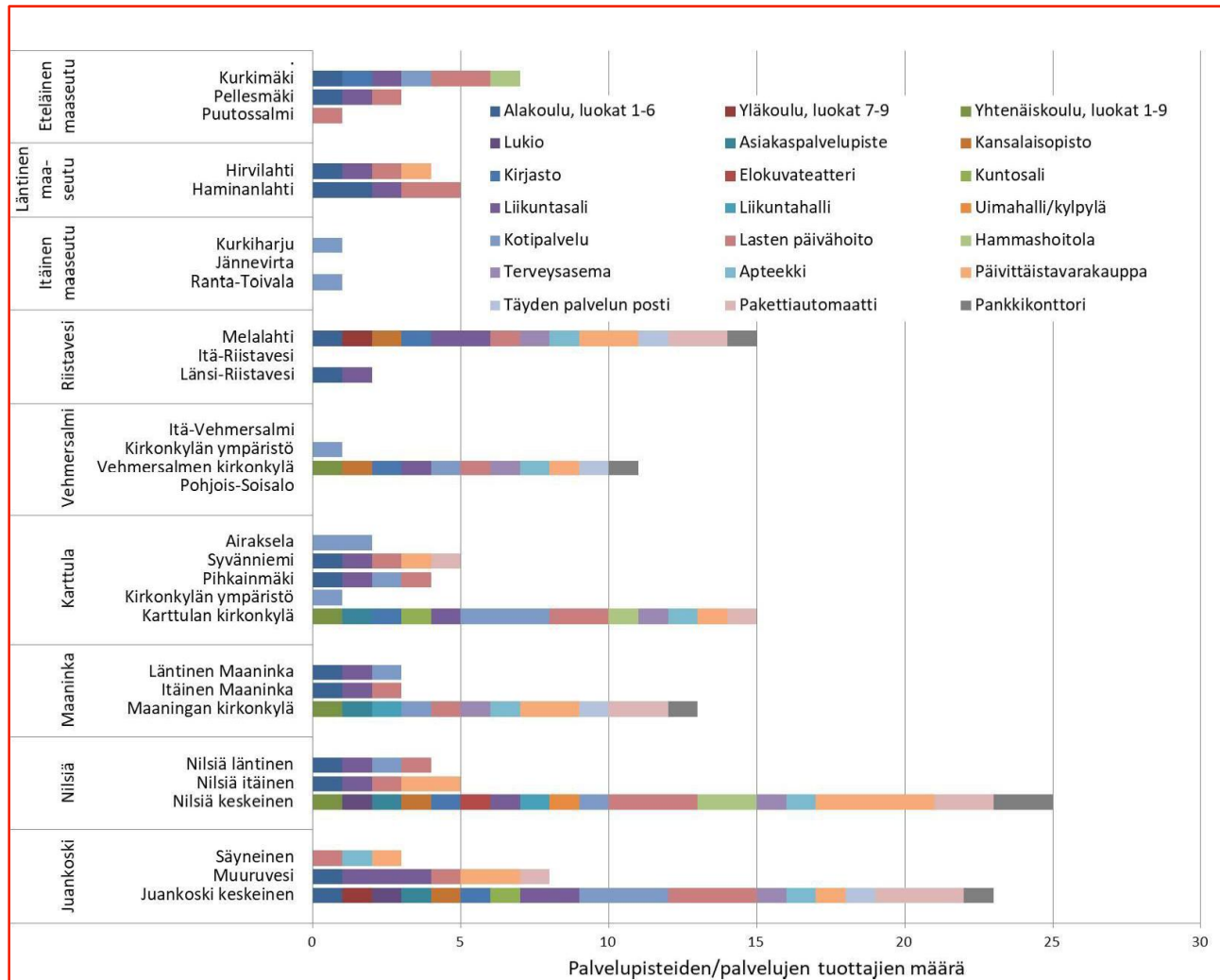
Valtakunnallisesti tarkasteltuna vakituksien asutuksen keskimääräinen matka lähimpään päivittäistavarakauppaan on pidentynyt kaikissa maaseututaajamissa kuin myös haja-asutusalueella. Kaupungin läheisellä maaseudulla kaupunkialueen palvelut vievät kysyntää omilta palveluilta, mikä pidentää asiointimatkoja. Harvaan asutun maaseudun taajamissa lähipalvelut ovat melko lyhyen matkan päässä, mutta haja-asutusalueella etäisyydet ovat pitkiä. (Antikainen ym. 2017, 16.)

4.3.1 Alueelliset erot

Kuopion maaseudun eri osa-alueiden palveluvarustuksessa on selviä alueellisia eroja. Kuvassa 19 on havainnollistettu keskeisimpien kiinteissä palvelupisteissä toimivien koulutus-, kulttuuri-, liikunta-, sosiaali-, terveys-, posti- ja pankkipalvelujen sekä päivittäistavarakauppojen alueellista esiintyvyyttä Kuopion maaseutualueilla. Tarkasteluyksikkönä on tilastollinen pienalue, jolloin saadaan yksityiskohtaisempi kuva eri maaseutualueiden sisäisistä eroista.

Palvelut ovat pitkälti keskittyneet entisiin kuntakeskuksiin. Monipuolisin palveluvarustus on Nilsin keskustaaajamassa, Juankosken kirkonseudulla, Melalahden taajamassa sekä Maanin, Karttulan ja Vehmersalmen kirkonkylissä, joissa kaikissa on vähintään ala- ja yläkoulu tai yhtenäiskoulu, liikuntasali tai liikuntahalli, lasten päivähoito, terveysasema, apteekki ja päivittäistavarakauppa. Entisten kuntakeskusten ulkopuolisella maaseudulla palveluja on niukasti. Eri maaseutualueiden välillä on kuitenkin eroja. Vehmersalmella lähes kaikki palvelut ovat kes-

kittyneet kirkonkylään, kun taas esimerkiksi Karttulassa ja Maaningalla ne ovat alueellisesti jakautuneet tasaisemmin.

Kuva 19. Kuopion maaseudulla sijaitsevat palvelupisteet ja palvelun tuottajat vuonna 2020. Lähteet: Kuopion kaupungin verkkosivut, Kuopion karttapalvelu sekä Postin, Matkahuollon ja pankkien verkkosivut.

Kaupallisten palvelujen rakenteellinen muutos näkyy myös väestöltään kasvavilla maaseutu-alueilla, sillä pienten myymälöiden ja kioskien määrä on supistunut. Tämä näkyy eteläisellä maaseudulla, jossa palveluvarustus on alueen väestömäärään (3 040 henkeä vuonna 2019) suhteutettuna suppeampi kuin muilla vastaavankokoisilla maaseutualueilla. Oma päivittäistavarakauppa eteläisellä maaseudulla ei enää ole. Kaupalliset palvelut ovat kuitenkin varsin hyvin saavutettavissa Kuopion kaupunkialueen fyysisen läheisyyden takia. Esimerkiksi Kurkimäestä on Matkuksen kauppakeskuksen laaja kaupallinen palvelutarjonta vain 12 minuutin ajomatkan päässä. Itäisellä maaseudulla (952 asukasta) ei ole juuri palveluja. Kaupalliset palvelut ovat kuitenkin fyysisesti suhteellisen hyvin saavutettavissa, sillä esimerkiksi Kurkiharjussa on 16 minuutin ajomatka lähimpänä olevaan taajamaan, Siilinjärven kunnassa sijaitsevaan Toivala-Vuorelaan.

4.3.2 Lähipalvelut

Kylä on perinteisesti ollut alin aluetaso, jolla palveluja on organisoitu, mutta palveluverkoston harvenemisen myötä se on pitkälti kadonnut. Palveluverkosto on keskittynyt, ja lähipalveluja on entistä harvemmassa. Lähipalveluja maaseudun asukkaat käyttävät toistuvasti, jopa päivittäin. Ne ovat myös fyysisesti lähellä ja hyvin saavutettavissa. Lähipalvelujen ohella voidaan puhua myös peruspalveluista.

Kuopiolaisille tehdyssä sähköisessä Survey Monkey -kyselyssä (2019) kaikkien tärkeimpänä ja toivottavimpana maaseutualueiden vahvuutena nousivat peruspalvelut, joiden tarjonta ja taso ovat vaihdelleet eri alueiden välillä. Kuopion maaseutualueilla on mahdollisuuksia olla haluttu asuinalue, kunhan peruspalvelut säilyvät ja niitä kehitetään. Kyselyyn osallistuneiden mielestä Kuopion maaseudulla peruspalveluihin kuuluvat muun muassa kauppapalvelut, terveysterveyst (terveysasema, lääkäri, apteekki ja hammashuolto), julkinen liikenne (erityisesti Kuopion keskustaan suuntautuva), liikuntapalvelut (kansalaisopisto, urheiluseurat nuorille), koulut, hoitopalvelut (vanhustenhoito, päiväkodit) sekä pankkipalvelut.

Lähes kaikilla Kuopion maaseudun pienalueilla on vielä joitakin yksittäisiä perus- tai lähipalveluja, kuten ala- tai yläkoulu, kotipalvelu tai lasten päivähoito. Nämä ovat kaikki kunnan tuottamia palveluja. Maaseudulla nämä palvelut voivat olla kuitenkin fyysisesti etäällä kodeista, joten kaikkialla näitä palveluja ei voida mieltää enää lähipalveluiksi. Kiinteissä toimipisteissä tuotettavia palveluja korvataan yhä enemmän sähköisillä palveluilla ja liikkuvilla palveluilla, joita Pohjois-Savossa on tuotettu ja kokeiltu viime vuosina (esim. terveydenhuollon kotikäynnit, liikkuva terveysauto).

Palvelujen saavutettavuus vaikuttaa asumisviihtyisyyteen. Survey Monkey -kyselyssä (2019) ei kuitenkaan havaittu selkeitä alueellisia eroja, sillä Kuopion kaupunki- ja maaseutualueilla asuvien tyytyväisyys vaihteli jokapäiväisten palvelujen läheisyyden osalta. Joillakin maaseutualueilla, erityisesti Juankoskella (pisteitä 5,3/10) ja Karttulassa (4,3/10), tyytyväisyys oli vähäisintä, mutta toisaalta se oli korkea esimerkiksi itäisellä maaseudulla ja Riistavedellä (7,3/10) sekä Vehmersalmella (7,4/10). Kyselyn otos maaseutualueilla oli kuitenkin sen verran pieni (yhteensä 208 vastannutta), etteivät tulokset ole tilastollisesti edustavia.

4.3.3 Kyläkaupat

Kaikki Kuopion maaseutualueen kyläkaupat ovat vanhoja kauppapaikkoja, joissa omistajat ovat vuosien saatossa vaihtuneet ja jatkaneet palvelujen tarjoamista kyläläisille, kesäasukkaille ja matkailijoille (Kuopion kaupunki, yrityspalvelu). Kuopiossa on seitsemän kyläkauppaa, joiden lisäksi kaikissa entisissä kuntakeskuksissa on vähintään yksi päivittäistavarakauppa. Kyläkauppakato on kohdistunut yleensä kaukana pääteistä oleviin kyläkauppoihin, mutta myös entisten kuntakeskusten myymäläverkosto on supistunut ja vaihtoehdot yksipuolistuneet. Esimerkiksi Juankoski, Karttula ja Vehmersalmi ovat yhden päivittäistavarakaupan varassa. Eteläisellä ja itäisellä maaseudulla ei ole yhtään päivittäistavarakauppaa.

Pohjois-Savossa on 13 kyläkauppaa, joista elintarvikeviraston kyläkauppataukea sai kuusi kauppa vuonna 2019. Kuopiossa tukea myönnettiin kahdelle kyläkaupalle. Tuen yleisin hylkäysperuste oli, että kauppa ei sijaitse Suomen ympäristökeskuksen luokituksen mukaisella harvaan asutulla maaseudulla. Maaseutuluokitus ei kovin tarkasti ota huomioon paikallisia oloja. Kuopion alueen kyläkaupoista kolme sijaitsee vain muutaman sadan metrin päässä harvaan asutun maaseudun rajasta, joten ne jäivät ilman tukea. (Kuopion kaupunki, yrityspalvelu.)

Kyläkauppaverkoston harventumista on aiemmin pyritty korvaamaan myymäläautoilla, mutta suuntaus on ollut myös myymäläautoverkoston harveneminen toiminnan heikon kannattavuuden vuoksi. Myymäläautoja on Suomessa liikenteessä enää muutamia, joista valtaosa palvelee asiakkaita Itä-Suomessa.

4.3.4 Posti- ja pankkipalvelut

Yhä enemmän ostoksia tehdään verkossa. Verkkokauppojen laajat valikoimat tarjoavat enemmän vaihtoehtoja myös maaseudun asukkaille, sillä erikoistavarakaupat ja laajan valikoiman kauppakeskukset ovat etäisyyksien takana. Ostosten vastaanottoa vaikeuttaa kuitenkin posti-palveluverkoston harventuminen. Kuopion maaseudulla on neljä täyden palvelun asiamiespostia, joiden lisäksi Postilla ja Matkahuollolla on 12 pakettiautomaattia yleensä päivittäistavara-kaupan yhteydessä. Näistä lähes kaikki sijaitsevat entisissä kuntakeskuksissa.

Posti on lakkauttanut omaa konttoriverkostoaan 1990-luvulta lähtien ja korvannut ne asiamiesposteilla, jotka ovat olleet maaseudulla yleensä päivittäistavarakaupan yhteydessä. Viime vuosina asiamiespostien määrä on kuitenkin maaseudulla harventunut, koska Posti ei ole löytänyt uusia yrittäjiä kaikkien lopettaneiden palveluntuottajien tilalle.

Vielä muutamia vuosia sitten jokaisessa kunnassa oli vähintään yhden pankin konttori. Pankkien konttoriverkostoa on harvennettu siten, että yhä useammasta kunnasta ja kirkonkylästä puuttuu pankkikonttori. Pankkipalvelut ovat vetäytyneet suurimpiin asutuskeskuksiin. Konttoriverkoston harventamista on perusteltu asiakaskäyttämisen muutoksella ja kiristyneellä kilpailulla. Esimerkiksi Pohjois-Savon Osuuspankki sulki maaliskuussa 2017 Kaavin ja Karttulan konttorit, ja Siilinjärven konttori ja Juankosken palvelupiste suljettiin pysyvästi marraskuussa 2020. Pankkipalveluja aiotaan vastaisuudessa tarjota myös pyörien päältä pankkipalveluautolla.

Kuopion maaseutualueilla pankkikonttoreita on Nilsiässä (kahdella eri pankilla) sekä Vehmersalmella, Riistavedellä, Maaningalla ja Juankoskella. Osassa konttoreista kassapalvelujen aukioloaika on supistettu. Pankkipalvelut ovat pitkälti siirtyneet verkkoon, mikä on vaikeuttanut etenkin ikääntyneiden ja ilman tietokonetta ja tietoteknisiä taitoja olevien henkilöiden pankkiasioiden hoitoa. Lisäksi käteisautomaattien määrää on vähennetty.

Posti- ja pankkipalvelujen keskittyminen on kohdistunut ensisijaisesti maaseudun autottomiin asukkaisiin, jotka ovat käyttäneet asiointimatkoilla etupäässä joukkoliikenteen palveluja. Kun myös joukkoliikenteen vuorot ovat vähentyneet tai loppuneet kokonaan, on asiointimatkoilla kulkeminen vaikeutunut entisestään.

4.3.5 Sosiaali- ja terveyspalvelut

Hoito- ja hoivapalveluihin (mm. kotipalvelu, kotisairaanhoido, fysioterapia, hieronta ja perhehoito) on tullut myös yksityisiä palveluntuottajia, ja palveluverkosto on alueellisesti varsin kattava: Kuopion maaseutualueilla on esimerkiksi noin 20 kotipalveluja tuottavaa yksikköä tai henkilöä. Hoito- ja hoivapalveluyritykset nähdään merkittävinä työllistäjinä. Niiden asiakkaat ovat sosiaali- ja terveyspalvelujen keskeisintä asiakasryhmää, ja nämä tarvitsevat usein taksipalveluja.

Terveydenhuollon peruspalvelut ovat varsin hyvin saavutettavissa, sillä terveysasema on kaikissa entisissä kuntakeskuksissa (Juankoski, Karttula, Nilsiä, Maaninka, Riistavesi ja Vehmersalmi). Myös apteekkiverkosto on varsin kattava. Julkista terveydenhuoltoa täydentävät yksityislääkärien vastaanotot. Laajan päiuvystyksen palvelut on keskitetty Kuopion yliopistolliseen sairaalaan, jonne on yli tunnin ajomatka Kuopion maaseudun syrjäisimmistä kylistä.

Kansaneläkelaitos (Kela) on supistanut palveluverkostoaan siten, että Kuopiossa Kelalla on palvelupiste enää Kuopion keskustassa ja Nilsiässä, jossa on myös asiointipiste. Palveluja on siirretty verkkoon, mutta nettipalvelujen toimivuus on paikoin epävarmaa.

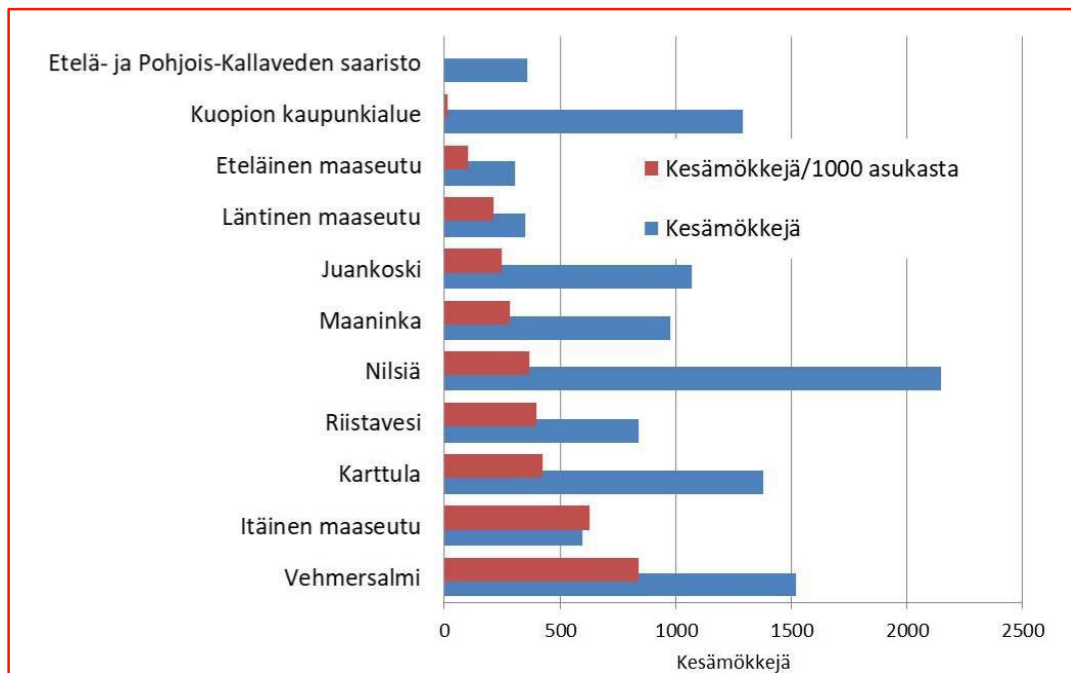
4.3.6 Vapaa-ajan asuminen ja matkailu

Kuopiota pidetään Järvi-Suomen matkailun pääkaupunkina, joka tunnetaan kauniista luonnosta, monipuolisesta tapahtumatarjonnasta ja ympärivuotisista aktiviteeteista. Matkailu on tärkeä elinkeino myös sen maaseutualueilla, ja Kuopiossa onkin panostettu matkailun kehittämiseen. Kuopio on maa suurin mökkipaikkakunta, sillä vuonna 2019 sen alueella oli kaikkiaan 10 874 kesämökkiä. Tämä oli 2,1 prosenttia koko maan mökkimäärästä.

Kuopion maaseutualueilla mökeissä asuvien vapaa-ajan asukkaiden merkitys kuitenkin vaihtelee eri alueiden välillä (kuva 19). Määrällisesti eniten vapaa-ajan asuntoja oli vuonna 2019 Nilsissä (2150 mökkiä), Vehmersalmella (1520) ja Karttulassa (1379). Nilsissä vapaa-ajan asukkaiden merkitys on erityisen suurin, kun otetaan huomioon myös Tahkon alueella olevien hotellien majoituskapasiteetti. Kuopion kaupunkialueella on myös runsaasti kesämökkejä (1292), onhan alue järvien ympäröimä ja sen rantaviiva pitkä.

Kun mökkien määrä suhteutetaan alueilla vakituisesti asuvien määrään, on mökkitiheys suurin niillä maaseutualueilla, joiden väestönmäärä on pieni. Tällaisia alueita Kuopiossa ovat Vehmersalmi, itäinen maaseutu, Karttula ja Riistavesi (kuva 20). Vehmersalmella ja itäisellä maaseudulla mökkejä on jopa enemmän kuin alueilla on vakituisesti asuttuja asuinrakennuksia. Kesäkuukausina Vehmersalmen asukasluku jopa kolminkertaistuu eli kasvaa noin 6 000 henkeen. Vakinaisten asukkaiden vähentyessä vapaa-ajan asukkaiden merkitys korostuu.

Vapaa-ajan asukkaat vaikuttavat merkittävästi maaseutualueiden elinvoimaan ja palvelujen käyttöön ja ovat siksi merkittävä asiakasryhmän paikallisille palveluyrittäjille. Myös erilaiset tapahtumat ovat tärkeitä alueiden elinkeinoelämälle. Koronapandemia ja etätyön yleistyminen ovat lisänneet vapaa-ajan asuntojen käyttöä ja tarvetta muuttaa niitä ympärivuotiseen asumiseen. Esimerkiksi Vehmersalmelle on kiinnostusta muuttaa vakituisemmin asumaan. Jotta muuttajia saataisiin alueelle, olisi kaavoitusta kehitettävä niin, että kesämökit voitaisiin muuttaa vakituisiksi asunnoiksi.

Kuva 20. Kesämökit Kuopion kaupunki- ja maaseutualueilla vuonna 2019. Lähde: Kuopion kaupunki ja Tilastokeskus, rakennukset ja kesämökit

Ylivoimaisesti suurin osa Kuopion maaseutualueilla olevista matkailu- ja ravitsemuspalveluista on keskittynyt Nilsijään, mikä selittyy pitkälti Tahkon matkailukeskuksen palvelutarjonnalla. Kuopion maaseutualueiden majoitus- ja ravitsemustoiminnan työpaikoista 78,8 prosenttia sijaitsi Nilsissä vuonna 2018.

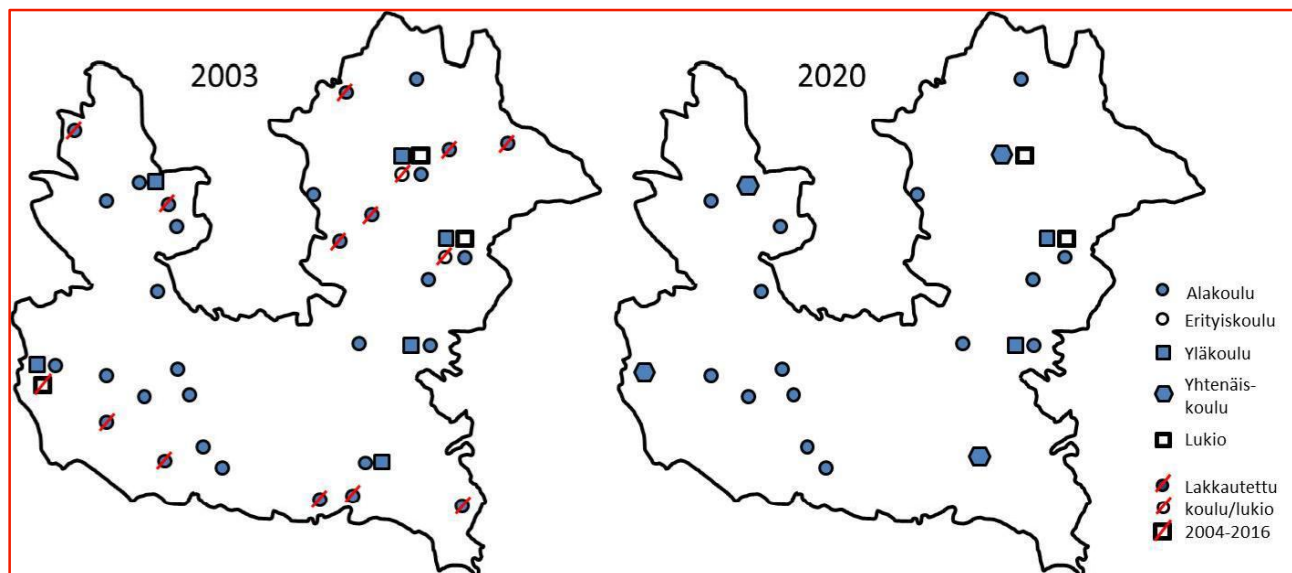
Tahkolla on yli 8 500 vuodepaikkaa. Tahko on ympärivuotinen kansainvälinen matkailukohde, jonka kehitys nykyiseen muotoonsa alkoi 2000-luvun alussa. Nykyisin Tahko on yksi Suomen suosituimmista matkailukeskuksista. Sieltä löytyvät laskettelurinteiden lisäksi muun muassa kaksi golfkenttää, kelkka-, latu-, ja retkeilyreitit, Suomen pisimmät portaat Tahkovuoren huipulle sekä kaksi frisbeegolfrataa.

4.3.7 Kouluverkko

Maaseudun kouluverkko on harventunut viime vuosikymmeninä voimakkaasti samalla, kun ikäluokat ovat pienentyneet. Vuosina 2000–2018 peruskoulujen määrä väheni koko maassa 1 676 koululla eli lähes 42 prosentilla (Nyyssölä & Kumpulainen 2020, 36). Pohjois-Savossa peruskoulujen määrä väheni vastaavana aikajaksena 109 koululla eli 49 prosentilla.

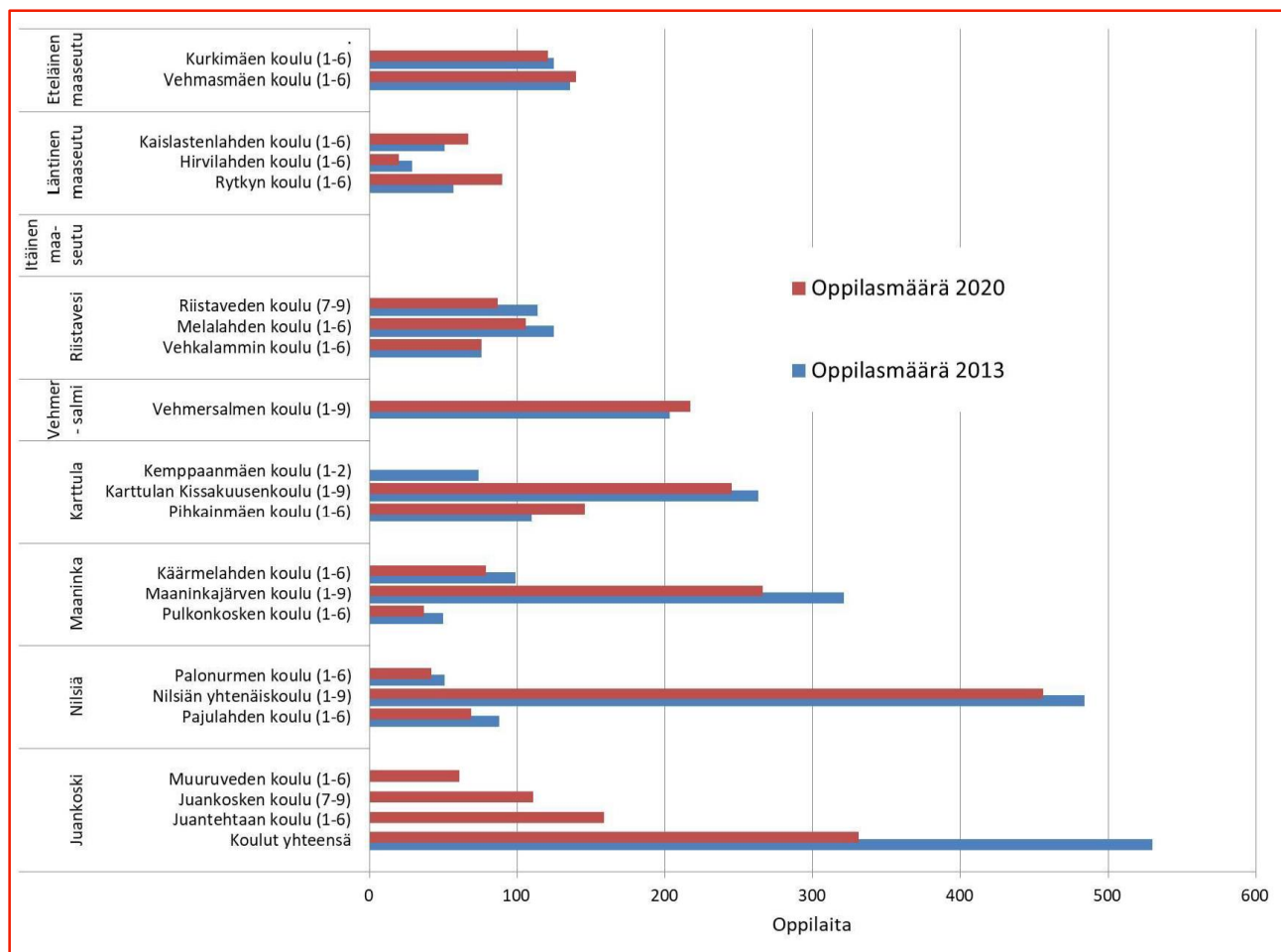
Kuopiossa maaseudun kouluverkon harventuminen on ollut samaa tasoa kuin Pohjois-Savossa keskimäärin (kuva 21), sillä vuosina 2004–2016 nykyisin Kuopioon kuuluvilta maaseutualueilta lakkautettiin 12 alakoulua, kaksi erityiskoulua ja yksi lukio. Koulujen määrä puolittui. Eniten kouluja lakkautettiin Nilsissä (5 koulua) ja Vehmersalmella (3 koulua). Samanaikaisesti koulujen keskikoko oppilasmäärällä mitattuna kasvoi osittain myös siksi, että entisissä kuntakeskuksissa ala- ja yläkouluja yhdistettiin yhtenäiskouluiksi. Varhaiskasvatuspalveluissa on ollut sama kehityssuunta kuin perusopetuksessa: palvelut keskittyvät ja yksiköt ovat entistä isompia.

Syksyllä 2020 Kuopion maaseudulla oli kaikkiaan 14 alakoulua (luokat 1–6), kaksi yläkoulua (luokat 7–9), neljä yhtenäiskoulua (luokat 1–9, Karttulassa kahdessa toimipisteessä) sekä kaksi lukiota. Lasten päivähoitoa palveluja tuotetaan päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Päivähoitoverkosto on alueellisesti kattava ja sisältää noin 25 palveluja tuottavaa yksikköä tai henkilöä maaseutualueilla. Päivähoito maaseutualueilla ei ole kuitenkaan kaikille samalla tavalla lähipalvelua kuin kaupunkialueilla. Maaseudulla asuvat perheet usein etsivät päivähoitopaikan esimerkiksi työmatkan varrelta tai työpaikan läheltä.

Kuva 21. Kuopion maaseutualueiden peruskoulu- ja lukioverkko vuosina 2003 ja 2020. Läh-
teet: Kuopion kaupunki, Tilastokeskuksen koulutustilastot.

Kuopion kaupungin sisäinen alueellinen erilaistuminen näkyy siinä, että kaupunkialueen koulut täyttivät entisestään, kun taas maaseudun koulut enimmäkseen kärsivät oppilaskadosta. Vuosina 2013–2020 maaseutualueiden peruskoulujen oppilasmäärät vähenivät 391 oppilaalla. Eri alueiden välillä on kuitenkin eroja: Oppilasmäärät kasvoivat Vehmasmäen, Rytlyn, Kaislastenlahden ja Pihkainmäen kouluissa, jotka ovat väestöltään kasvavilla alueilla kaupungin kehys-alueella tai sen lähituntumassa kaupungin läheisellä maaseudulla (kuva 22). Syrjämpänä olevista koulusta oppilasmäärä kasvoi ainoastaan Vehmersalmen koulussa, joka sisältää luokat 1–9. Vehmersalmella lapsiperheiden määrä on viime vuosina lisääntynyt, mikä on heijastunut myös koulun oppilasmäärään. Lähes kaikissa muissa kouluissa oppilasmäärät vähenivät. Kuopion maaseudun peruskouluissa oli 2 595 oppilasta syksyllä 2020, ja ennusteiden mukaan oppilasmäärä laskisi noin 600 oppilaalla vuoteen 2026 mennessä⁹.

Kuva 22. Kuopion maaseutualueiden peruskoulujen oppilasmäärät vuosina 2013 ja 2020¹⁰.
Lähde: Kuopion kaupunki.

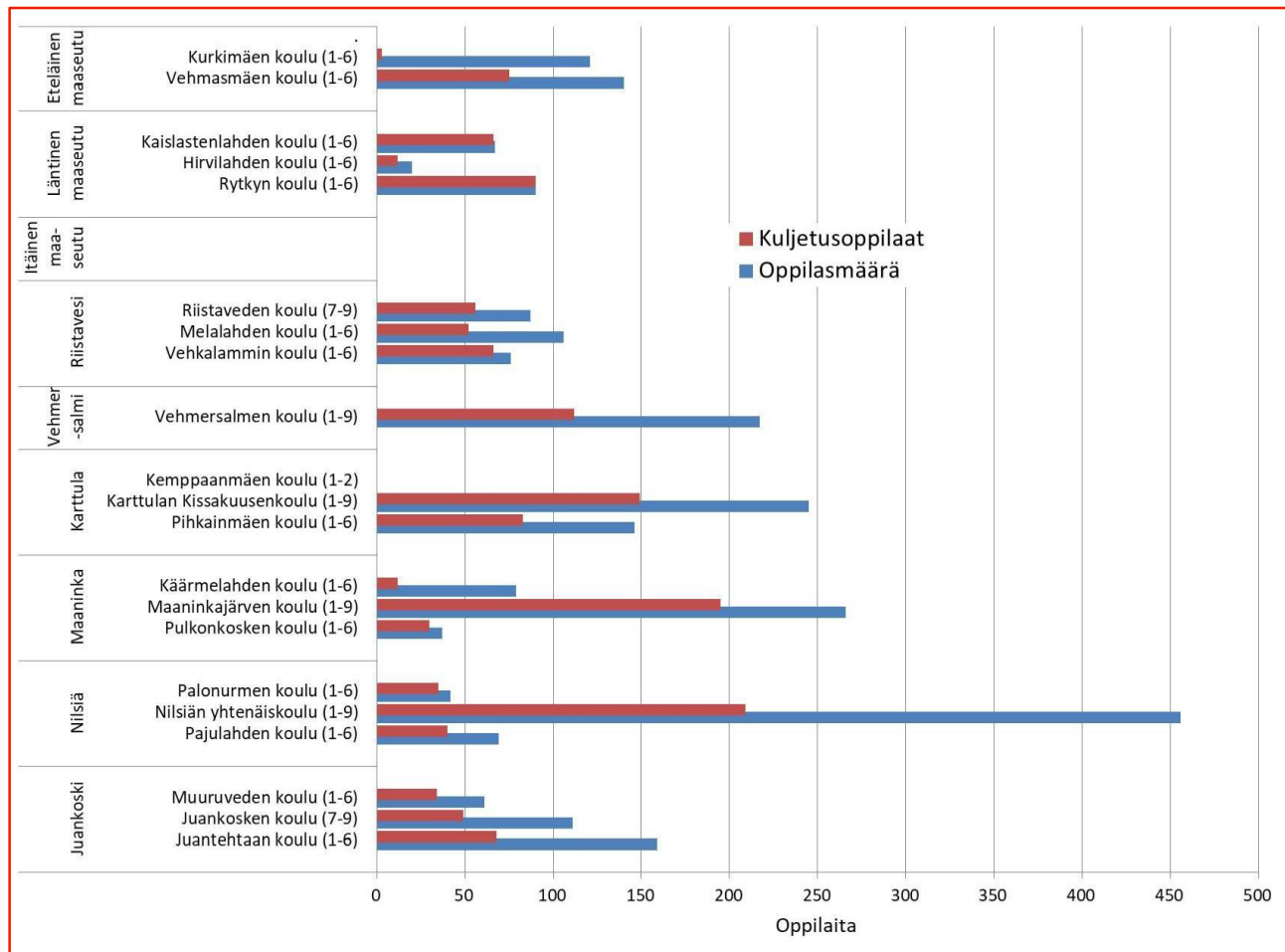
⁹ Ennuste perustuu syntyneiden ikäluokkien määriin, mutta siinä ei ole otettu huomioon muuttoliikkeen mahdollista vaikutusta.

¹⁰ Juankosken koulukohtaiset oppilasmäärät puuttuvat vuodelta 2013. Kemppaanmäen koulun tiedot puuttuvat vuodelta 2020, koska opetus oli siirretty Karttulan Kissanpuuseurakouluun ja Pihkainmäen kouluun.

Viime vuosina Kuopion maaseudun kouluverkossa ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia. Paineet kouluverkon uudelleen arvioimiseksi ovat kuitenkin lisääntyneet, ja muutamia päätöksiä on jo tehty: Läntisen maaseudun kolme koulua (Hirvilahti, Kaislastenlahti ja Rytky) yhdistyivät 1.1.2021 yhdeksi Von Wrightin kouluksi, jonka yhteyteen tuli myös päiväkoti. Riistavedelle on tarkoitus rakentaa uusi koulu, mutta siihen ei ole tulossa oppilaita muista kouluista. Lisäksi Syvänniemelle on päätetty rakentaa koulu 1.–2.-luokien oppilaille. Uusi koulu tulee Kemppaanmäen koulun tilalle.

Kouluverkoston harventuminen on siirtänyt oppilaita koulukuljetusten piiriin. Syksyllä 2020 Kuopion maaseudun peruskouluissa oli 1 436 kuljetusoppilasta, joiden lisäksi koulujen esiopetuksessa oli 32 ja päiväkotien esiopetuksessa 32 kuljetusoppilasta. Koulukuljetusten piirissä oli noin joka toinen (55,3 %) maaseudun peruskoulua käyvistä oppilaista, mutta koulujen väliset erot olivat suuret (kuva 23).

Vuonna 2020 Kaislastenlahden ja Rytkyn oppilaat olivat poikkeuksellisesti kaikki koulukuljetusten piirissä uuden Von Wrightin koulun ollessa rakenteilla. Kuopion kaupungin koulukuljetusperiaatteiden mukaan esiopetuksen oppilaille ja 1.–2.-luokkalaisille järjestetään maksuton koulukuljetus oppilaalle osoitettuun kouluun, kun matkan pituus on yli kolme kilometriä. Muille oppilaille järjestetään koulukuljetus, jos matka on yli viisi kilometriä.

Kuva 23. Kuopion maaseudun koulujen oppilaiden ja kuljetusoppilaiden määrät syksyllä 2020¹¹. Lähde: Kuopion kaupunki.

¹¹ Kemppaanmäen koulun oppilasmäärät sisältyvät Karttulan Kissakuusen koulun ja Pihkainmäen koulun oppilasmääriin.

Koko Kuopiossa koulukuljetuksessa oli noin joka viides (21,8 %) peruskoululainen syksyllä 2020. Kuljetuksen piirissä olevien määrät lisääntyivät 177 oppilaalla vuosina 2018–2020. Kuljetusoikeuden piirissä olevia alakouluikäisiä oppilaita on ollut Pohjois-Savossa enemmän kuin maassa keskimäärin. Vähintään 10 kilometrin kuljetusmatkoja yhteen suuntaan oli vuonna 2017 Pohjois-Savossa lähes joka kolmannella (32,0 %) alakoulun oppilaalla, kun maassa keskimäärin kuljetuksessa oli joka neljäs (24,0 %) alakoulun oppilas (Aluehallintovirasto 2017).

Ikäluokkien pienenemisen vuoksi myös Kuopiossa on ollut paineita supistaa kouluverkkoa, mikä puolestaan voi johtaa perusopetuksen saavutettavuuden heikkenemiseen ja koululaiskuljetusten lisääntymiseen. Maaseutukoulujen lakkautukset heikentävät maaseutualueiden veto-voimaisuutta. Vaikka perusopetuksen saavutettavuus turvataan kaikille, saavutettavuuteen vaikuttaa myös kuljetusmatkan ajallinen kesto.

Maaseudun nuorten hakeutumista peruskoulun jälkeisiin opintoihin on heikentänyt oppilaitosverkoston harventuminen ja opetuksen keskittyminen. Koulutusmahdollisuudet ovat loitontuneet ja kaventuneet, kun kodin lähistöllä ei välttämättä ole enää oppilaitoksia. Entisistä kuntakeskuksista on ryhdytty lakkauttamaan ammatillista opetusta, ja myös lukioverkosto on vaarassa harventua. Kuopion maaseutualueilla ei ole enää yhtään ammatillista oppilaitosta. Savon ammattiopiston Muuruveden kampuksen opetustoiminta päättyi kesällä 2019. Maatalous- ja puutarha-alan opetus on jatkunut Siilinjärven Toivalan kampuksella. Muut ammatilliset oppilaitokset sijaitsevat Kuopion kaupunkialueella.

Lukiokoulutus on ammatillista koulutusta paremmin saavutettavissa, joskin myös lukioverkosto on harventunut. Karttulan lukio lakkautettiin vuonna 2015. Lukiot ovat edelleen toiminnassa Nilsissä ja Juankoskella. Nilsien lukiossa muutokset oppilasmäärissä ovat viime vuosina olleet vähäisiä, ja Juankosken lukiossa oppilasmäärät ovat pienentyneet.

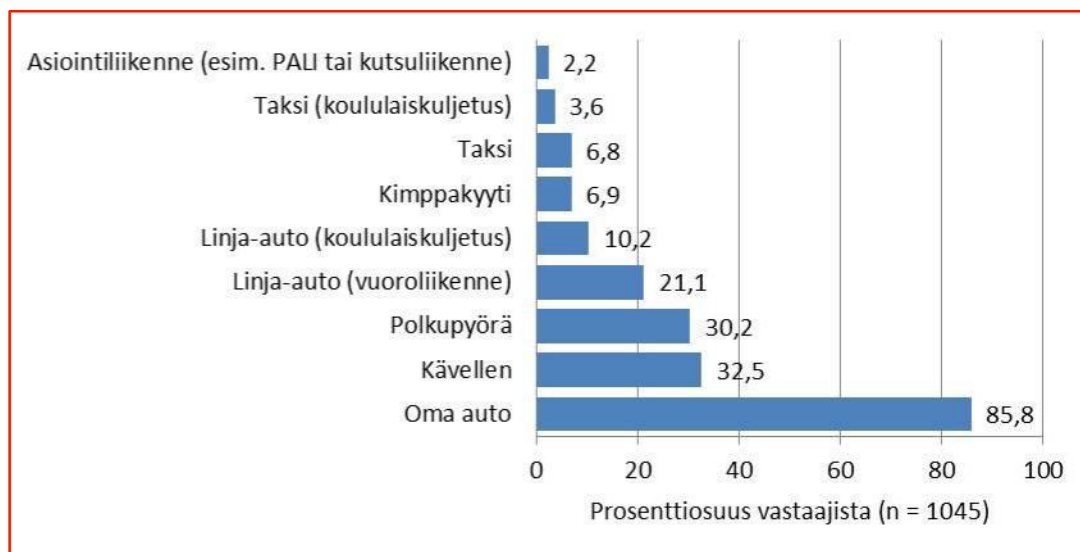
4.3.8 Liikkuminen ja joukkoliikenne

Kuopion maaseutu on laaja ja asutusrakenteeltaan hajanainen, ja liikkumisen tarpeet ja keinot ovat erilaiset eri väestöryhmillä. Osa koululaisista on koulukuljetuksen piirissä, osa aikuisista kulkee työmatkansa omalla autolla, ja osa ikääntyneistä asukkaista on autottomia, eikä kuulu minkään palvelun tai tukimuodon piiriin. Lisäksi tietotekniikka on tulossa yhä vahvemmin myös kuljetuspalveluihin. Joukkoliikenteen asiakkaita on paljon sellaisia henkilöitä, joilla edellytykset käyttää sähköisiä palveluja ovat puutteelliset tai ne puuttuvat kokonaan.

Maaseudulla asuvien liikkuminen perustuu pitkälti oman auton käyttöön. Pohjois-Savossa keskimäärin lähes joka toisella henkilöllä on liikennekäytössä oleva henkilöauto, mikä on maan keskitasoa (Tilastokeskus). Monilla perheillä on kaksi henkilöautoa, koska liikkumistarpeet perheen jäsenten kesken ovat erilaiset.

Itä- ja Pohjois-Suomessa asuvat ajavat keskimääräistä iäkkäämmillä autoilla. Vuonna 2019 Pohjois-Savossa liikennekäytössä olevien henkilöautojen keski-ikä (13,0 vuotta) oli korkeampi kuin Manner-Suomessa (12,2 vuotta) keskimäärin (Traficom, Tilastokeskus). Autojen keski-ikä on vuosi vuodelta noussut. Autokannan ikääntymiseen vaikuttaa etupäässä uusien autojen ensirekisteröintien maltillinen määrä. Alueellisiin eroihin vaikuttavat elinkeinorakenteen muutokset, väestön tulotaso ja ikääntyminen. Syrjäseuduilla väestön tulotaso on keskimääräistä alhaisempi ja väestö ikääntyneempää.

Oman auton käyttö heijastuu myös joukkoliikenteen käyttöön. Tätä osoittaa keväällä 2020 tehty Kuopion maaseutualueiden asukkaiden liikennepalvelujen käyttöä kartoittava kysely (kuva 24). Sen mukaan lähes 86 prosenttia vastaajista käytti liikkumisessaan omaa autoa (vastaajat saivat kyselyssä valita vaihtoehdoista useamman vaihtoehdon). Linja-autolla (vuoroliikenne tai koululaiskuljetus) kulki kyselyn mukaan lähes joka kolmas vastaajasta. Ani harva käytti asiointiliikenteen palveluja. Asiointiliikenteellä voisi olla enemmänkin potentiaalisia asiakkaita, mutta näistä osa ei ole tietoisia tällaisen liikennepalvelun olemassaolosta.

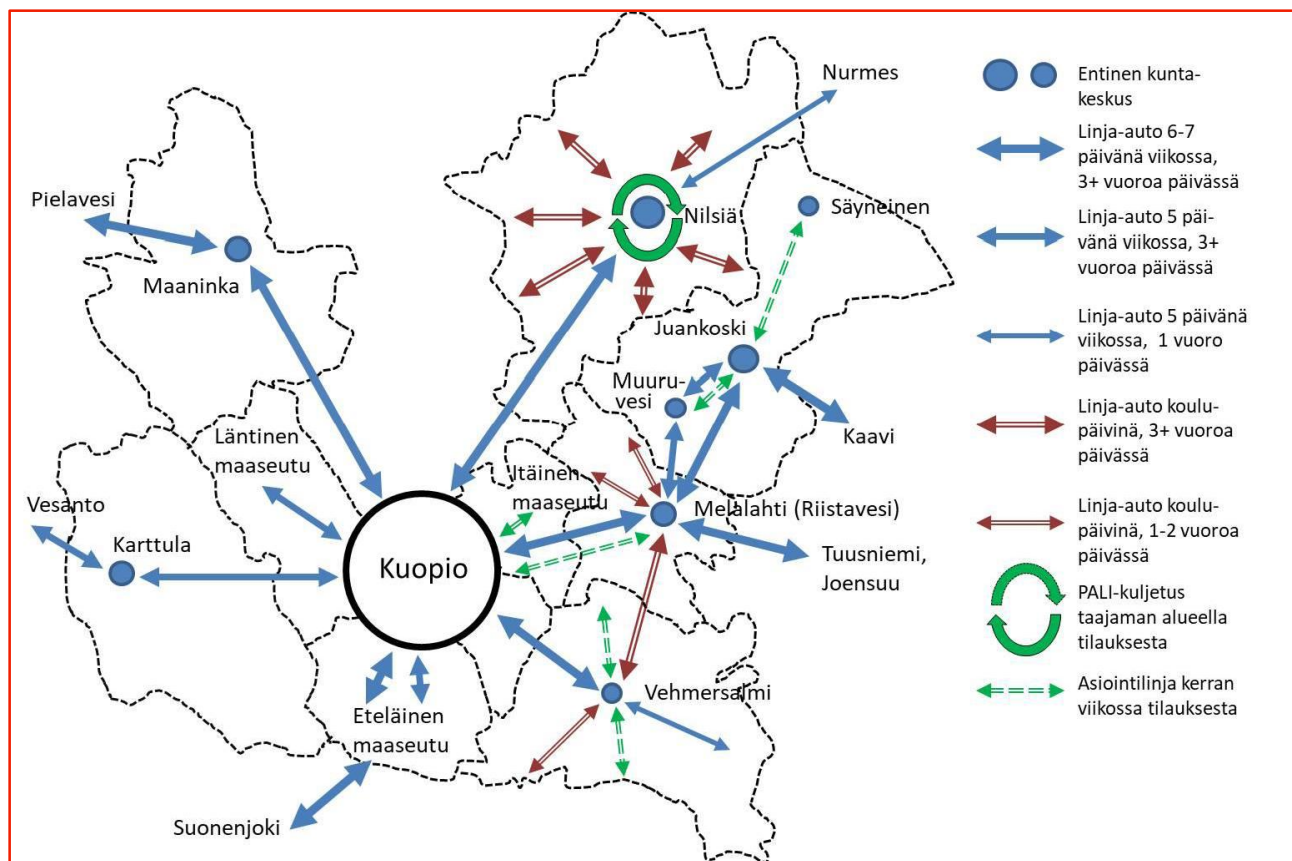
Kuva 24. Kuopion maaseutualueilla asuvien liikkumismuodot vuonna 2020. Lähde: Kuopion maaseutualueiden liikenteen ja liikkumisen käyttäjäkyselyn Wossikka-raportti (2020).

Kyselyn mukaan suurin osa vastaajista (87 %) ilmoitti liikkumisen syyksi asiointimatkat. Seuraavaksi yleisimpiä syitä olivat matkat harrastuksiin (60 %) ja töihin (52 %). Puolet vastaajista ilmoitti, ettei joukkoliikenteen käyttö ollut mahdollista. Monet pitivät omaa autoa välttämättömänä kulkuvälineenä. Yleisimmät syyt siihen olivat, ettei joukkoliikenteen palveluja ollut tarjolla tai ne eivät palvelleet asiakkaiden liikkumistarpeita.

Maaseudulla liikennepalvelujen saatavuuteen vaikuttavat ratkaisevasti lakisääteiset julkiset hankinnat. Linja-auto- ja taksipalveluja hankitaan tai korvataan tällä hetkellä muun muassa sairausvakuutuslain, perusopetuslain, vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain sekä sosiaalihuoltolain nojalla. Lakisääteisten palvelujen lisäksi kunnat voivat hankkia vapaaehtoisesti myös muita liikennepalveluja. (Rautiainen 2020, 6.)

Kuopion maaseudulla joukkoliikenneyhteydet tukeutuvat päätieverkostoon. Kuopion kaupunkiseudun joukkoliikenne (kuva 25) koostuu Kuopion kaupunkiseudun toimivaltaisen viranomaisen ja Pohjois-Savon elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen (ELY-keskuksen) kilpailuttamasta ja tilaamasta liikenteestä sekä markkinaehtoisesta liikenteestä, joka on etupäässä pitkämatkaista liikennettä (Kuopion kaupunkiseudun joukkoliikenne 2025 -ohjelma 2017, 11).

Entisistä kuntakeskuksista on linja-autoliikennettä Kuopion keskustaan 5–7 päivänä viikossa, mutta maaseutualueiden sisällä joukkoliikenteen palveluja on vaihtelevasti. Parhaimmat joukkoliikenneyhteydet Kuopioon ovat niistä entisistä kuntakeskuksista ja taajamista, jotka sijaitsevat valta- tai kantateiden varsilla. Suoria yhteyksiä entisten kuntakeskusten välillä ei ole muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Kuvassa 26 on pelkistetty esitys Kuopion maaseutualueiden joukkoliikenteen reittiverkostosta talvikaudelta 2020–2021. Kaikkien käytettävissä olevaa joukkoliikennettä ovat linja-autoyhtiöiden reittiliikenne ja asiointiliikenne (PALI-kuljetukset ja kutsuliikenne). Monet koululaisia kuljettavat linja-autot ja taksit ottavat mukaan myös muita asiakkaita.

Kuva 26. Kuopion maaseudun joukkoliikennenyhteydet talvikaudella 2020–2021. Lähteet: Vilku, Kuopion seudun joukkoliikenteen ja ELY-keskuksen verkkosivut.

Maaseutualueiden avoimet joukkoliikennepalvelut muodostuvat etupäässä koululaisliikenteen vuoroista. Ne palvelevat kouluvuoden aikana myös asiointimatkoilla kulkevia. Vuonna 2020 asiointimahdollisuudet koululaisvuoroilla tai erillisesti järjestetyillä asiointiyhteyksillä olivat ympärivuotisesti kaikkiin maaseutualueiden taajamiin Maaninkaa lukuun ottamatta. Koululaisille erillisesti järjestetyt tilausajot ovat avoimia myös muille matkustajille, jos kyytiin sopii. Kaluston koko on kuitenkin mitoitettu oppilaiden määrän mukaan, joten ylimääräisiä paikkoja muille matkustajille on harvoin. (Kuopion kaupunkiseudun joukkoliikennelautakunnan pöytäkirja 24.9.2020.)

Monilla maaseutualueilla linja-autoliikenteen liikennöinti on sidottu kouluaikoihin, jolloin koulujen loma-aikoina joukkoliikennettä ei ole. Maaseudun asukkaat voivat käyttää joillakin alueilla myös kutsuohjattua asiointiliikennettä, jolla on mahdollista asioida kirkonkylällä vähintään kerran viikossa. Asiointiaika on yleensä 2,5–4 tuntia. Asiaksmäärille ei ole asetettu alarajaa, joten yksikin matkustaja riittää kuljetuksen järjestämiseen. Lisäksi muutamat kouluaikoina ajettavat linja-autoreitit korvataan kutsujoukkoliikenteellä kesäkaudella. Matkasta asiakas maksaa linja-autotaksan mukaisen hinnan. Asiointiliikenteen reitit eivät kuitenkaan kata kaikkia maaseutualueita, joten kaikki kuntalaiset eivät ole asiointiliikenteen piirissä.

Vuosittaiset matkustajamäärät asiointiliikenteissä ovat vaihdelleet huomattavasti (Kuopion kaupunkiseudun joukkoliikennelautakunnan pöytäkirja 24.9.2020). Kustannukset palveluista olivat vuonna 2019 keskimäärin 25,06 €/matkustaja. Eniten kustannuksia tuli Karttulan asiointiyhteyksistä, joita oli järjestetty jokaiselle arkipäivälle kesäisin.

Nilsian keskustaajamassa ja kantatie 75:n varrella asuvat pääsevät päivittäin Kuopioon linja-autoyhteyksillä. Nilsian maaseutualueilta on Nilsian keskustaajamaan kuusi joukkoliikenteen reittiä koulupäivinä. Kesällä näiden reittien tilalla on asiointiliikennettä, joka on tilattava etukäteen. Lisäksi Nilsian keskustassa on ympäri vuoden asiointiliikennettä (PALI-kuljetus). Juan-

kosken kirkonseudulta pääsee Kuopioon päivittäin linja-autovuoroilla ja Muuruvedeltä viitenä päivänä viikossa. Lisäksi Muuruvedeltä ja Säyneisestä on Juankosken kirkonseudulle kerran viikossa asiointiliikennettä.

Vehmersalmen kirkonkylässä ja seututietie 539:n varrella asuvat (Mustinlahdesta lähtien) voivat kulkea julkisilla liikenneyhteyksillä Kuopion keskustaan maanantaista perjantaihin. Kirkonkylää ympäröivältä maaseudulta on kirkonkylään yksi joukkoliikenteen reitti, joka ajetaan koulupäivinä (kesällä tilalla on kerran viikossa ajettava asiointilinja) sekä kaksi asiointilinjaa, jotka liikennöivät yhtenä päivänä viikossa (myös kesällä), mikäli kuljetus on tilattu etukäteen. Lisäksi Vehmersalmen kirkonkylästä ajetaan koulupäivinä Melalahteen Riistavedelle.

Riistaveden Melalahdesta on päivittäisten linja-autovuorojen (liikennöi valtatiellä 9) lisäksi Kuopioon kerran viikossa (kesällä joka toinen viikko) asiointilinja, joka on tilattava etukäteen. Päivittäin on useita linja-autovuoroja myös itään Pohjois-Karjalaan. Riistaveden maaseutualueilta on Melalahteen koulupäivinä linja-autoyhteydet kahdella reitillä. Itäisen maaseudun Ranta-Toivalasta on tiistaisin kutsuohjattua (etukäteen tilattavaa) asiointiliikennettä Kuopioon.

Maaningalta ja kantatie 77:n varrella asuvilla on päivittäiset linja-autoyhteydet Kuopion keskustaan ja länteen Pielavedelle, mutta muita yhteyksiä ei ole. Vuonna 2021 maaseutualueilta on mahdollista kulkea asiointiliikenteellä Maaningan kirkonkylälle. Läntiseltä maaseudulta (Hirvilahti, Haminanlahti) pääsee Kuopion keskustaan maanantaista perjantaihin joukkoliikenteellä. Kesällä on yksi vuoro päivässä. Eteläiseltä maaseudulta (Sotkanniemi, Kurkimäki) pääsee Kuopion keskustaan niin ikään maanantaista perjantaihin, Vehmasmäeltä myös lauantaisin. Kesällä vuorotiheys on harvempi.

Karttulassa ja seututie 551:n varrella asuvilla (Syvänniemi, Ilopuro, Pihkainmäki) on maanantaista perjantaisin linja-autoyhteydet Kuopion keskustaan ja länteen Vesantoon, mutta muilta Karttulan alueilta ei ole yhteyksiä talviaikaan. Kesällä on mahdollista kulkea asiointiliikenteellä Karttulan kirkonkylään.

Taksien saatavuus on Kuopion maaseutualueilla vaihtelevaa. Taksilupien ja taksiksi rekisteröityjen ajoneuvojen määrästä ei kuitenkaan voida tehdä pitkälle meneviä päätelmiä taksien saatavuudesta, sillä yritykset voivat valita vapaasti toiminta-aikansa ja alueensa (Rautiainen 2020, 14). Monet taksiyrittäjät ajavat niin sanottuja Kela-kyytejä, joista osa suuntautuu myös Kuopion keskustaan.

Lukiolaiset ja ammattikoululaiset ovat enimmäkseen alaikäisiä, joiden liikkumismahdollisuudet ovat rajalliset. Keskiasteen opiskelijoilla koulupäivät voivat venyä pitkiksi rajallisten joukkoliikenneyhteyksien vuoksi. Nilsiässä ja Juankoskella lukiossa opiskelevat nuoret voivat käydä koulua kotoaan käsin, mutta monen maaseudun nuoren on muutettava ammatillisen koulutuksen perässä opiskelupaikkakunnalle. (Rautiainen 2020, 6.)

4.4 Paikallinen kehittäminen

Paikallinen kehittäminen on yksi keskeisimmistä maaseudun kehittämisen keinoista. Kylätointa, muu järjestötoiminta ja Leader-toiminta ovat osoittaneet, että paikallisella aktiivisuudella, vapaaehtoistyöllä ja hanketoiminnalla saadaan tuloksia aikaan. Kuntaliitosten myötä on syntynyt myös uudenlaisia kansalaistoiminnan muotoja.

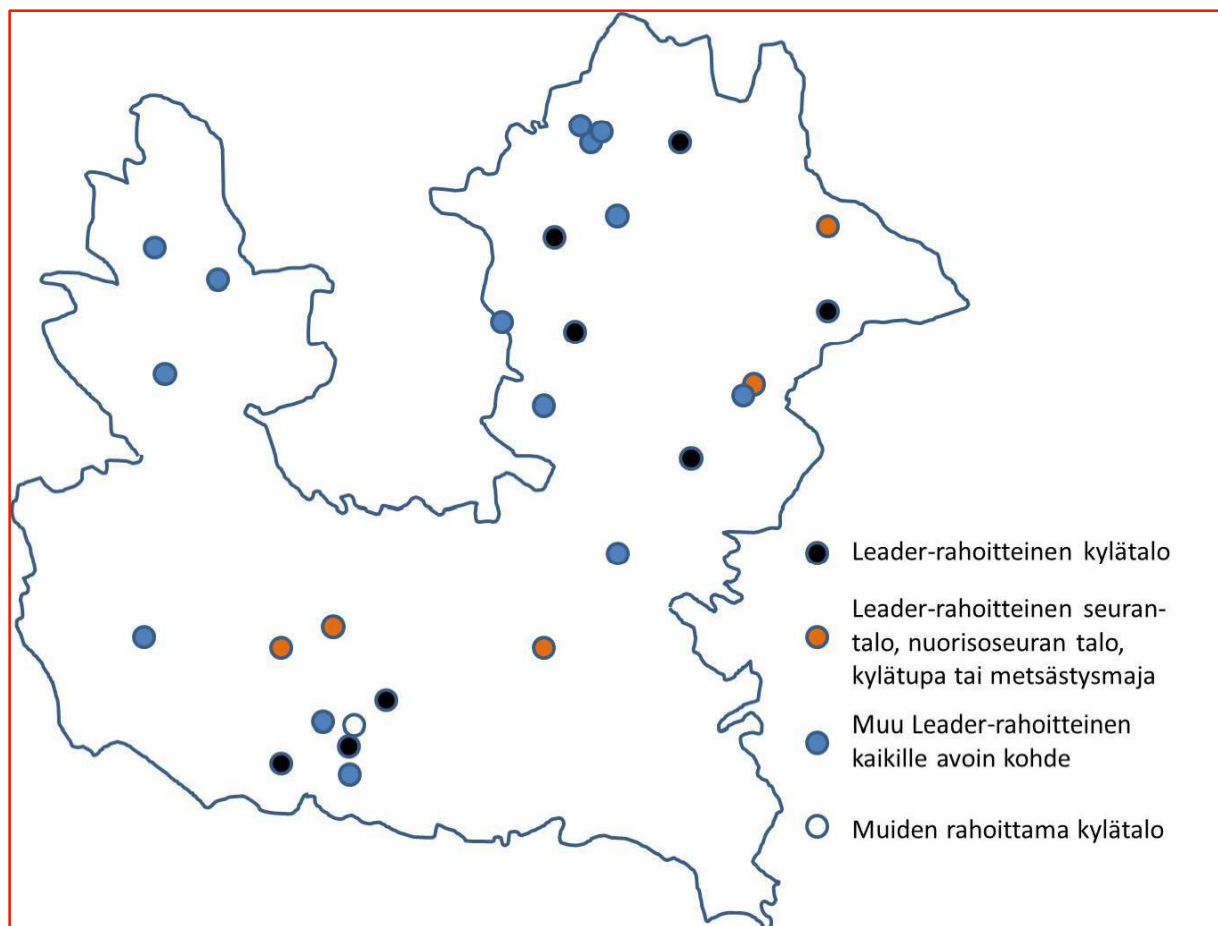
Kuopiossa on toiminut vuodesta 2017 lähtien kuusi pitäjäraatia, jotka on perustettu kaupungin kuntaliitosalueille (Riistavesi, Vehmersalmi, Karttula, Nilsjä, Maaninka ja Juankoski). Pitäjäraatien tehtävänä on edistää alueen asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä alueen kehittymistä. Ne tarjoavat alueen asukkaille väylän kehittää alueensa palveluja, demokratiaa ja yrittäjyyttä.

Kuopion kaupunginvaltuusto osoittaa pitäjäraadille vuosittain toimintamäärärahan. Määräraha on tarkoitettu muun muassa pitäjäraadin toiminnasta aiheutuvien toimintakulujen kattamiseen sekä lähidemokratian edistämiseen pitäjäraadin alueella. Kaupunginvaltuusto osoittaa lisäksi kaupunginhallituksen alaiselle lähidemokratiajaostolle kehittämismäärärahan, joka on tarkoitettu pitäjäraatien alueiden pienimuotoiseen infrastruktuurin parantamiseen ja kehittämiseen sekä alueen asukkaiden viihtyvyyden lisäämiseen. (Pitäjäraatien toimintasääntö.)

Toinen keskeinen paikallisen kehittämisen muoto on Leader-toiminta. Kuopio kuuluu Kehittämisyhdistys Kalakukko ry:n toiminta-alueeseen. Kalakukko ry toteuttaa toiminta-alueellaan Euroopan unionin osarahoittamaa Leader-toimintaa, jonka avulla tuetaan maaseudun toimijoiden pieniä kehittämis- ja investointihankkeita. Kyläyhdistykset, kylätoimikunnat ja nuoris- ja metsästysseurat sekä muut vastaavat kylillä toimivat yhdistykset ovat Leader-toiminnan tärkeitä yhteistyökumppaneita ja hankkeiden toteuttajia paikallisella tasolla. (Kehittämisyhdistys Kalakukko ry:n verkkosivut.)

Maaseudun kehittämisen aktiivisuutta voidaan kuvata Leader-toiminnan avulla. Kuvassa 27 on esimerkinomaisesti havainnollistettu karttapohjalla Kuopion maaseudulla olevat kylätalot ja kaikille avoimet kohteet, joiden toimintaa on yhtä lukuun ottamatta rahoitettu kehittämisyhdistys Kalakukko ry:n kautta. Kehittämiskohteita oli syksyllä 2020 kaikkiaan 28, joista eniten tukea olivat saaneet kylätalot (9 kpl), seurantalot, nuorisoseuran talot, kylätuvat ja metsästysmajat (5 kpl) sekä kuntoilu- ja liikuntakohteet (9 kpl). Tukea saivat myös rantasauna, uimaranta, kaksi kesäteatteria sekä tanssilavan sosiaalitalo.

Seurantalot, kylätalot, kylätuvat ja vastaavat rakennukset tarjoavat yleensä yhteisen kokoontumispaikan erilaisille harrastus-, kokous-, leiri- ja juhlatilaisuuksille. Osa niistä voi toimia myös palvelukeskuksena tai pelastus- ja turvallisuussuunnitelman mukaisena keskuksena. Näitä rakennuksia aktiivisesti ylläpitävät kyläyhdistykset ovat esimerkkejä siitä yhteisöllisyydestä ja aktiivisuudesta, jotka näkyvät arvioitaessa Leader-toiminnan maaseutuvaikutuksia. Kylätalot ja vastaavat rakennukset luovat yhteisöllisyyttä lisäämällä asukkaiden välistä vuoropuhelua ja kanssakäymistä. Monet näistä rakennuksista ovat entisiä kyläkouluja, jotka ovat saaneet uuden roolin kyläläisten käytössä.

Kuva 27. Kylätalot ja Leader-rahoitteiset kaikille avoimet kohteet Kuopion maaseudulla vuonna 2020. Lähteet: Pohjois-Savon kylät ry, kehittämissyhdystys Kalakukko ry.

Rahoitettavat kohteet jakautuivat Kuopion eri maaseutualueiden kesken siten, että puolet kehittämiskohteista oli kohdistunut Nilsin alueelle (9 kpl), siellä erityisesti matkailukeskus Tahkolle sekä Juankoskelle (5 kpl). Kylätalot ja vastaavat rakennukset ovat toimineet innoittavina esimerkkeinä muulle maaseudun kehittämistoiminnalle, jossa asukkaiden oma aktiivisuus on ollut keskeistä. Kehittämissyhdystys Kalakukko ry on tukenut muutakin Kuopion maaseutualueiden ruohonjuuritason Leader-toimintaa.

Suomi saa Euroopan unionin maatalouden kehittämisen maaseuturahastosta tukea omien maaseutualueidensa kehittämiseen. Manner-Suomen maaseutuohjelman kautta on jaettu vuosina 2014–2020 rahoitusta yli kahdeksan miljardia euroa ympäristön tilan tukemiseen, maaseudun elinkeinojen ja työllisyyden edistämiseen ja harrastusmahdollisuuksien ja vireän toiminnan luomiseen. (Maaseutu.fi.)

Pohjois-Savon ELY-keskus myönsi vuosina 2016–2020 Manner-Suomen maaseutuohjelmasta hanketukea 78 hakijalle runsaat 18 miljoonaa euroa (ELY-keskuksen verkkosivut). Rahoitetut hankkeet olivat enimmäkseen yleisesti maaseutuun tai Pohjois-Savoon kohdistuvia hankkeita, eivätkä niinkään yksittäisiin maaseutualueisiin kohdistuvia hankkeita. Kuopion maaseudulle kohdistuvia hankkeita oli kaksi: matkailu- ja ohjelmapalvelujen tuotteistaminen ja markkinointi sekä ammatillinen koulutus ja tietojen hankkiminen.

Lisäksi Pohjois-Savon ELY-keskus myönsi vuonna 2020 maaseudun yritystukea Pohjois-Savoon runsaat 5,7 miljoonaa euroa, josta suurin osa suuntautui elintarvike- ja palvelualan yrityksiin. Myönteisiä päätöksiä tehtiin 45 ja niiden myötä työpaikkoja odotetaan syntyvän yli 70 henkilölle. Kuopioon maaseudun yritysrahoitusta myönnettiin 15 yritykselle yhteensä lähes 0,8 miljoonaa euroa. (Pohjois-Savon ELY-keskuksen tiedote 27.1.2021.)

Maatalouden investointitukia myönnettiin Pohjois-Savoon 196 kappaletta. Avustusta näihin hankkeisiin myönnettiin 7,6 miljoonaa euroa ja korkotukilainaa 7 miljoonaa euroa. Investoinnit painottuivat lypsykarjatalouden peruskorjauksiin, eläinten hyvinvointeihin ja energiainvestointeihin. Nuoren viljelijän aloitustukia myönnettiin vain yhdeksän, mikä on selvästi vähemmän kuin edellisinä vuosina. Erityisesti lypsy- ja nautakarjatiljoilla tehtiin sukupolven vaihdoksia aiempaa vähemmän. (Pohjois-Savon ELY-keskuksen tiedote 27.1.2021.)

4.5 Yhteenveto: alueiden välinen vertailu

Kuopion maaseutu koostuu sosioekonomisesti erityyppisistä maaseutualueista, joiden kehityssuuntiin vaikuttaa oleellisesti etäisyys Kuopion kaupunkialueesta. Taulukkoon 1 on koottu keskeisiä indikaattoreita, jotka kuvaavat eri alueiden väestöllistä ja taloudellista kehitystä sekä palveluvarustusta. Keskimääräistä paremmin ovat menestyneet Kuopion kaupunkialuetta lähimpänä olevat alueet, erityisesti eteläinen ja läntinen maaseutu, jotka ovat toiminnallisesti pitkälti kaupunkialueen vaikutuspiirissä. Näillä alueilla on vähän omia työpaikkoja, mutta pendelöinti kaupunkialueelle laajaa.

Taulukko 1. Kuopion maaseutualueiden kehitystä kuvaavia muuttujia. Vihreällä pohjavärillä ovat positiivisen ja punaisella negatiivisen kehityksen alueet.

	Väkiluvun muutos 2010– 2019 (%)	Peruskou- lulaisten määrän muutos 2013– 2019 (%)	Talou- dellinen huolto- suhde 2018	Työ- paikko- jen muutos 2014– 2017 (%)	Kesä- mökke- jä/1000 asukasta 2019	Perus- kouluja 2020	Päivit- täistä- vara- myymä- löitä 2020	Ter- veys- asemia 2020
Koko Kuopio	+6,2	6,7	133	+5,8	92	40	46	8
Kaikki maa- seutualueet	-8,4	-13,1	151	-11,8	361	20	18	6
Eteläinen maaseutu	+1,5	0	106	+1,6	100	2	0	0
Läntinen maaseutu	+7,2	29,2	107	+8,6	213	2	1	0
Itäinen maa- seutu	-5,5	-	135	-14,7	627	0	0	0
Riistavesi	-2,0	-14,6	146	-7,6	400	3	2	1
Vehmersalmi	-10,6	6,9	171	-2,2	841	1	1	1
Karttula	-7,1	-12,5	145	-6,8	426	3	2	1
Maaninka	-8,9	-18,7	145	-6,4	281	3	2	1
Nilsinä	-9,2	-9,0	180	-7,9	366	3	6	1
Juankoski	-14,3	-37,5	187	-26,1	246	3	4	1

Sen sijaan keskimääräistä heikompaa kehitys on ollut Juankoskella, Nilsinässä ja osin myös Vehmersalmella, joissa väestönmäärä on supistunut voimakkaasti, peruskoululaisten määrä pienentynyt (Vehmersalmi poikkeus) sekä taloudellinen huoltosuhde ja väestön ikärakenne ollut epäedullinen. Työpaikkaomavaraisuus on ollut keskimääräistä korkeampi etenkin Juankoskella ja Nilsinässä, ja pitkien välimatkojen takia pendelöinti Kuopion keskustaan on ollut vähäisempää kuin keskustaa lähempänä olevilta maaseutualueilta.

Alueellisessa työnjaossa maaseutualueet ovat profiloituneet eri tavoin. Työpaikkoja maaseutualueilla on huomattavasti vähemmän kuin alueilla asuvaa työllistä työvoimaa, joten työssäkäynti oman asuinalueen ulkopuolella on yleistä. Lähes kaikilla alueilla on eniten työpaikkoja

julkisissa palveluissa. Nilsiä on kuitenkin poikkeus, mihin vaikuttaa paljolti Tahkon matkailukeskuksen työpaikkatarjonta. Nilsiään ovat sijoittuneet valtaosa (78,8 % vuonna 2018) kaikista Kuopion maaseutualueiden majoitus- ja ravitsemustoiminnan työpaikoista. Juankosken pitkäteollinen perinne näkyy siinä, että Kuopion maaseutualueiden jalostuksen työpaikoista yli kolmasosa (37,3 %) on Juankoskella. Kuopion koillisosa on merkittävä myös alkutuotannon kannalta, sillä Nilsiässä ja Juankoskella on lähes puolet (43,0 %) kaikista Kuopion maaseutualueiden alkutuotannon työpaikoista.

Tilastollinen tarkastelu antaa kuitenkin yksipuolisen kuvan alueiden elinkelpoisuudesta ja veto-voimasta. Pelkästään tilastollisia muuttujia ja kehitystrendejä analysoimalla ei voida muodostaa kokonaiskuvaa niistä kehitysmahdollisuuksista, joita alueilla voi olla. Siksi tilastollisia indikaattoreita ei tule tarkastella yksinomaan alueella vakituisesti asuvien kannalta, vaan kehitysmahdollisuuksiin vaikuttavat myös maaseudun osa-aikaiset asukkaat. Tämä koskee ennen kaikkea Kuopion maaseutua, jonka väestönmäärä kasvaa useilla tuhansilla henkilöillä kesäkuukausina osa-aikaisten asukkaiden vuoksi. Kehityskuva näyttää siten toisenlaiselta erityisesti niillä maaseutualueilla, joihin väestökato ja väestön ikääntyminen ovat kohdistuneet voimakkaimmin.

Varsinkin itäisellä maaseudulla ja Vehmersalmella kesämökkejä on alueen väestönmäärään suhteutettuna runsaasti. Näillä alueilla vapaa-ajan asukkaiden merkitys korostuu, koska nämä ovat merkittävä asiakasryhmä palveluyrityksille. Vehmersalmi on väestökadosta huolimatta osoittautunut vetovoimaiseksi asuinalueeksi, sillä alueella on lapsiperheiden määrä lisääntynyt, mikä näkyy peruskoulun oppilasmäärän kasvuna. Potentiaalisia muuttajia on muun muassa vapaa-ajan asukkaissa, joista osa haluaisi muuttaa kesämökin vakituiseksi asunnoksi. Monilla paikkakunnilla tonttipula kuitenkin rajoittaa rakentamista. Yleistyvää monipaikkainen asuminen tuo maaseudulle ihmisiä, jotka voivat viettää pitkiäkin aikoja paikkakunnalla ja tuoda siten maaseudulle elinvoimaisuutta.

Julkisessa keskustelussa on noussut esiin huoli liitoskuntien palvelujen säilymisestä. Haja-asutusalueen palveluverkosto on vuosikymmenien mittaan harventunut merkittävästi, ja palvelut ovat pitkälti keskittyneet entisiin kuntakeskuksiin. Niidenkin palveluvalikoima on alkanut harventua ja yksipuolistua ja uhkaa edelleen heiketä. Liitoskuntien asukkaat ovat olleet huolissaan muun muassa terveysasemien säilymisestä. Terveysasemaverkosto on säilynyt entisissä kuntakeskuksissa, ja terveydenhuollon peruspalvelut ovat siten varsin hyvin saavutettavissa myös Kuopion maaseudun syrjäisimmissä osissa.

Toinen keskustelua synnyttänyt tema on ollut maaseudun kouluverkosto. Kuopion peruskouluista puolet sijaitsee maaseudulla, jossa koulunsa käy joka neljäs kuopiolainen peruskoululainen. Itäistä maaseutua lukuun ottamatta kaikilla maaseutualueilla on vähintään alakoulu. Maaseudun kouluverkosto on kuitenkin harventunut voimakkaasti, sillä vuosina 2004–2016 koulujen määrä puolittui. Heikentynyt kuntatalous, väestön väheneminen ja erityisesti syntyvyyden lasku ovat synnyttäneet paineita arvioida uudelleen maaseudun kouluverkoston kattavuutta.

Päivittäistavaroiden myymäläverkosto on viime vuosina harventunut siten, että kahdella maaseutualueella ei ole lainkaan myymälää ja kolme muuta maaseutualuetta on yhden myymälän varassa. Nilsiässä Tahkon matkailukeskus nostaa Nilsiän myymäläverkoston määrää. Varsinaisia kyläkauppoja Kuopion maaseutualueilla on seitsemän. Eteläisellä ja itäisellä maaseudulla kaupalliset palvelut ovat kuitenkin hyvin saavutettavissa, koska etäisyydet taajamiin ovat lyhyet.

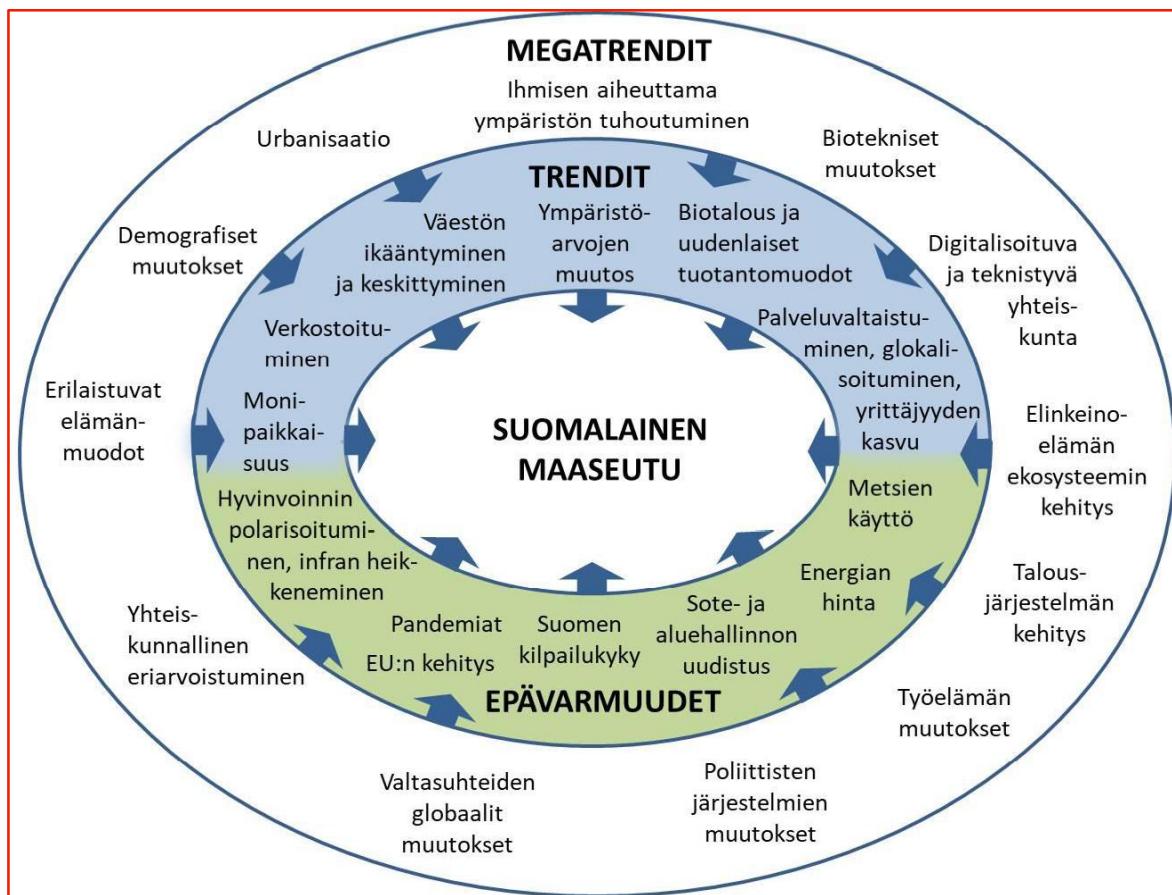
5 Maaseudun toimintaympäristön muutostekijät

Tulevaisuudesta ei voi suoraan tietää juuri mitään, koska sitä ei ole olemassa. Tulevaisuudesta voidaan silti sanoa monia asioita, sillä on mahdollista tarkastella nykyhetken muutoksia ja kehityssuuntia sekä esittää erilaisia näkemyksiä tulevaisuudesta (Dufva 2020, 6). Tämä koskee myös maaseutua, koska sen kehitys on monin tavoin kietoutunut kansallisiin ja globaaleihin kehitystrendeihin.

5.1 Keskeiset näkökulmat

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista esitellä kaikkea maaseudun kehitykseen vaikuttavia tekijöitä, koska niitä on niin paljon. Sen sijaan nostetaan esille joitakin keskeisiä muutostekijöitä, joilla on vaikutusta suomalaisen maaseudun kehitykseen tulevaisuudessa. Seuraaviin lukuihin on koottu näkökulmia useista julkaisuista ja artikkeleista, joista tärkeimmät ovat **Suomen maaseutu 2015** (YTR 2006) ja **Smart Countryside** (Antikainen ym. 2017) sekä **Megatrendit 2020** (Dufva 2020) ja verkkoartikkeli **Megatrends Update** (Z punkt), jotka tarjoavat globaalin näkökulman yhteiskunnallisiin muutoksiin.

Kuvassa 28 on hahmotelma suomalaiseen maaseutuun vaikuttavista muutostekijöistä. Kuvan ulkokehällä on esitetty tärkeimmät **Megatrendit**, jotka vaikuttavat globaalilla tasolla yhteiskuntien kehitykseen. Sisäkehällä on esitetty trendejä ja epävarmuuksia, jotka voivat suoraan vaikuttaa suomalaisen maaseudun kehitykseen. **Epävarmuuksien** kehitystä on kuitenkin vaikea ennakoida, kun taas **trendeillä** on arvioitavissa oleva kehityssuunta, nopeus ja voimakkuus. Tarkastelu on esimerkinomainen, eikä se kata kaikkia maaseutuun vaikuttavia muutostekijöitä.

Kuva 28. Maaseutuun vaikuttavat megatrendit, trendit ja epävarmuudet

Megatrendit ovat useista ilmiöistä koostuva yleinen kehityssuunta, laaja muutoksen kaari. Niiden nähdään usein tapahtuvan globaalilla tasolla ja kehityssuunnan uskotaan usein jatkuvan

samansuuntaisena (Dufva 2020, 6). Keskeisiä megatrendejä suomalaisen yhteiskunnan kannalta ovat erityisesti urbanisaatio ja demografiset muutokset, ihmisen aiheuttama ympäristön tuho, digitalisoituminen ja teknisten sovellusten kehitys, biotekniset ja talousjärjestelmien muutokset sekä elämänmuotojen erilaistuminen.

Megatrendit kuvaavat parhaillaan meneillään olevia muutoksia. On osattava lukea myös hiljaisia signaaleja, jotka eivät vielä anna itsestään juuri merkkejä, mutta jotka voivat tulevaisuudessa merkittävästi suunnata kehitystä. Siksi tulevaisuutta arvioitaessa on otettava huomioon sekä jo tunnettavissa olevat kehitystrendit, mutta myös epätodennäköisiltä vaikuttavat ja vaikeasti ennakoitavat ilmiöt. Seuraavana tarkastellaan maaseudun toimintaympäristön muutoksia trendien ja epävarmuuksien kannalta.

5.2 Trendit

Ihmisen aiheuttama ympäristön tuhoutuminen on johtanut **ekologiseen kestävyyskriisiin** eli **ilmastonmuutokseen** (Dufva 2020, 13–17; Z punkt). Tämä tarkoittaa sitä, että ilmasto lämpenee ja monet vieraslajit siirtyvät yhä pohjoisemmiksi. Äärimmäiset sääolot yleistyvät, tulvat, kuivuudet ja myrskyt lisääntyvät ja talvet muuttuvat sateisimmiksi ja vähälumisemmiksi. Suomen pohjoisosissa ilmastonmuutos tarkoittaa talvien muuttumista lumisemmiksi.

Sääolojen vaihtuvuus aiheuttaa paineita maataloudelle ja infrastruktuurille (Dufva 2020, 14–17). Luonnon monimuotoisuus vähenee ja ihmisen toimista johtuva lajien joukkosukupuutto etenee. Globaalissa mittakaavassa resurssien ylikulutus ja vaihteleva saatavuus näkyy esimerkiksi siinä, että hiekka uhkaa loppua ja makeasta vedestä tulee pulaa. Maaperä köyhtyy ja multava maa uhkaa loppua. Vaihtelevat säät ovat Suomessa jo tuoneet pelloille tauteja ja tuholaisia (Yle.fi-verkkouutiset 20.11.2020).

Ekologiseen kestävyyskriisiin vastaaminen edellyttää merkittäviä muutoksia erityisesti energiantuotannossa, rakentamisessa ja liikenteessä. Uusiutuvan energian määrä on kasvanut, mutta tahti ei ole ollut riittävän nopea ilmastotavoitteisiin pääsemiseksi. Rakentamisessa saatetaan siirtyä ympäristösyistä enemmän korjausrakentamiseen ja puurakentamiseen. Liikenteen päästöjä saadaan vähennettyä muun muassa sähköistämällä. Ekologinen kestävyyskriisi edellyttää sopeutumista myös maataloudelta. Haasteisiin vastaaminen käytännössä saattaa tarkoittaa monimuotoisempaa viljelyä, uusia viljelykasveja ja ”hiiliviljelyä” eli hiilensidontaa maaperään. (Dufva 2020, 16–17.)

Biotalous pidetään maaseudun kannalta keskeisenä muutostekijänä, sillä sen on arvioitu lisäävän Suomen omavaraisuutta, vauhdittavan talouskasvua ja auttavan siirtymisessä hiili-neutraaliin yhteiskuntaan (Biotalous.fi). Biotalous perustuu uusiutuvien luonnonvarojen kestävään käyttöön. Suomen metsät, pellot ja vesistöt tuottavat runsaasti raaka-aineita ja mahdollistavat luontoa hyödyntävät palvelut kuten luontomatkailun.

Biotalous kattaa muun muassa metsäteollisuuden, kemianteollisuuden, kalatalouden, maatalouden, elintarviketeollisuuden ja lääketeollisuuden. Myös luontomatkailu voidaan laskea osaksi biotaloutta. Biotalous haastaa keskittyneen yhteiskuntamallin. Tulevaisuuden biotaloudessa osa tuotannosta, kuten ruoka ja energia, tuotetaan paikallisesti lähellä raaka-aineita ja asiakkaita siten, että ylimääräistä kuljetusta ei synny ja tuotteet voidaan kierrättää tehokkaasti. (Sitra 2020.)

Lähitulevaisuudessa maaseudun asunnot lämpiävät bioenergialla ja liikenteessä käytetään biopolttoaineita, jolloin hajautunut yhdyskuntarakenne ei ole ympäristörasite. Yhteiskunta panostaa keskustien perusrakenteeseen ja maaseutuasuja maksaa tiensä, sähkönsä ja vetensä itse. (Kuhmonen 2014, 6.)

Digitalisaatio ja teknisten innovaation käyttöönotto vaikuttavat toimintatapoihin, yhteiskunnan rakenteisiin ja ihmisten arkipäivään. Digitalisaatio vähentää palvelujen riippuvuutta ajasta ja paikasta (Antikainen ym. 2017, 10). Tällä on erityistä merkitystä maaseudulla, jossa

maantieteelliset etäisyydet ovat pitkiä ja ne edelleen korostuvat palvelujen saavutettavuudessa.

Yhä useampi toiminto voidaan automatisoida ja tuotantoa ja toimintaa hajauttaa (Dufva 2020, 37–41). Entistä enemmän informaatiota voidaan siirtää nopeammin laajemmalle alueelle myös langattomasti ja internetin käyttö monipuolistuu. Palveluja siirtyy yhä enemmän verkkoon, samalla kun pienten taajamien ja kirkonkylien palveluja supistetaan. Liikenne sähköistyy, kun otetaan käyttöön itseohjautuvia autoja. Terveysteknologiaa otetaan yhä enemmän käyttöön. Esimerkiksi kannettavat terveydentilaa seuraavat laitteet ja liikkuvat terveyspalveluautot ovat jo maaseudulla todellisuutta. Aurinko- ja tuulivoiman käyttö on yleistynyt ja hinta laskenut. Kääntöpuolena on se, ettei kaikilla ole taitoa ja mahdollisuuksia käyttää teknisiä laitteita. Ymmärrettävyys ja helppokäyttöisyys korostuvat erityisesti ikääntyneillä.

Elinkeinorakenteen muutokset vaikuttavat aluekehitykseen siten, että paikkojen merkitys muuttuu. **Etätyön yleistyminen** mahdollistaa työnteon maaseudulla, vaikka itse työpaikka sijaitisi kaupungissa. Vuoden 2020 alussa voimaan tullut uusi työaikalaki (Tyosuojelu.fi) antaa mahdollisuuksia tehdä joustotyötä, joka voisi tarjota myös mahdollisuuksia työn siirtämiseksi maaseudulle. Joustotyöajan käyttö perustuu työnantajan ja työntekijän väliseen sopimukseen. Joustotyöajan käytöstä voidaan sopia tehtävissä, joissa vähintään puolet työajasta on sellaista, jonka sijoittelusta ja työntekopaikasta työntekijä voi itsenäisesti päättää. Kyseeseen tulevat tehtävät, jotka eivät yleensä ole sidottuja tiettyyn vuorokauden aikaan, viikonpäivään tai työntekopaikkaan. Erityisesti joustotyö sopii tietotyöhön, asiantuntijatyöhön ja myyntityöhön. Talouden muutosvoimat, kuten palvelujen keskittyminen, lisäävät liikennepalvelujen tarvetta maaseudulla. Liikkumisen tavat ja tarpeet ovat olleet pitkään muutoksessa. **Digitalisaatio** voi kuitenkin vähentää tarvetta liikkua fyysisesti palvelujen luokse, sillä yhä suurempi osa palveluista on saatavissa digitaalisessa muodossa. Digitalisaatio ei ole johtanut yleisesti paikkojen ja paikallisuuksien merkityksen katoamiseen, vaan on vaikuttanut pikemminkin siten, että digitalisaatio tihentää ja monipuolistaa toisten paikkojen käyttöä, kun samalla joidenkin muiden paikkojen käyttö ohenee (Antikainen ym. 2017, 35).

Yksi esimerkki digitalisaation hyödyntämisestä on etäyhteyksillä tapahtuva etäopiskelu, joka oli koronapandemian alussa laajamittaisesti käytössä koko maassa. Etäopiskelun vakiintuminen osaksi opetusta on yksi keino vähentää koulukuljetuksia ja pitkien koulupäivien synnyttämää kuormittavuutta. Toisaalta sosiaali- ja terveydenhuollossa on viime vuosina kokeiltu erilaisia sähköisiä hyvinvointipalveluja ja liikkuvia palveluja (Antikainen ym. 2017, 72–73). Digitalisaation avulla voidaan lisätä ja monipuolistaa palvelujen saatavuutta muun muassa kotihoidossa ja kotisairaanhoidossa. Hoidon tarpeen arviointi etänä vähentää liikennepalvelujen tarvetta ja käyntejä terveyskeskuksissa. Liikkuvilla hoito- ja laboratoriopalveluilla on toisaalta korvattu käytöstä poistuneita kiinteitä terveysasemia.

Maaseudun joukkoliikenteen palvelut ovat heikentyneet, ja maaseudun autottomien asukkaiden asiointimatkat vaikeutuneet. Samaan aikaan syntyy uudenlaisia joukkoliikenteen muotoja (kuten kutsujoukkoliikenne) ja mahdollisuuksia yhteiskuljetuksille. Yksi esimerkki tietotekniikan hyödyntämisestä liikkumisessa on kimpapakyytisovellus, jota on kokeiltu Keski-Savossa (Savon Sanomat 14.9.2020). Matkapuhelinsovellus auttaa kyytiä tarvitsevat ja niitä tarjoavat löytämään toisensa. Sen avulla voidaan korvata puuttuvaa julkista liikennettä ja samalla tuetaan ilmasto-ohjelmaa.

Digitalisaatiosta hyötyvät eniten tietoyhteiskunnan edelläkävijät, jotka kasvattavat etumatkaa muihin käyttäjiin nähden (Antikainen ym. 2017, 39). Sen sijaan ne, joiden hyvinvointiin esimerkiksi valokuituyhteyksillä olisi vaikutusta, ovat jäämässä digitaalisten palvelujen ulkopuolelle. Näiltä käyttäjiltä puuttuvat riittävä terveys, osaaminen ja taloudelliset edellytykset.

Yksi maaseudun digitalisoinnin ongelmana ovat olleet puutteellisesti toimivat tietoliikenneyhteydet. Operaattoreiden markkinaehtoinen rakentaminen tapahtuu yleensä siellä, missä asuminen on tiivistä ja vedettävän kaapelin välimatkat lyhyitä. Pienissä kunnissa ja maaseudulla toteuttajana toimii yleisimmin paikallinen osuuskunta tai kyläyhdistys, joka anoo hankkeelleen

valtiollista tai EU-tukea. Nopeat ja vakaat yhteydet ovat elinehto alueilla, jotka halutaan pitää asuttuina.

Maaseudun ja kaupungin vuorovaikutus kasvaa, mikä näkyy siinä, että asuinpaikan ja vapaa-ajan viettopaikan valinnalle on entistä enemmän vaihtoehtoja. Maaseudun merkitys vapaa-ajan ja virkistykseen paikkana kasvaa. Vapaa-ajan asunnolla vietetty aika on yksi esimerkki **monipaikkaisuuden** yleistymisestä, joka on ollut nouseva ilmiö jo vuosia. Sillä tarkoitetaan jokapäiväisiä elinympäristöjä, jotka sisältävät paikkoja ja niiden välistä liikkumista (Huovari ym. 2020; Parhiala 2020 ym. 2020). Ne liittyvät asumiseen, työssä käymiseen, opiskeluun, vapaa-aikaan, avioerotilanteisiin liittyvään vuoroasumiseen ja muihin perherakenteisiin ja sosiaalisiin suhteisiin.

Merkittävin monipaikkaisten asukkaiden ryhmä ovat maaseudun vapaa-ajan asukkaat. Monipaikkaisuus on yksi mahdollisuus maaseudulle, joka tarjoaa rauhaa, turvallisuutta, puhtautta ja luonnon läheisyyttä. Etätyö tarjoaa paikasta riippumatonta mahdollisuutta ansaita toimeentuloa. Jo nyt ihmiset tekevät työtä eri paikoissa, myös maaseudun loma-asunnoilla. Alueet, joilla on runsaasti vapaa-ajan asutusta ja kattavat, nopeat tietoliikenneyhteydet, ovat tulevaisuudessa vahvoilla digiyhteiskunnan edetessä (Vihinen 2020). Etätöiden tekemisen esteenä maaseudulla on kuitenkin monia esteitä, kuten verkkoyhteyksien huono laatu.

Monipaikkaisuus vaikuttaa merkittäväällä tavalla erityisesti maaseutualueiden elinvoimaan ja palvelujen käyttöön. Vapaa-ajan asukkaat käyttävät maaseutukunnissa julkisia ja yksityisiä sosiaali- ja terveyspalveluja eli sote-palveluja. Toimivat laajakaistayhteydet ovat tärkeitä sote-palvelujen käytön kannalta, jos palveluja viedään yhä enemmän myös verkkoon. Monipaikkaiset asukkaat ovat kiinnostuneita käyttämään erityisesti hammashoito-, laboratorio- ja etä vastaanottopalveluja vapaa-ajan asunnolta käsin. Suomalaista hajautettua terveydenhuoltojärjestelmää ei ole kuitenkaan rakennettu vastaamaan nykyisen monipaikkaisen asumisen tarpeisiin. (Parhiala ym. 2020.)

Kyse on toisaalta globaalista **elämänmuotojen uudesta kehitysvaiheesta**, jossa korostuu tarve kokea syvempiä merkityksiä elämässä. Yksilölliset ratkaisut korostuvat ja kuluttamisen muodot muuttuvat (Z punkt). Pysyvän asutuksen väheneminen korvautuu osassa maaseutua uusilla asukkailla, työntekijöillä ja vapaa-ajan viettäjiä. Suomalainen maaseutu täyttyy uudenlaisilla toiminnoilla ja merkityksillä, joista Rannikko (2020) erottaa neljä trendiä: supertuotanto, omavarainen elämä, kulutusidylli ja mielentila. Supertuotannossa maa ja luonto ovat liiketoiminnan tuotantoresursseja. Luonnonvaroja hyödyntävät kauempaa tulevat kausityöntekijät. Omavarainen elämä tarkoittaa sitä, että maaseudulle hakeutuu ihmisiä, jotka pyrkivät elämään niukalla aineellisella kulutuksella. Tällöin korostuu omavarainen ruoanhankinta, omin käsin tekeminen ja uusiutuva energia. Maaseudulla on halvalla saatavissa vanhoja tiloja, jotka voidaan ottaa uudelleen käyttöön. Kulutusidylli on sitä, että entistä useampi maaseudulla ja luonnossa liikkuja on muualla kirjoilla oleva osavuosisasukas, matkailija, retkeilijä, luonnonharrastaja tai metsästäjä. Näillä ryhmillä voi olla voimakas tunneside mökin lähiympäristöön tai metsästysmaihin. Mielentila tarkoittaa sitä, että ihmiset etsivät paikkoja, joissa kokevat olevansa kotonaan. Sukujuurista kiinnostuneet voivat keskustella kylän menneisyydestä ja siellä eläneistä ihmisistä sosiaalisessa mediassa.

Valtasuhteiden muutokset ovat yksi globaali megatrendi, mikä näkyy myös alemmilla alue-tasoilla (Dufva 2020, 30–33; Z punkt). Elämme *globaalissa* maailmassa. Siinä kietoutuvat erottamattomasti yhteen *globaalit* eli maapalloistuneet talouden ja politiikan ilmiöt ja *lokaalit* eli *paikalliset* arkipäiväiset toiminnot. Globalisaatio vaikuttaa siten, että taloudelliset, poliittiset ja kulttuurit yhteydet yhtenäistävät maailmaa, mutta samalla erot ihmisten, alueiden ja maiden välillä tulevat näkyviksi. Internetin ja median välityksellä lisääntyy tietoisuus toisista ihmisistä ja maailman ilmiöistä.

Yksi valtasuhteiden muutoksen muoto on vallan siirtyminen keskitetyistä organisaatioista pie-nempiin yksiköihin kuten alueille, kunnille ja ei-valtiollisille organisaatioille (Z punkt). Ihmiset myös yhä enemmän **verkostoituvat**, mikä ilmenee siinä, että uudenlaista ruohonjuuritason liikehdintää syntyy. Halutaan lisätä kansalaisten kuulemista ja osallisuutta, lisätä kansalaisten

vaikutusmahdollisuuksia. Tästä ovat Suomessa esimerkkinä pitäjäraadit, jotka edustavat uudenlaisista käsitystä kuntalaisuudesta ja asukkaiden osallistumisesta oman ympäristönsä kehittämiseen. Vapaa-ajan asukkaat jäävät kuitenkin usein paikallisen kansalaisyhteiskunnan ja kunnallisen päätöksenteon ulkopuolelle (Vihinen 2020). Kausiasujilla on toisentyypisiä tarpeita ja kehittämiskäsitteitä kuin vakituksilla asukkailla.

Talouden palveluvaltaistuminen synnyttää uudenlaisia palvelumuotoja ja palveluntuottajia yksityisten ja kolmannen sektorin tuottamien palvelujen kautta. Samanaikaisesti etenee palvelujen globalisoituminen, mikä tarkoittaa sitä, että kansanväliset palveluntuottajat tulevat yhä enemmän suomalaisille palvelumarkkinoille (Antikainen ym. 2017, 10). Samaan aikaan paikallisesti tuotettujen palvelujen merkitys kasvaa.

Merkittäviä trendejä suomalaisen maaseudun kannalta ovat myös **ikärakenteen muutos** ja **yrittäjyyden merkityksen kasvu** (YTR 2006). Iäkrakenteen muutos on varsin hyvin ennakoitavissa, sillä varsin tarkkaan pystytään väestöennusteissa arvioimaan esimerkiksi vanhusväestön määrän kehitys. Ihmisten eliniät pitenevät ja väestö ikääntyy. Iäkkäät pystyvät pidempään terveinä ja asuvat kotona pidempään.

Palveluyrittäjyys on tulevaisuuden ala. Väestön ikääntyminen lisää väestön sairastavuutta ja palvelujen tarvetta maaseudulla, jolloin tarvitaan lisää lähipalveluja ja etäpalveluja. Lisäksi maatilojen tilakoon kasvu, kuntarakenteen muutos ja ihmisten vapaa-ajan ja maksukyvyn lisääntyminen synnyttävät tarvetta monenlaisille palveluille. Palvelutarpeen lisääntyminen luo kysyntää myös palveluyrittäjyydelle ja kolmannen sektorin toimijoille. Maaseudulla tarvitaan tulevaisuudessa monenlaisia koti-, hoiva-, urakointi-, lomitus- ja suunnittelupalveluja.

Väestön ikääntyminen voi johtaa kuitenkin talouskasvun hidastumiseen ja rasittaa samalla eläkejärjestelmiä (Antikainen ym. 2017, 10–11). Väestön väheneminen voi toisaalta helpottaa palveluntarvetta, mutta verotulojen vähenemisen myötä myös vaikeuttaa laadukkaiden palvelujen tasapuolista järjestämistä maaseudulla.

Kunnat joutuvat tulevaisuudessa sopeutumaan väestörakenteen muutokseen, mikä heijastuu myös koulutuksen ja opetuksen järjestämiseen sekä kouluverkkoon. Lisäksi työikäisten määrän aleneminen rajoittaa hyvinvointipalvelujen rahoitusta, mikä puolestaan johtaa siihen, että kunnat joutuvat sopeuttamaan palvelurakennettaan supistuviin resursseihin.

Lasten määrän väheneminen pienentää toisaalta varhaiskasvatus- ja koulutuspalvelujen tarvetta. (Nyyssölä & Kumpulainen 2020, 39–43). Tilastokeskuksen demografisten trendiennusteiden mukaan esimerkiksi Pohjois-Savossa peruskouluikäisten määrät laskisivat lähes 30 prosentilla (noin 6700 oppilaalla) vuosina 2018–2040. Peruskoulujen määrä vähenisi Opetushallituksen tekemien laskelmien mukaan Pohjois-Savossa 30 prosentista (positiivisin arvio) jopa 45 prosenttiin (negatiivisin arvio).

Ikärakenteen muutos kytkeytyy **alueiden erilaistumiseen**: kaupungit kasvavat, kaupunkien läheisellä maaseudulla väestönkehitys on myönteistä ja harvaan asutulla maaseudulla negatiivisinta. Polarisatiota edistää myös se, ettei digitalisaatio etene alueellisesti tasaisesti. Osa maaseudusta on vailla laajakaistayhteyksiä ja siten digitalisaation tuomat edut jäävät osin hyödyntämättä.

Ikärakenteen muutos johtuu väestön eliniän pidentymisestä, syntyvyyden alenemisesta sekä nuorten ja koulutetun väestön poismuutosta. Huollettavien määrä kasvaa, työllisten määrä vähenee ja huoltosuhde heikkenee. Tästä seuraa hankalasti ratkaistava yhtälö: ketkä huolehtivat maaseudun ikääntyvien palvelutarpeista ja mistä saadaa riittävästi veronmaksajia. Ikärakenteen muutos on osa alue- ja väestörakenteen muutosta.

Palvelut ovat maaseudulla pitkälti keskittyneet kuntakeskuksiin tai suurimpiin taajamiin. Maaseudun palvelujen saavutettavuuden kannalta on oleellista se, mitä muutoksia tapahtuu maaseututaajamissa ja niiden vaikutusalueilla. Haja-asutusalueella asukasmäärän väheneminen

heikentää myös taajamien elinvoimaa, mutta osassa maata vapaa-ajan asuminen kasvattaa kysyntää merkittävästi varsinkin kesäaikaan (Antikainen ym. 2017, 17).

5.3 Epävarmuudet

Energian hinta, erityisesti polttoaineiden ja sähkön osalta, vaikuttaa kuljetuksiin, palveluihin, maatalouteen, liikenteeseen ja kotitalouksiin (YTR 2006). Energian hinnan nousu vaikuttaa tavaroiden kuljetuskustannuksiin ja ihmisten liikkuvuuteen, mutta energian hinta määrittää osaltaan myös tuotteiden ja palvelujen hintaa. Energiapolitiikka on osaltaan aluepolitiikkaa, sillä kallis energia lisää alueellista ja sosiaalista eriarvoisuutta.

Energiapolitiikalla voidaan myös vaikuttaa ilmastonmuutokseen. Asiantuntijat ovat ehdottaneet päästöjen puolittamista bensiinin ja dieselin hinnan korotuksilla, minkä odotetaan vähentävän liikenteen määrää. Se on ongelmallinen kuitenkin pitkien etäisyyksien syrjäseuduilla, joissa oma auton käyttö on välttämätöntä joukkoliikenteen heikon palvelutason vuoksi. Vähäpäästöiset sähkö- ja hybridautot yleistyvät ja edellyttävät lisää latauspisteitä myös maaseudulle.

Muutokset globaaleissa valtasuhteissa ja poliittisissa järjestelmissä heijastuvat **taloudelliseen kehitykseen ja Suomen kansainväliseen kilpailukykyyn**. Poliittiset ja taloudelliset kriisit Suomessa, Euroopassa ja koko maailmassa voivat nopeasti heikentää myös suomalaisen maaseudun elinvoimaa (YTR 2006). Tästä on esimerkkinä Krimin miehitys vuonna 2014, jonka seurauksena länsimaat asettivat Venäjälle talouspakotteita ja sen seurauksena Venäjä asetti vastapakteja. Suomen elintarvikevienti Venäjälle romahti ja maataloudelle tuli suuria tappioita.

Epävarmuustekijöitä on myös **metsien käytössä**, sillä kotimainen puunjalostusteollisuus on investoinut voimakkaasti maailmalle ja laajentanut puunhankinta-alueita (YTR 2006). Suomessa on vastaavasti lakkautettu lukuisia tehtaita, mutta viime vuosina myös rakennettu tai suunniteltu uusia biotuotetehtaita eri puolille maata.

Taloukasvu on siirtymässä pois länsimaista Aasiaan ja Afrikkaan. Suomessa taloudellinen kasvu on ollut pitkään hidasta, ja **kuntien kyky rahoittaa** kunnallisia sosiaali-, sivistys-, koulutus-, terveys- ja kulttuuripalveluja on ollut pitkään vaikeuksissa (YTR 2006). Varsinkin syrjäisissä maaseutukunnissa väestö alkaa olla ikääntynyttä ja verokertymät pienevät, kun työssä olevien osuus pienenee. Etenkin sosiaali- ja terveyspalvelujen kysyntä kasvaa ikäluokkien vanhetessa.

Suuria palvelureformeja, erityisesti **sote- ja aluehallinnon uudistusta**, on valmisteltu pitkään, joiden avulla palvelujärjestelmää pyritään uudistamaan ja tuottamaan julkisia palveluja kustannustehokkaammin. Pääministeri Marinin hallituksen ehdottamalla sote-uudistuksen rahoituskokonaisuudella pyritään turvaamaan hyvinvointialueiden ja kuntien kyky järjestää laadukkaat ja yhdenvertaiset palvelut. Uudistuksen maaseutuvaikutuksista ei ole esitetty yksityiskohtaisia arvioita, joten reformiin sisältyy useita epävarmuustekijöitä siitä, miten esimerkiksi sote-palvelujen saavutettavuus turvataan myös maaseudun syrjäisimmissä osissa.

Hyvinvoinnin polarisoituminen näkyy maaseudulla voimakkaimmin palvelujen keskittymisenä ja niiden saavutettavuuden heikkenemisenä, joskin digitalisaatio tasoittaa muutosta niiden osalta, jotka pystyvät käyttämään sähköisiä palveluja. **Maaseudun infrastruktuuri** ja erityisesti tieverkon, liikenne- ja tietoliikenneyhteyksien, vesi- ja jätevesihuollon ja kaavoituksen kehityksen suunnassa ja nopeudessa on vaihtelevaa epävarmuutta (YTR 2006). Tieverkon perusparannukseen on ollut vaikea saada rahoitusta. Julkisen joukkoliikenteen palvelutaso ja peruspalvelujen saavutettavuus on heikentynyt syrjäisillä alueilla vuosia. Maaseututajamien palvelutarjonnan supistuminen kasvattaa puolestaan liikkumisen ja joukkoliikennepalvelujen tarvetta ja pidentää asiointimatkoja (Antikainen ym. 2017, 16).

Suomi ei ole turvassa globaaleilta **pandemioilta**, joilla tarkoitetaan laajalle leviäviä, yli maanosien ulottuvia epidemioita. Nykyajan epidemioista tunnetuimpia ovat SARS ja lintuinfluenssa sekä korona (kovid-19). Tulevaisuuden tutkijat ovat arvioineet, että koronakriisin vaikutuksesta keskitetty tuotanto palaa osittain takaisin hajautettuun tuotantoon (Yle.fi-verkkouutiset

31.8.2020). Joitakin asioita siirretään lähemmäksi ihmisiä. Pieni osa tuotannosta palaa takaisin. Esimerkiksi tekstiiliteollisuus voi palata Suomeen. Toisaalta koronapandemia on hidastanut taloudellista kasvua, mutta samalla kannustanut ottamaan käyttöön uudenlaisia toimintatapoja kuten etätyötä ja edistänyt yhteiskunnan digitalisoitumista.

Koronapandemia on osoittanut, kuinka tärkeää on huolehtia huoltovarmuudesta. Erityisesti kotimainen elintarviketuotanto on turvattava kriisitilanteita varten. Alkutuotanto voi koronapandemian seurauksena kasvaa (Yle.fi-verkkouutiset 31.8.2020). Se on osoittanut kriittisen arvonsa. Ruoan tuotannon ja jakelun pitää toimia. Alkutuotantoa tehdään pienimuotoisemmin, ja myös jakelu tulee lähelle. Pienet tuottajat voivat myydä suoraan kuluttajille, ohi jälleenmyynnin.

Koronapandemia on lisännyt maaseudun houkuttelevuutta asuinpaikkana. Maaseudulla on kymmeniä tuhansia tyhjillään olevia asumiskuntoisia pientaloja ja vajaalla käytöllä olevia julkisia tiloja. Osa näistä olisi mahdollista ottaa uudelleen käyttöön. Lisäksi kakkosasunnoilla ja kesämökeillä etätyöskentely on lisääntynyt, mikä on vähentänyt pitkiä päivittäisiä työmatkoja. Maaseudulla olisi mahdollista viipyä pidempiä jaksoja, jos etätyö yleistyy ja vakiintuu ja maaseudun suosion kasvu johtaa myös laajempaan muuttoaaltoon maaseudulle. Muuttoliiketilastot eivät kuitenkaan tue käsitystä maalle suuntautuvan muuttoliikkeen voimistumisesta.

Lähteet

Julkaisut ja artikkelit

Antikainen, Janne, Tuomas Honkaniemi, Arja Jolkkonen, Petri Kahila, Anu Kotilainen, Arja Kurvinen, Virpi Lomponen, Niklas Lundström, Ilkka Luoto, Tomi Niemi, Sinikukka Pyykkönen, Antti Rehunen, Pasi Saukkonen, Olli-Pekka Viinamäki & Arto Viinikka (2017). Smart Countryside. Maaseudun palveluiden kehittäminen ja monipuolistaminen digitalisaatiota ja kokeiluja hyödyntämällä. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 9/2017.

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/80892>, luettu 20.1.2021

Aluehallintovirasto (2017). Peruspalvelujen arviointi 2017. <https://www.patio.fi/pepa-2017>, luettu 20.1.2021

Biotalous.fi. Biotalous lyhyesti. <https://www.biotalous.fi/suomi-kehittaa/biotalous-lyhyesti/>, luettu 20.1.2021

Dufva, Mikko (2020). Megatrendit 2020. Sitran selvityksiä 162. <https://media.sitra.fi/2019/12/15143428/megatrendit-2020.pdf>, luettu 20.1.2021

Elinvoimaa Kalakukosta – maaseudun kehittämisstrategia 2014–2020 (2014). http://www.kalakukkory.fi/files/file/Kehitt%C3%A4misyhdistys%20Kalakukko%20ry_strategia_090614_MMM.pdf, luettu 20.1.2021

Helminen, Ville, Kimmo Nurmio, Antti Rehunen, Mika Ristimäki, Kari Oinonen, Maija Tiitu, Ossi Kotavaara, Harri Antikainen & Jarmo Rusanen (2014). Kaupunki–maaseutu-alueuokitus. Paikkatietoihin perustuvan alueuokituksen muodostamisperiaatteet. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 25. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/135861>, luettu 21.1.2021

Helminen, Ville, Kimmo Nurmio & Sampo Vesänen (2020). Kaupunki–maaseutu-alueuokitus 2018. Paikkatietopohjaisen alueuokituksen päivitys. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 21. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/315440>, luettu 21.1.2021

Huovari, Janne, Hilikka Vihinen, Ossi Kotavaara & Valtteri Härmälä (2020). Monipaikkaisuuden tunnistaminen muuttaa väestö- ja aluekehityksen kuvan Suomessa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta, Policy brief 7/2020. <https://tietokayttoon.fi/julkaisu?pubid=34702>, luettu 21.1.2021

Huhta, Jaana (2014). Työpaikkaomavaraisuus kuntien tunnuslukuna. Hyvinvointikatsaus 2/2014. http://tilastokeskus.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyka_2014_02.html, luettu 21.1.2021

Kuhmonen, Tuomas (2014). Kohti erilaisia alueita – alueiden vetovoimaprofiilit tulevaisuudessa. Maaseutu 2014 -barometri. https://mmm.fi/documents/1410837/2434364/maaseutu_2014_barometri_artikkeli_1_kohti_erilaisia_alueita_13012015.pdf/9e72bf96-447c-6ac5-8199-f287603ea529/maaseutu_2014_barometri_artikkeli_1_kohti_erilaisia_alueita_13012015.pdf, luettu 26.1.2021

Kuopion kaupunkiseudun joukkoliikenne 2025 -ohjelma (2017). [2019592656-5-1.PDF \(kuopio.fi\)](#), luettu 21.1.2021

Lepistö, Jari, Jaakko Joentakanen, Heikki Laurikainen, Tuula Kekki & Harvaturva-verkosto (2020). Harvaan asuttujen alueiden turvallisuus 2020 – Tilanneraportti turvallisuudesta harvaan asutuilla seuduilla. Sisäministeriön julkaisuja 2020:15. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162501/SM_2020_15.pdf?sequence=1&isAllowed=y, luettu 21.1.2021

Maaseutu.fi. Maaseutuohjelma.

<https://www.maaseutu.fi/maaseutuverkosto/maaseutuohjelma>, luettu 21.1.2021

Nyyssölä, Kari & Timo Kumpulainen (2020). Perusopetuksen ja kouluverkon tulevaisuudennäkymiä. Opetushallitus, Raportit ja selvitykset 2020: 25.

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Perusopetuksen_ja_kouluverkon_tulevaisuudennakymia.pdf, luettu 21.1.2021

Parhiala, Kimmo, Kati Pitkänen, Anna Strandell, Antti Rehunen & Tuuli Suomela (2020). Miten huomioida monipaikkainen elämä terveystalouden järjestämisessä? THL - Päätösten tueksi 1/2020. <https://www.julkari.fi/handle/10024/139058>, luettu 21.1.2021

Rannikko, Pertti (2020). Maaseutu auttaa yhteiskuntaa selviämään kriiseistä. Savon Sanomat, Lukijan sanomat, Uutissuomalaisen debatti 17.10.2020.

Rautiainen, Simo (2020). Harvaan asutun maaseudun liikennepalvelut Pohjois-Savossa. Selvitys liikennepalvelulain ja Kela-taksuudistuksen vaikutuksista. Kehittämisyhdistys Mansikka ry & Pohjois-Savon ELY-keskus. <http://www.mansikkary.fi/files/file/LiikennepalvelutRaportti.pdf>, luettu 21.1.2021

Sitra (2020). Biotalous. <https://www.sitra.fi/aiheet/biotalous/>, luettu 21.1.2021

YTR = Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (2006). Suomen maaseutu 2015. Maaseudun kehittämistyön toimintaympäristön tulevaisuus. Verkkojulkaisu (ei enää saatavissa).

Megatrends Update. Understanding the Dynamics of Global Change. Z punkt GmbH.

https://www.z-punkt.de/uploads/default/WEB1_ZP_Megatrends_A5.pdf, luettu 21.1.2021

Työsuojelu.fi. Työsuojeluhallinnon verkkopalvelu. Joustotyöaika.

<https://www.tyosuojelu.fi/tyosuhde/tyo aika/joustotyoaika>, luettu 21.1.2021

Media

Savon Sanomat/Janne Laitinen: Oppilaskato edessä jo lähivuosina, Savon Sanomat 9.8.2020.

Savon Sanomat/Veera Järvenpää: Kimppakyytien kokeilu on osa ilmasto-ohjelmaa. Savon Sanomat 14.9.2020.

Yle.fi-verkkouutiset/Heikki Valkama 31.8.2020: Työpaikka meni alta – mille alalle nyt kannattaa kouluttautua? Uusi ammatti saattaa löytyä yllättävän läheltä. <https://yle.fi/uutiset/3-11516372>, luettu 21.1.2021

Yle.fi-verkkouutiset/Eeva Hannula 20.11.2020: Tammen taimenet kasvavat nyt metsissä, ja se on merkki ilmastonmuutoksesta – Etelä-Suomessa on mittaushistorian lämpimin vuosi. <https://yle.fi/uutiset/3-11652060>, luettu 21.1.2021

Kuopion kaupungin kokouspöytäkirjat

Kuopion kaupunkiseudun joukkoliikennelautakunta, pöytäkirja 24.9.2020.

<http://publish.kuopio.fi/kokous/2020660093.PDF>, luettu 21.1.2021

Lähidemokratiajaoston pöytäkirjat vuosilta 2019–2020.

http://publish.kuopio.fi/cgi/DREQUEST.PHP?page=meeting_handlers&id=, luettu 20.1.2021

Pitäjäraatien pöytäkirjat (Juankoski, Karttula, Maaninka, Nilsä, Riistavesi ja Vehmersalmi) vuosilta 2018–2020.

http://publish.kuopio.fi/cgi/DREQUEST.PHP?page=meeting_handlers&id=, luettu 20.1.2021

Kyselyt ja esitelmät

Jääskeläinen, Jari (2021). Biotalous nyt ja tulevaisuudessa Pohjois-Savossa. Pohjois-Savon liitto, powerpoint-kalvot.

Kokemuksellinen hyvinvointikysely 2019. Laatinut Heidi Nieminen/Kuopion kaupunki 11.3.2019.

https://www.kuopio.fi/documents/7369547/7960104/Kokemuksellinen_hyvinvointikysely+2019+tulokset.pdf/b4da0591-7d5d-43d5-9061-7f39b7ccaba1, luettu 21.1.2021

Kuopion maaseutualueiden liikenteen ja liikkumisen käyttäjäkyselyn Wossikka-raportti (2020). Kuopion kaupunki, Hyvinvoinnin edistämisen palvelualue, Kansalaistoiminnan palvelut/Pitäjäraadit. Raportti 8.10.2020. [Microsoft Word - Wossikka kyselyn raportti â•fi uusin \(kuopio.fi\)](#), luettu 21.1.2021

Pohjois-Savon MaaS-pilotti ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden liikkumisen uudet joustavat ratkaisut. Loppuraportin powerpoint-kalvot 26.6.2018. https://foresavo.fi/wp-content/uploads/2018/Ymparisto/PohSavo_MaaS_pilotti_loppuraportti_26_6_2018.pdf, luettu 21.1.2021

Survey Monkey -kysely: "Pitkin pitäjiä" online alustan pilotti – yhteenveto. Laatineet Heidi Vidgren & Sini-Maria Saarnio, syyskuu 2019/markkinointitoimisto Avidly. Survey Monkey -kyselyn powerpoint-kalvot.

Vihinen, Hilikka (2020). Monipaikkainen Suomi. Esitelmä Savon villin lännen tulevaisuusfoorumeissa 8.10.2020. Esitelmän powerpoint-kalvot.

Muistiot

BusinessKuopio (2019). Kuopion kaupunki, maaseutualue. Elinkeinot ja työpaikat. Powerpoint-aineisto 15.8.2019.

Kuopion kaupunki, yrityspalvelu: Kuopion maaseutualueen palvelevat kyläkaupat. Julkaisematon muistio, ei päiväystä.

Kuopion kaupunki, pitäjäraatien toimintasäntö. <https://www.kuopio.fi/pitajaraadit>, luettu 21.1.2021

Kuopion väestö, työpaikat ja asuminen. Asumisen rakentamisen eteneminen ja käyttöönotettavat alueet 2021–2025. YK 2020:2 [Microsoft Power BI](#), luettu 3.2.2021

Kuopion väestöennuste vuoteen 2030 (2015). Koko kaupungin väestöennuste vuoteen 2030. Alueittainen väestöennuste vuoteen 2025. Kuopion kaupunki, talous- ja strategiapalvelu, strateginen maankäytön suunnittelu. <https://www.kuopio.fi/documents/7369547/7505875/Kuopion+v%C3%A4est%C3%B6ennuste+vuoteen+2030+ja+alueittainen+v%C3%A4est%C3%B6ennuste+vuoteen+2025+%282015%29.pdf/7175a763-f9f3-4aa8-b653-264f9ea9745b>, luettu 20.1.2021

Maaseuturakentamisen periaatteet, Kuopion kaupunki 19.12.2016. YK 2016: 1. [473c0ff0-e29d-46ba-9975-991810d0eb5a \(kuopio.fi\)](#), luettu 21.1.2021

Maaseututonttiselvitys (2020). Kuopion kaupunki, kaupunkiympäristön palvelualue. Muistio.

Nieminen, Juuso (2020). Kuopion osaamisen kärkialoja – Elintarviketeollisuus, matkailuala, puunjalostus ja biotalous. Kuopion kaupunki, elinvoima- ja konsernipalvelut. Julkaisematon muistio.

Tiedotteet

ELY-keskus. Euroopan maaseuturahasto – Pohjois-Savo, alueelliset linkit: Pohjois-Savon ELY-keskuksen rahoittamat kehittämishankkeet. <https://www.ely-keskus.fi/euroopan-maaseuturahasto>, luettu 21.1.2021

Pohjois-Savon ELY-keskuksen tiedote 27.1.2021: Pohjois-Savon ELY-keskukselta 350 miljoonaa euroa elinkeinojen ja elinvoimaisuuden tukemiseen ja kehittämiseen vuonna 2020. <https://www.sttinfo.fi/tiedote/pohjois-savon-ely-keskukselta-350-miljoonaa-euroa-elinkeinojen-ja-elinvoimaisuuden-tukemiseen-ja-kehittamiseen-vuonna-2020?publisherId=69817885&releaseId=69899268>, luettu 27.1.2021

Tilastot

Kuopio.fi/tilastotietokanta. <https://statdb.luke.fi/PXWeb/pxweb/fi/LUKE/>, luettu 3.2.2021

Luonnonvarakeskus, tilastotietoa. <https://www.luke.fi/avoin-tieto/tilastopalvelu/>, luettu 3.2.2021

Suomen metsätilastot (2018). Luonnonvarakeskus, Helsinki. https://stat.luke.fi/sites/default/files/suomen_metsatilastot_2018_verkko.pdf, luettu 21.1.2021

Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat. <https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/>, luettu 3.2.2021

Tilastokeskus, rakennukset ja kesämökit. <https://www.stat.fi/til/rakke/>, luettu 3.2.2021

Tilastokeskuksen koulutustilastot. <http://www.stat.fi/til/kou.html>, luettu 3.2.2021

Haastattelut ja keskustelupalaverit

Anna-Liisa Martikainen, yritysasiainmies, elinvoima- ja konsernipalvelut, yrityspalvelut, Kuopion kaupunki, Kuopion kaupungin virastotalo 16.9.2020

Jari Kosonen, yritysasiainmies, elinvoima- ja konsernipalvelut, yrityspalvelut, Kuopion kaupunki, Kuopion kaupungin virastotalo 16.9.2020

Liisa Jokela, pitäjäraatien aluekoordinaattori, Kuopion kaupunki, puhelimitse 1.10.2020 ja 11.1.2021

Jaana Paananen, kehittämisyhdistys Kalakukko ry:n toiminnanjohtaja, Teams-palaverit 2.10.2020 ja 22.10.2020 sekä puhelimitse 15.1.2021

Juha Nykänen, maaseutujohtaja, Sydän-Savon maaseutupalvelut, Siilinjärven kunta Teams-palaveri 22.10.2020

Antti Tirkkonen, joukkoliikennesuunnittelija, Kuopion kaupunki, puhelimitse 29.10.2020

Anja Korhonen, Juankosken pitäjäraadin puheenjohtaja, puhelimitse 13.1.2021

Hannu Halonen, Karttulan pitäjäraadin puheenjohtaja, puhelimitse 18.1.2021

Jukka Parviainen, Nilsin pitäjäraadin puheenjohtaja, puhelimitse 19.1.2021

Eija Luostarinen, Riistaveden pitäjäraadin puheenjohtaja, puhelimitse 19.1.2021 ja sähköpostitse 20.1.2021

Veikko Savolainen, Vehmersalmen pitäjäraadin puheenjohtaja, puhelimitse 19.1.2021

Kari Lopenen, Maaningan pitäjäraadin puheenjohtaja, vastasi sähköpostitse 20.1.2021